

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VIII. évfolyam – 2013. április

JUBILEUMI VENDÉGSZÁM

50

ARANY LAJOS • BARABÁS ZOLTÁN • BÉNYEI JÓZSEF • BERTHA ZOLTÁN •
BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR • BORBÉLY SZILÁRD • CSONTOS JÁNOS
• CS. TÓTH JÁNOS • ERDEI SÁNDOR • FEKETE KÁROLY • FELEDY BALÁZS •
KOMISZÁR JÁNOS • KÖDÖBŐCZ GÁBOR • KÖVÉR JÓZSEF
• MATYIKÓ-SEBESTYÉN JÓZSEF • NAGY ATTILA • PAPP ANDRÁS •
PERCZEL PAPP IBOLYA • SERFŐZŐ ATTILA • SERFŐZŐ SIMON
• SZIGETI JENŐ • TÓTH DÉNES • UJVÁRY ZOLTÁN •
AMSZTERDAMI TORONYNAPLÓ

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

50. kötet

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, VIII. évfolyam; 2013. április
(50. kötet; 37. megjelenés)

Írja, szerkeszti és kiadja:

VITÉZ FERENC

✉ ferko824@gmail.com;

📍 Vitéz Ferenc PhD – 4027 Debrecen – Füredi út 67/B. Fszt. 2.;

☎ +36–20/965–2921

A Néző • Pont archívum fellapozható
a www.licium.hu oldalon és az Országos Széchenyi Könyvtár
Elektronikus Periodika Archívumában (www.oszk.epa.hu)

ISSN 1788–8034

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál a **163/2314/2/2011.** számon nyilvántartva

A folyóirat árus forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben, egyes múzeumokban, művészeti galériákban, közgyűjteményekben és közművelődési intézményekben, civil szervezeteknél, irodalmi kávéházakban, a Holló László-emlékhelyeken, a debreceni *BLONDEX Művészellátóban*, egyes kulturális és képzőművészeti események helyszínein.

NYOMTA: KAPITÁLIS KFT. – TULAJDONOS: KAPUSI JÓZSEF

A FOLYÓIRAT JUBILEUMI, 50. KÖTETÉNEK LAPZÁRTÁJA: 2013. MÁRCIUS 30.

SZÉLJEGYZET A JUBILEUMI KÖTETHEZ

Kedves Olvasók!

A borítón szereplő névsor is arra enged következtetni: ezúttal a megszokottól eltérő Néző • Pontot tartanak a kezükben. 23 szerzőt kértem föl arra, hogy segítsék ünnepivé tenni a jubileumi kötetet. Mindegyiküknek sokat köszönhetek: az újságírószakmából, a tudományos és művészeti vagy az irodalmi közéletből, illetve folyóirat-szerkesztőként vagy egyszerűen csak barátságból. (A névsor persze jóval hosszabb lehetett volna, ám a terjedelmi és pénzügyi korlátok nem tették lehetővé többek közlését. Stílszerű lett volna 50 szerző fölkérése, de ígérhetem: ha eljutok a 100. kötethez, törekedni fogok 100 név publikálására...) Az enyémmel együtt tehát ma összesen huszonegy néző-pontot sűrít magába az ünnepi kötet, úgy vélem azonban, mégsem valamilyen nézőpont-kereszteződéseket és divergenciákat eredményez az összeállítás, hanem a nézőpontok találkozását és együttthadását. Köszönhetően annak is, hogy nincsenek köztünk nagyobb értékrendbeli távolságok, sőt, az erkölcsi, társadalmi (és esztétikai) létezés nagyjából hasonló érték-magvait csíráztatjuk mindannyian a magunk eszközeivel. Mindazonáltal elképzelhető, hogy nem mindenki ismeri egymást (magam sem ismerem személyesen minden alkotót), ám abban biztos vagyok, hogy felismerjük egymást. Megköszönve a szerzők segítő közreműködését, remélem, hogy a rá- és a felismerés élményét kapja az Olvasó is!

VISSZATEKINTÉS, SZÁMOKBAN

A *Néző • Pont* folyóiratot 2006 decemberében indítottam egy 48 oldalas füzet-kísérletként. A 2. (az első teljes) évfolyamtól kéthavonta adtam ki (2007: 800 oldalon; 2008: 944 oldalon; 2009: 928 oldalon). Több összevont kötet szerepelt a kínálatban, amit az átlaghoz képest bővebb (144, 160 vagy 176 oldalas) terjedelem indokolt. 2009-ben jelent meg továbbá egy 80 oldalas különkiadás a publicista *Radnóti Miklósról*; s az év eleji összevont január-februári kötethez kapcsolódott egy *Kalendárium*-szám. Az egyszerre karakterizálódó és bővülő tematikában szerepeltek tudósítások művészeti-kulturális eseményekről (nemcsak a keleti országrészből, hanem az egész országból és a határon túlról is); emlékező és kritikai művészportrék, tanulmányok és esszék; versek (közte a népszerű gyermekversek), prózai írások, a *Toronynapló* széttekintései. Állandó volt a *Múzeumi Kurír* és a szemlélő *Margó* rovat; s határozott cél volt Holló László művészetének méltó rangra emelése. 2010-ben és '11-ben már érezte hatását a válság: fogytak a céges támogatók, hirdetőik, de a debreceni önkormányzati támogatások és előfizetési díjak megengedték, hogy a 30. kötettől eljussunk a 43. kötetig, a két évben 11 megjelenéssel, 1360 oldalon. 2012-ben már csak négyszer tudott megjelenni a lap (432 oldalon), most azonban – az 50. kötetnél, az összesen 37. megjelenésnél, a 4 800. oldalt zárva – remélem, hogy jövőre ismét kéthavonta láthat napvilágot a folyóirat. Az eddigiekért is köszönöm az Önök támogatását, a Családom megértését (a Teremtő segítségét) – s kérem ugyanezeket a jövőre is, hogy adhassak, hogy adhassunk egymásnak!

Vitéz Ferenc

*Tamus István linómetszete
a „Kell Egy-Ház” című sorozatból*

A folyóirat megjelenését támogatja:
NEMZETI KULTURÁLIS ALAP – DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS KULTURÁLIS ALAPJA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

AZ ÉGRE FELJÖNNEK

Észreveszem,
valakik figyelnek az időből.
Mintha szólnának is hozzám,
de nagyon messziről.

Kik lehetnek ők?
Kiknek szemét látom
világítani idáig,
pásztázni, mint véres lámpafényt
át éjszakán, égtájakon?

A Hold mögé is,
ha ott járok,
utánam sugárzik tekintetük.
Bensőmbé benéznek,
mintha én néznék be füstös konyhájába
egy halál közeli tanyának.
Kihallgatják szívverésem,
mit dobog? Szavaim is,
hogyha szólok,
az nem szélnek való ocsú-e?

Számonkérnek,
akik ki tudja kik lehetnek,
milyen ükök, dédek,
akik éjszakáimban
csillagokkal az égre feljönnek,
szelekkkel kiáltanak:
követelik az arcukat rajtam,
kezemből kézfogásukat,
amit átadva az utánuk jövőknek,
én megőriztem-e?

Számonkérlek példájukat,
azon éltem-e?
Hűségüket,
megtartottam-e?

Összezsugorodva rögökben,
csontjukra maradvá,
magukat féltik bennem,
életüket, hiszen már csak
énbennem élhetnek,
hazamehessenek velem,
legalább a kicsavarodott kerítéshez,
érezzenek általam,
hallhassák, amit én hallok,
ahogy a végtelen felé zörgő utakat
megállíthatatlan kerekek tapossák,
s a fákon örök szél lobog.

TÉRDIG TARLÓVIRÁGBAN

Anyám kendője:
felhő száll át az égen.
Cipőjében madár tipeg,
méhecske siet kosarával,
mint ő sietett vele régen
térdig tarlóvirágban.

Apám fekete kabátját
varjú vette magára,
fehér ingét éjféli kísértet,
azt láttam ellobogni benne,
amikor éjszaka
az ablakon kinéztem.

Ásója sincs már meg.
Talán sziket ásni
egy vakondnak kellett,
csákánya valamelyik harkálynak,
azzal kopácsol,
doktorálja a fákat.

A seprű is hol lehet?
Mintha a szél
a szomszédban takarítana vele.
S a vasvilla?
Öklelőzni a világban
a vihar vihette el.
Azt hallottam odakint zúgni,
más nem járt itt éjjel.

AHOGY A NAPOT

Az erőnket kellene
fölmutatni,
ahogy minden fényességét,
a Napot fölmutatja az ég,
hogy lássák,
akik látni akarják,
nem vagyunk a föld zárványa,
világbotrány.

Nem vagyunk
porban megfeneklett lelkek,
akik alól kiszáradt a tenger,
sem leeresztett tollú
kiábrándultjai a létnek,
akik ne tudnánk élni
a magunk szárnyán,
felsuhogni se a mindenségbe.

Nem vagyunk,
akik ne tudnánk az enyészetet
elúzni magunktól,
mint lobogó lúdvércet
kutyákkal a kapukból,
akik, ha az Isten meghalna,
mint ő az egyszülött fiát,
harmadnapra feltámasztani
ne tudnánk.

Ne tudnánk öröme,
büszkesége lenni az időnek,
süppedék tájainkat ne tudnánk
Magyarország magasába:
vágainkig felsegélni,
ne tudnánk
kimenteni magunkat
a dögevők szájából is.

Bertha Zoltán: Metamorfózis

BERTHA ZOLTÁN

NEMZET A CSILLAGOKBAN

Ha (Adyval szólva) a „Templomot” (a magyar önazonosság és összetartozás, az erkölcsi, spirituális, nyelvi-kulturális nemzetegység szentségét) nem építjük föl: „népét Hadúr is szétszórja”, s „fölvaszt a világ kohója”. És: „Úgy elfogy a magyar, / Mintha nem lett volna.” „Tetveinktől ellepetten, elgyengülve várjuk, hogy mit kezd velünk a más népek sorsa. Valamelyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be? Szomszédaink darabolnak fel, hogy egységüket védjék? Vagy egy internacionalista néptestvériségnek leszünk osztjájai? Mindegy (...) elveszünk, mert elvesztettük magunkat” – mondja örökérvényű időszerűséggel *A szétszóródás előtt* Adyját idézve (*Debreceni kátéjában*) Németh László is. S az ő születésének nyolcvanadik évfordulójára írott versében (*Üdvösség vagy halál*) Illyés Gyula pedig mindezek után, szintén Ady kapcsán, mégis-hitre és reményre így buzdít: „Vagy fölépítjük mi is azt a Templomot, / vagy népét Hadúr is szétszórja”.

Mindezzel szemben a megmaradás-akarat érvényesítésének a stratégiája a magyarság régi és mai legjobbjainak a tanítása szerint döntően a keresztény gyökerű kulturális, szellemi, erkölcsi nemzetfogalomra és nemzetszervezési eszmékre építhető. Továbbra is világos irány- és értékjelző mindaz az etikai alapvetés, amely a sorsvállalás feltétlenségében ragadja meg ethnosz és ethosz, emberiség és magyarság összeforradásának hit- és minőségelvű szükségyszerűségeit.

Ilyesféleképpen szólnak az elszánás nem pusztán racionális, hanem gyakran hősiiesen átszellemített misztériumszerűségében is felfogott üzenetei: „Nekem nem magyar, aki élvez, aki kizsákmányol, aki élösködik. Nekem az magyar, aki dolgozik (...) Nekem magyar: az élet nyolc millió verejtékes, szomorú gladiátora” (Szabó Dezső); „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*” (Reményik Sándor); aki „amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas” (Tamási Áron); „mindíg magunkért, soha mások ellen” (Dsida Jenő); „Mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember” (Németh László); „egységes a magyarság akkor, ha minden magyar emberebbé lenni igyekszik, hogy ezáltal magyarabbá váljon” (Wass Albert); „a magyarság az én szememben, de a múlt magyarjai szemében is: a nemes gondolkodás és a nemes magatartás” (Veres Péter); „EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBÉRIT!” (Utassy József).

A megmaradás küzdelemben a lét- és hitküzdelem tehát egymást erősíti. Az önazonosság létmegtartó harca a hit megőrzésével szakralizálódhat, a hitvallás moralitása pedig valóságos történelmi energiává lényegülhet. S a magyar történelmi létet évszázadokon keresztül megrendítően kifejező sorsirodalom borzongató jelentésmélységekkel és esztétikai teljes értékűséggel határozta meg a történelmi magyar sorslátást, a kollektív-nemzeti önértelmezés igazságait, s rázta fel az annyiszor tragikus létharcai között is a mindenkori megmaradásáért esengő magyarság lelkiismeretét. Igazolódik mindebben az az általános kultúra-antropológiai tétel is, amelyet pedig Jan Assmann így fogalmaz meg: „Bizonyos persze, hogy az etnikai identitás folytonossá tételének kiemelkedően a leghatékonyabb eszköze a vallás. A szokatlanul tartós fennmaradás [...] esetei – a szamariánusoktól a baszkokig – egytől-egyig ugyanazt a képet mutatják: az etnikai identitás egy sajátos vallási beállítottsággal fonódik össze”.

Bertha Zoltán: Hommage à Ady (II.) – Halott szeretők tánca

A magyarság élete és kultúrája a lehető legszorosabban fonódott össze a kereszténységgel; az archaikus gyökerű és ősi hitformákat, világmépi elemeket is megőrző keresztény szellemiséggel. A magyarság egzisztenciálisan és kulturálisan is eltérhetetlenül azonosult azzal. Nemcsak úgy, hogy legalább évezrede éli a keresztény hitet, természetes vallási kultúrájaként, hanem – amire szerencsésebb sorsú népek soha nem kényszerültek – hogy drámai, hatalmas vérvesztéséges történelmi harcok során folyvást meg is kellett védenie, s meg is védte azt. Amikor a hitét védelmezve hadakozott, egyúttal létét és identitását is védte; s amikor etnikai, nemzeti megmaradásáért küzdött, azzal a keresztény értékrendet is oltalmazta; az identitásküzdelem így eredendően mindig szakrális jellegűnek bizonyult. Ezért itatódott át olyannyira erőteljesen a magyar irodalom a szakrális-biblikus vonatkoztatás rendszerrel is.

A magyar sors gyakran a krisztusival látszódtott egybeesni, mert az „*imitatio Christi*” vagy az „*athleta Christi*” gondolatától a „Húsvétalan a magyarság” tragikus panaszán át a „Népek Krisztusa, Magyarország” katartikus felismeréséig, régi, törökdúlások századoktól 1956-ig, Zrínyitől Adyig és Máraiig folytonosan megnyilvánult az érzelmi, értelmi, erkölcsi hozzákötődés a krisztusi üzenethez. A fájdalom a passióhoz, a szenvedéstörténethez, a remény a feltámadás, a megváltás üdvörténetéhez kapcsolódott: a krisztológiai sorsazonosításban a magyar közösség és képviselője – a magyar lélek írástudó megszólaltatója – a saját életét vetítette ki.

A krisztusság-élményt mintegy a saját tapasztalataként érezte át. S a válságos idők szűnhetetlenségében az isteni üdvterv valóban az utolsó, egyetlen valóságos kapaszkodóként szolgált. A folyamatos demográfiai, erkölcsi, anyanyelvi-kulturális, öntudati sorvadás, zsugorodás vagy morális megerősödés, szellemi felemelkedés katartikusan megélt dilemmái közepette mindegyre a Teremtőhöz mint utolsó menedékhez fordultunk.

Krízisek idején azonban maga a tisztán szellemi-ideális premisszákon és konklúziókon nyugvó erkölcsi nemzeteszme is problematikussá válhat. A végső kiszolgáltatottsággal szembeni sorsigazító önvédelem természetes cselekvésmódozataiban a keresztény-etikai szempont primátusa helyébe az ontológiai szempont abszolút létérdekűsége léphet: a létezés elsődleges, vitális alapértékének a megóvása.

„Vallom, hogy minden fegyver jogtalan, / a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt, / ám annak a kezében, kit fegyver szorongat, / a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd. / Ezért nem is hányódom már magamban, / vallom, hogy igazam nincs / és mégis igazam van” – hangzik a huszadik század nagy *Szózat*-vagy *Himnusz*-variációjának is tekinthető Dsida-zsoltárból, a *Psalmus Hunga-*

*ricus*ból a kettős igazság (e sajátos „*veritas duplex*”), amelynek a feltétlen ellenállást és életmentést hirdető része sem idegen a magyar sorsirodalomtól és sorsgondolkodástól, Zrínyitől („Fegyvert s vitézt éneklek”) Petőfiig („Fényesebb a láncnál a kard”), vagy Széchenyitől (aki arról elmélkedik, hogy olyan kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni) Adyig (aki pedig *Vallomás a patriotizmusról* című cikkében nyilvánítja ki határozottan, hogy végső veszedelemkor a nemzet hibáit félretolná „egy kicsit feledni”, mert „egy fenyegetett fajtát” „bármí áron meg kell védeni”).

Vagy a debreceni Kiss Tamás szíven ütő mívés soraiig is: „Látlak honom, te hontalan, / te gyermekekednek mostoha, / ki jót adott mindenkinek, csak a magyarnak nem, soha. / Kiért ám mégis élni kell, / írántad szívet szítani... / Adj fegyvert kezembe s mondd meg, / miként kell meghódítani” (*Kunsági elégia*). És kétségbeesett zsoldáros jeremiájában Dsida Jenő is az etikai megfontolások fölé emelkedő pusztá létfolytonosság elsőbbsége mellett hirdeti problematikus, de a helyzetet tekintve szintén meggyőző (és filológiaiilag Széchenyitől eredő) érvét: „ha bűnös is, magyar / s ha tolvaj is, magyar / s ha gyilkos is, magyar, / itt nincsen alku, nincsen semmi 'de'.” Ortega szerint a forradalom a szellem műve. A magyar forradalmakra kiváltképpen áll ez, hiszen azokban mindig az elvitathatatlan igazság fénylett föl. „Mert hogyan is kezdődtek a mi forradalmaink? Úgy, ahogy a remek színpadi művek: a sorstól kikényszerített cselekvés mindig igazolhatta magát a tűrhetetlen sorssal, s föladatot a szereplőknek az erkölcsi érzék adott, nem a történelmi” (Csoóri Sándor).

A minden értelemben vett, jogi-politikai teljességgel értelmezhető szabadság garanciáit és valóságosságát a magyarság egészének (beleértve természetesen a kisebbségi nemzetrészeket) azonban jelenleg még továbbra is nélkülöznie kell. A sajtószabadság nem egyenlő az önrendelkezéssel; Sütő András megfogalmazásában: „semmit sem kaptunk a megígért jogokból, csak a lehetőségét annak, hogy a megígért jogokért a sajtóban harcoljunk”. Mégis küzdenünk kell az egységes autonómia céljaiért, mert – Makkai Sándor régi megállapításai szerint is – az egymástól országhatárokkal elvágott nemzettest-részek nem szabad, hogy a magyar lélek szétesését jelenítsék meg, s „külön-külön elégtelen, félszeg, egymásra nézve is idegenül vegetáló, halódó szellemi torzok siralmas törpecsaládjává” silányodjanak; „nem nyugodhatunk abba bele soha, hogy az összetört nagy tükör üvegcserepei más napot sugározzanak vissza, s hogy a nemzet Géniusának arcát akármelyik is torzképpen tükrözze. Minden nehézség dacára, *innen és túl*, azon kell fáradozzunk, hogy szellemi egységünk épen maradjon, s ha új vonások tűnnek fel benne, az ne idegenséget és elszakadást, hanem gazdagodást jelentsen mindenik rész számára”.

A „haza a magasban” (Illyés) ideálképzete azt is tanítja, hogy a „mozaik-nemzet” regionális színei nem mosódhatnak el; egyetemesség és európaiság csak ezeken az értékeken keresztül érvényesülhet. Megint Makkai: „Nem érette, az ő kedvéért, hanem önmagunkért kell európai nemzetnek lennünk. Ez, éppen ebből kifolyólag, valami egészen mást jelent, mint Európa utánzójának, szolgálójának, vagy éppen majmolójának lenni. Nincs szükségünk Európa bűneire, igazságtalanságaira, szeszélyeire, képmutatására, felfuvalkodottságára. Saját magyar jellemünk és szellemiségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által. A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul.”

A megmaradás záloga pedig a helytállás; mindig és mindenütt. Általános érvényű, vagyis jelképes és egyetemes szellemiségében értendő Sütő András költői szépségű és igazságú tézise is mint Erdély „tizenegyedik parancsolata”: „itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet”. A *kisebbségi élet ajándékairól* értekező László Dezső szerint a „világon – ha sok országba van is szétszakítva és széjjel-szórva – csak egy magyarság létezik. Van egy emberfajta, amelyiknek millió és millió egyedét valami megfoghatatlan hatalom arra kényszeríti, hogy akkor is magyarnak vallja magát, ha abból kára származik”. Csoóri Sándor megállapításában szintén: „magyar az, aki az érdekei ellen is magyar akar maradni!”

A kérdés tehát nem faji, ahogyan sokan értelmezni szokták és szeretik, hanem filozófiai és erkölcsi.” Hol van ez a nemzet, az ilyen nemzet? – kérdezik gúnyosan Németh László *Apáczai*-drámájában, s a válasz is elhangzik: „a csillagokban”. S valóban. Ha már máshol nem is: ott mindenképp.

Bertha Zoltán: Virágevők (II.)

*A református lelkész-festőművész,
pataki középiskolai tanár
(1914–2003) a szerző édesapja volt*

KÖDÖBÖCZ GÁBOR

„KÉKELLŐ KÜKÜLLŐ, KÖKÉNYSZEMŰ TÜNDÉR”

Empíria és fantázia Kányádi Sándor Küküllő kalendárium című versfüzérében

A testnek van háza. Úgy hívják, hogy lakás. A léleknek is van háza. Úgy hívják, hogy vers. És amiként a test otthonra lelhet a lakásban, a lélek is otthonra találhat a versben. Adott esetben Kányádi Sándor makulátlan szépségű, nemegyszer keresetlen egyszerűségű gyermek-verseiben, melyek az esztétikai gyönyörűség és nyelvi élmény mellett a táj-ember-kultúra szerves egységét is példázzák. Amit ugyanis Tamási Áron vallomásában olvashatunk („Az én írói természetemre különösen jellemző, hogy székelynek születtem”), azt akár Kányádi Sándor is írhatta volna. Verseinek tárgyi világa és finom nyelvi strukturáltsága, a fölnevelő tájháza értékjelképekben testet öltő milióje, a költemények értékszerkezete és összetéveszthetetlenül egyéni metaforikája mindennél meggyőzőbben bizonyítja ezt.

A gyermek-felnőtt reláció szempontjából lehet fontos a *Kirakják a fát* című József Attila-vers egyik megrendítő szöveghelye. („A kis kölyök, ki voltam, ma is él/ s a felnőttet a bánat fojtogatja;/ de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél/ s ügvel, hogy el ne szálljon a kalap-ja”). A fájdalom zsenijétől idézett versrészlet az egzisztenciális vonatkozásokon túl arra is rávilágít, hogy a lét-, a világ- és önmegértés nélkülözhetetlen feltétele, hogy a felnőtt ember beszélő viszonyban legyen gyermekkori énjével. Költő esetében ez még inkább kívánatos, hiszen a lírikus (jelen esetben Kányádi Sándor) legfőbb törekvése és legnagyobb erénye, hogy saját növéstervére figyelve pontosan próbálja olvasni önmagát. Legfőképpen azért, hogy azonos lehessen a saját tehetségével, és megfejtse a költői emlékezet fekete dobozát.

Kortárs költők, jelentős pályatársak Kányádi-élménye is azt mutatja, hogy Kányádi Sándor életművében a gyermeki látásmód és világérzékelés meghatározó súllyal van jelen. Közülük Nagy Gáspár: *Mi volna éveim mögött?*; Kovács András Ferenc: *Vándordallam*; illetve Farkas Árpád: *Kányádi Sándornak* című versét emelem ki. A példák sorát a *Székelyföld* 2009. májusi számában megjelent, a 80 éves Kányádi Sándort köszöntő versekkel bővíthetjük tovább: Ferencz Imre: *Két vers* (Gyermekvers; Apokrif); Iancu Laura: *Akkor minden szép lesz*; Lackfi János: *Világ-iszák*.

Sokatmondó az is, hogy a Kaláka–Kányádi (könyv és CD) tizenkilenc verse között tizenegy gyermekvers található. A Gryllus testvérek és Huzella Péter fémjelezte formáció remekbeszabott megzenésítésekben muzsikálja ki a ritmust és a dallamot az alábbi versekből: *Sóhajtás; Elszálltak; Szemerkél az őszi eső; Faragott versike; Alma; Feketerigó; Betemetett a nagy hó; Az elveszett követ; Birka-irka; Tarlón túzok lépeget; Három székláb*. Jellemző, hogy a felsorolt versek közül több is szerepel a népszerűségi listák élén, továbbá általános iskolai tankönyvekben és gyermekvers antológiákban. A Kányádi-lírából készült versválogatásokat is érdemes szemügyre venni. Kovács András Ferenc 2004-es válogatásában (*Noé bárkája felé*) vezérversként olvasható a *Sóhajtás*, a Bertha Zoltán szerkesztette kötetben (*Kányádi Sándor válogatott versei*, 2004) a *Nyergestető* és az *Útravaló ének* szólítja meg a legifjabbakat, az előzővel azonos címet viselő, Tarján Tamás által jegyzett válogatásban (2000) pedig az iménti versek mellett a *Szitakötő tánca; Mi lennék; az Őszeleji kívánság; Az elveszett követ* és a *Szarvas-ítató* képviseli a gyermekvers műfaját.

A tetszés szerint folytatható listán – anélkül, hogy parttalanná válna a felsorolás – néhány különösen emlékezetes, nyelvileg is roppant leleménnyel megformált alkotás még feltétlenül helyet követel magának: *Kicsi legény, nagy tarisznya; Kicsi faluból való vers; Krumplis mese; Mátyás-napi vásár; Nyári alma ül a fán; Szeptemberi töprengés; Volna; Árva bárány; Kilenc kecske; Ha én zápor volnék; Tűvé-tevő; Volt egyszer egy ember*. Mindenekfölött pedig a létezés lüktetését, az évszakok áttűnését zenei architektúrájú szerkezetben, fokozottan természet- és valóság-közeli szemléletmód jegyében megragadó versciklus, a *Küküllő-kalendárium*, amely a kulturális emlékezet által átmenített nyelvi és vilásképi archaikum, illetve a 20. századi transzszilván bukolika ölelkezéséből (oszilláló szintéziséből) teremti meg a létbeli otthonosság eszményinek tetsző modelljét.

Kányádi Sándor szülőföldhöz kötődő értékjelképei között kitüntetett szerepet töltenek be a hely szellemét, a couleur locale-t, vagyis az erdélyiséget transzparens módon kifejező olyasféle folyónevek, mint például a Maros, Nyárad, Olt, Szamos, Nyikó és Küküllő. A költő magánmitológiájában különösen fontos, már-már szakrális szimbólummá emelkedő Küküllő számos vers (*Megrozzant az öreg malom; Nagyüküllő; Vágy; Halottak napja Bécsben*) szemantikai rendjében dominál, a *Küküllő-kalendárium* című évszaksoroló versfüzérben pedig abszolút viszonyítási pontként, afféle „imago mundi”-ként jelenik meg a szülőföld oly kedves folyója.

A „minden más táj csak óceán / ez itt a föld / a föld nekem” egy korábbi versben megfogalmazott vallomása ebben a kompozícióban is lebírhatatlan

erővel tör felszínre: „Kékellő Küküllő, / kökényszemű tündér. / Szívemhez, nyelvemhez/ hozzáédesültél. // Járhatok akárhol, / minden folyóparton / a te nyárelői / susogásod hallom”. „A szerelmes földrajz” és példaszerű hűség eme artistikus szépségű hitvallása nem hagy kétséget a felől, hogy a világban levésnek az otthonlét a legfőbb értelme. A Küküllővel szimbolizált szülőföld azt a szakrális helyet jelenti, ami pótolhatatlan, egyetlen és örök. Az óceánként egybefolyó „idegen” tájak és ismeretlen vidékek halmazából amolyan zárványszerű szigetként, a létezés centrumaként emelkedik ki a mindig visszaváró, a megtartó és maradásra bíró egyetlen „hely”, a mitikus, mágikus és intellektuális tartalmakat egyidejűleg kifejező szülőföld.

A mindenünnen hazagondoló lírai alany a vezérmetaforává emelt Küküllő képében a lényegi állandóság, az örökké magunkban hordozott bensőséges mikrovilág tárgyi mivoltában való megragadhatóságát, tényleges fizikai közelségét fejezi ki. Ebbéli minőségében a komplex élmény- és érzékenységformákat magába sűrítő Küküllő erkölcsi, ontológiai és metafizikai tartalmakkal földűsulva jelenik meg. A valahova tartozás tudata, az otthon-levés biztonsága ugyanis a személyiség identitását, a világban és létben való eligazodás képességét jelenti. Kányádi Sándor inkább gyermekolvasóknak szánt, de a felnőtt korosztályoknak is maradandó élménnyel szolgáló lírai kalendáriuma újfent arról győzhet meg bennünket, hogy erős kötődések, éltető források, eltéphetetlen gyökerek és titkos hajszalérek nélkül lelki egészségről, emberi teljességről és hiteles létezésről aligha lehet szó.

Az évszakok ciklikus rendjét követő, a mikro- és makrovilág látható és lát-hatatlan metamorfózisait bensőséges líraisággal és érzékletes pontossággal leképező *Küküllő-kalendárium* tizenkét verse az év tizenkét hónapjának felel meg. Kányádi Sándor természetfestő, tájleíró költészetének 1989-ben született remeke úgy kapcsolódik a magyar irodalmi hagyományhoz (Fazekas, Csokonai, Petőfi, Arany, Tompa), hogy eközben a hasonló kortárs művekkel (Csanádi Imre: *Kergetőző négy testvér*; Szilágyi Domokos: *Naptár*; Németh István Péter: *Virágnaptár Ildikónak*) párbeszédet folytatva, meg is újítja, számottevő vívmányokkal gazdagítja a hagyományt.

A *Küküllő-kalendárium* forrásvíz ízű, hegyi patak tisztaságú értékvilágát, az évszakok titokteljes misztériumát, a természet ezer csodával teljes romlatlan idilljét, ember és táj organikus egységét maradandó esztétikai érvénnyel és reveláló élményszerűséggel csak olyan költő eleveníthette meg, aki már kisgyerek korától megtanult a tájra figyelni és a természettel együtt lélegezni. A külső tárgyi világ jelenségeinek, folyamatainak, apró rezdüléseinek gyermeki lélekkel, mikro-realista részletességgel való számbavétele kizárólag csak alapos és pontos meg-

figyelés, szeretetteljes elmélyültségre valló szemlélődés révén képzelhető el. Az Édenként megélt Küküllő-menti világból nyert empirikus élmények s tapasztalatok jelentőségét aligha lehet eltúlozni, hiszen mindenki azt veszi észre a világból, amire korán megtanult figyelni, és amit idejében megtanult néven nevezni. Nyilvánvaló, hogy Kányádi Sándor életében a természet, a tárgyi világ megismerése, birtokbavétele idejekorán megtörtént, s ebből aztán költőként is igen sokat profitált. A *Küküllő-kalendárium* antropomorf módon átlényegített/átlekesített rendkívüli képgazdagsága, a versciklus hézagtalanul zárt, életes természetességgel, breviáriumszerű bőséggel áradó pazar metaforikája mindennél beszédesebben árulkodik erről.

Az évszaksoroló, hónapos verseket tartalmilag-logikailag a szülőföld Küküllő nevű folyójának folyamatos változásai fűzik egybe. A szemlélet tárgyával való maradéktalan azonosulás az egzaltációval érintkező megragadottságot, az entuziazmusszal rokon áhítatot sugározva teremti meg a külső és belső táj tökéletes összhangját, a székely bukolikával fémjelezhető természet- és létszemlélet kontemplatív nyugalmat. A harmonikus világrendet kozmogóniai beágyazottságban, egyetemes távlatokban, kivételes élménysűrűséggel és roppant megjelenítő erővel kifejező kompozíció festőpoétai/poétafestői kvalitásokat csillogtatva árnyalja, gazdagítja a *Fekete-piros*, illetve a *Napsugár*-versek költőjéről alkotott képünket.

Az ismétlés, párhuzam és gondolatritmus szabályai szerint fölépülő Küküllő-versek atmoszféráját és partitúráját a versszakok élén álló, szövegszervező erőközpontként funkcionáló tételmondatok határozzák meg. A folyó hónapról hónapra követhető anatómiai ábrája, a Küküllőhöz kapcsolódó életvilág metamorfózisos áttűnésekben zajló folyamatos változása a mindezt plasztikusan és expresszív módon megjelenítő igei paradigmákban (fázik, reszket, vacog, szajzik, beállt, enged, zajlik, árad, kékell, ballag) tárul elénk. A körforgásszerűség, ciklikusság, teljesség képzetét keltő állítmányi szerkezetek az antropomorfizáló-animizáló szemléletet tükröző megszemélyesítésekkel, telitalálatos metaforákkal és egyéb szintagmákkal kiegészülve nyerik el a végső értelmüket, s a lehető legteljesebb, az ultrahangokra is kiterjedő jelentésüket. A versvilág kontextuális összefüggésrendjét alkotó, atmoszférikus, a Küküllőre vonatkozó szövegelemek közül olyasfélékre gondolva, mint „lúdbőrös a háta”; „sovány, hórihorgas”; „éjjel-nappal fázik”; „jégpáncél van rajta”; „helyen-helyen kásás”; „vonszolódva lépdél”; „előnti a berket”; „paskolja a zápot”; „meg-megállva baktat”; „vize, mint a vászon, / egy nagy szövöszéken / fordul át a gáton”. Komáromy Sándortól (*Költők és művek a XX. század magyar gyermeklírójából*, Bp., 1998.) idézve: „Tulajdonképpen az első versszakok teljességre törekvő költői képei osztódnak a további négy versszakban, mintegy részleteiben is kibontva az első versszak tételmondatát”.

A tizenkétszer öt strófát tartalmazó 240 sornyi szövegben a Kányádi Sándor költészetéből ismerős állandó szemléleti elemek, a költő értékvilágát kifejező értékjelképek változatos, gazdag tárháza lelhető föl. A vissza-visszatérő, s az ismétlődés révén a versfüzérnek dramaturgikus, zenei szerkezetet kölcsönző motívumok közül említek néhányat: nap, hold, ég, csillag, évszakok (ősz, tél, tavasz, nyár), természeti jelenségek (szél, szellő, eső, zápor, köd, pára, jég), az állatvilág más Kányádi-műveiben is felbukkanó szereplői (szarvas, ló, halacszkák, békák, fecske, rigó), a komplexebb jelentésű, világképi szempontból is megkerülhetetlen toposzok (fák, fűzfák, csönd, hó, fény, árnyak, legény, bot, pásztor, furulya, rigófütty, szív, nyelv). A felsoroltak között akad jó néhány szakrális szimbólum is (nap, hold, csillag, fa, furulya, bot, ló, rigó, szarvas, pásztor), melyek az egész életműre kiterjedő érvénnyel reprezentálják azt a folyamatot, ahogyan a konstans szemléleti elemek és értékjelképek jelentésekben, allúziókban földúsulva mindinkább komplex metaforákká, rendszerint lét- vagy sorsszimbólumokká válnak. Az empirikus világ alkotóelemei ezáltal népesítik és ragyogják be az imaginárius világ tájait.

*Madarász Gyula (1935–2012) Pipacsok I. című akvarellje (1998)
A festőművész emlékkiállítására március 20-án nyílt meg a Debreceni Református
Hittudományi Egyetem Bakoss Tibor Kisgalériájában. (Madarász Gyula
1978–89 között a jogelőd Tanítóképző Főiskola művészeti tanszékét vezette.)*

BÉNYEI JÓZSEF

HŰSÉG

(Madarász Gyulának)

Én itt akarok megpihenni,
ahol a por felszáll a fáig,
s az elnyújtózott föld felett
szabadszívű szél nyargalászik.

Itt hosszú útja van a Napnak
és éjszakánkint több a csillag –
Növendék akácligetek
fonnak rácsot az álmainnak.

HIT

Ha megtagadnám azt, amiben hittem,
apám fölött a föld mozdulna meg,
és állig gombolt tiszta fehér ingben
megrónának a Veres Péterek,

és Sinka, Sértő, faluvég öregje
görbült ujjal mutogatna rám,
és kötőjét a szeméhez emelve
sírna miattam az édesanyám.

*(A két vers megjelent Madarász Gyula festőművész 2010. évi,
a 75. születésnapjára készült katalógusában.)*

SZIGETI JENŐ

ÉDES ANYAFÖLDEM

Széljegyzetek Benedek Elek önéletrajzi könyvéhez

Elek apóról (ahogy még szüleim hívták, akik a „cimborák” nemzedékéhez tartoztak), legszívesebben népmesét szeretnék írni. Könyveiből tanultam olvasni, ő tanított meg a magyar mese és mondavilág gyöngyszemeire, amit unokáim is lelkes figyelemmel olvasnak. Ezért hát kezdjünk hozzá Benedek Elek bemutatásához úgy, ahogy a meséi szólnak, hiszen ez a könyv, amit művei közül a legfontosabbnak tartott, róla mesél.

Hol volt, hol nem volt egy székely legényke, aki 1859. szeptember 29-én (vagy talán egy nappal később), 30-án született egy kis udvarhely-széki falucskában, az erdővidéken, a Hargita tövében. A falucska neve Kisbacon. Szülei kismesek voltak, lovas katonák – vagy ahogyan akkor mondták, császári huszárok. Nagypja, Benedek István például 24 esztendeig szolgálta a császárt, üldözte Napóleont, és 1813-ban Párizsba is bevonult. Mint világhírt székely huszár tért haza szülőfalujába, de a sok kaland közt azt is elmesélte, hogy a fény városában, ahogyan Párizst hívták, a száraz, égett, eldobálásra ítélt kenyérhajak mentették meg életét az éhenhalástól.

Hogy milyen is volt a falu, és milyenek voltak az emberek, azt ez a könyv mondja el. Régi, szabad székely szokás szerint a székelyudvarhelyi református kollégium diákja lett, de ide is elkísérte a kisbaconi nóták meg a mesék tündérvilága, amiket még Rigó Ánistól hallott téli estéken. 1877-ben érettségizett. Ekkor már készen volt a Sepsi Jób nevű diáktársával együtt gyűjtött népmese gyűjteménye, mely 1882-ben, *Székely tündérország* címen jelent meg. De addig még sok kaland és küzdelem várt rá.

A székely fiúcska zekével a vállán, abaposztó nadrágban Budapestre került egyetemi hallgatónak, s mivel szülőföldjéről tarsolyában magával hozta a mesélőkedvet, szerencsét próbált az irodalom terén is. Végtelenül jóhiszeműen érkezett a kiegyezés utáni Budapestre, ahol az újjazdagok falánkságával, korrupt fényűzésével találkozott, de nem alakult képmásukra. Mindhalálig kisbaconi székely legény maradt. Első írása Jókai Mór híres lapjában az *Üstökösben* jelent meg, de ez csak csendes kezdet volt. A nagy kaland ezután következett. Gyulai Pál volt ekkor a pesti irodalmi élet nagyhatalmú ura. Hozzá kopogtatott

be egy napon Benedek Elek, összeszedve minden bátorságát. A Sándor utcai lakásában fogadta „a félelmes kis ember”, ahogyan a kortársak hívták. A házat ma emléktábla jelöli.

- Nos, mit hozott barátom? – kérdezte tőle a nagy hatalmú irodalmi úr.
- Székely népdalokat, balladákat, meséket – rebegte elfogódottan a legényke.
- Aztán ismeri-e a *Vadrózsákat*? (Ez volt Kriza János híres-neves népdalada gyűjteménye.)
- Gyerekkorom óta.
- Hát a Kisfaludy Társaság kiadványait?
- Azokat is.
- Az Erdélyi János gyűjteményét is?
- Azt is. Ezek még sehol sem jelentek meg – mutatott a maga kéziratára.
- No, no, majd meglátjuk, hangzott a szkeptikus válasz, s a kéziratot elnyelte az íróasztalfiók.

Teltek a hetek és a hónapok, de a siker elkerülte. Novellái, kisebb-nagyobb írásai kiadatlanul heverték a kiadók fiókjában. Ez annyira elkeserítette, hogy véget akart vetni életének. Beszerzett egy hatlövetű pisztolyt, és kitézte a napot, amikor eltávozik ebből az árnyékvilágból. A készülő tragédia reggelén, *Az ellenőr* című lap címlapján megjelent Benedek Elek nevével az első cikk. Az öngyilkosság oka fogyottá vált. Abba hagyta egyetemi tanulmányait, újságíró lett. Először a Rákosi Jenő által szerkesztett *Budapesti Hírlap* munkatársa lett. Cikkei alá ezt a nevet írta: „Székely Huszár”. Itt sikert sikerre halmozott. 1886-tól az *Ország Világ* című lap szerkesztője, majd tulajdonosa lett. Ettől fogva haláláig mindig volt valamilyen lapja.

Félelmes tollú újságíró volt, aki az uralomra törő korrupciót, a politikai huncutságokat kérlelhetetlenül leleplezte. *Testamentum* című könyvében megírta az újságírói hivatás ideális képét. Ma ezt minden újságíró kötelező tananyagává kellene tenni. Ezeket az erkölcsi szabályokat már akkor sem volt könnyű betartani. Ez az egyik oka annak, hogy Benedek Elek lapjai csak tisztavirág életűek voltak. Az igazság kimondása mindig kockázattal jár.

1890 és 1905 között Jókai után, Benedek Elek volt az ország legolvasottabb írója. Nemcsak a gyerekek olvasták, hanem azok is, akik az igaz szóra, a becsületesre vágytak. Kérlelhetetlenül harcolt a kisemberekért, ahogyan ez egy népmesei hőshöz illik.

Legnagyobb fiának, Benedek Marcellnek írt *Testamentum*ában így fogalmazta meg az egész életét betöltő életelvet: „Állj a védtelenek, gyengék közé; az erősek, hatalmasok oldalán harcolni nem virtus.” Mivel ő maga is ehhez tartotta magát egy életen át, volt is sajtópere csóstól. Lapjait sokszor betiltották,

elnémították, mivel az emberséges nyílt beszédet már akkor sem szerették sem a miniszterek, sem a bankigazgatók. Mert ellenséget a bolond is tud magának szerezni, de az irigyeinket ki kell érdemelnünk. És Benedek Elek ezt az emberi szívekért folytatott csatát megnyerte.

1887–92 között megpróbált képviselőként is küzdeni először a kormány-pártban, majd az ellenzéki Apponyi-féle nemzeti pártban. Nemcsak lapjaiban, hanem a Tisztelt Ház padsorában is szóvá tett minden olyan politikai huncutságot, amit akár a Habsburgok, akár a korrupt kormánytisztviselők elkövettek. Nem volt senki, akinek ne merete volna megmondani a szemébe az igazat. Ha a mindenkitől elfelejtett néptanítókról, a megcsalt, becsapott parasztokról, kisemberekről volt szó, nem maradt néma.

Csak egy példát említsünk erre. 1889-ben Tisza Kálmán a képviselőházban törvényjavaslatot nyújtott be, hogy a dualizmusra való tekintettel legyen kötelező az önkéntesek számára a német nyelvű tiszti vizsga. Ebben anyanyelvünk lebecsülését látta. Az egész képviselőház belenyugodott ebbe a döntésbe. Csúpan Benedek Elek és két társa szavazott ellene. „Nem szavazom meg a 28. szakaszt – mondta felszólalásában. – Isten segedelmével magyar író szeretnék lenni, nekem ezt nem szabad megszavaznom”.

A sorozatos kudarcok után azonban kénytelen volt ezt a szélmalomharcot feladni. 1903-ban végképp szakított a politikával. Egyik utolsó parlamenti felszólalásában ezt mondta: „Minden pályán az egyesek boldogulásának, minden helyi érdek érvényesülésének feltételül oda van állítva a meghajolás az uralkodó politikai irányzat előtt; különösen a főispáni állás, a mostani rendszer kedvenc gyermeke, valóságos gondolat rendszertté fajult. Ilyen kormányzati politika mellett a korrupció kiirtása lehetetlenség, a jellemek elsatnyulása, a stréberség érvényesülése, a valódi értelem háttérbe szorítása szükségképpen következmény. [...] Ha egyébért nem, már ezért is kérlelhetetlen harcot kell folytatni”.

És Benedek Elek tovább harcolt, de már nem a politikában, hanem a gyermekek lelkéért, szívéért. Mert a politikai harcok során is családi otthona maradt a Béke Szigete. Az egyre szaporodó család – végül hatan voltak a gyerekek, nem számítva az odavett rokon-árvát –, lehetővé tette, hogy Benedek Elek számára soha ne legyen a gyermekkor múltba sülyedt Tündérország. Ebben az otthonban alapelv volt a becsületes emberség és a szeretet. Ezt az örökséget nemcsak a Benedek gyerekek kapták, hanem Elek apó írásai megosztották ezt minden emberrel. Ez az örökség máig él. Tehát a politikai csatározások viharai után Benedek Elek visszatért az irodalomhoz, pontosabban a gyermekek irodalmi műveléséhez.

1894–96 között jelent meg öt kötetben *A magyar mese és mondavilág* című könyve, amely nevét országszerte híressé tette. Az ebben foglalt történetek lelki támaszt, erkölcsi irányítót adtak kicsinyeknek és nagyoknak. Születésének centenáriumán – erre a művére utalva –, méltán mondhatta Orthutay Gyula: „Mit adott nekünk a magyar mesemondó? Elsősorban adott egy csodálatos zengésű és tiszta magyar nyelvet. Másodjára adott egy olyan erkölcsi magatartást, amely szintén sugárzik ezekből a mesékből”. Benedek Elek ezért népszerű ma is, amikor egyre messzebb kerül a jog az erkölctől, a szeretet az igazságtól.

Az első világháború vérzivatarát után erkölcsi kötelességének érezte, hogy visszatérjen szülőfalujába, mint a „föf-földobott kő”. Fogadalomból, egy álló éven át ki sem mozdult a kertjéből. Majd feladva önként vállalt fogságát, lázas tevékenységbe kezdett. Felvette a román állampolgárságot. Mindenkinél hamarabb rájött, hogy Erdélyben csak úgy lehet elviselni az életet, ha román és magyar között igazságos béke van, ami nem a politikusokon, hanem a köznapi embereken múlik. Meg kell tanulni a békés együttélést.

Tudta mit kell tenni. Mozgósítani kell az erdélyi magyar kultúra útját, hogy a belső ellenségeskedés meg ne mérgezze azt. A munkát a legkisebbeknél kezdte, hiszen övék a jövő. Gyermeklapot szerkesztett, méghozzá érdekeset, hogy az új nemzedék ne feledje anyanyelvét, magyarságát és toleráns legyen és maradjon minden emberi értékkel kapcsolatban. Mozgósította az erdélyi írástudókat és így lett ő az induló erdélyi magyar irodalmi élet első katalizátora. Nemcsak „unokái” hanem „fiai” is voltak. Fel akarta ébreszteni az erdélyi írástudó értelmiséget, a tehetséges fiatal írókat kábultságukból. Összefogásra, írásra buzdította őket, és munkáikat kivitte a nép közé. Tudta, hogy az elrejtett érték az elnyomókat segíti.

Hamarosan fél Erdély a barátja volt. Nemcsak írásai, hanem emberi, erkölcsi magatartása volt az, ami hatott. Nem valóságtól elrugaszkodott álomideológiákat kell gyártani, hanem meg kell tanulni újra a köznapi emberséget, ami alól a történelemnek semmiféle vihara nem ment fel minket. Az ő „fiai” voltak Tamási Áron, Nyíró József, Szántó György, Berde Mária, Bartalis János, Tompa László, Sipos Domokos, no meg Dzsida Jenő. Nélkülük nem lenne a két világháború között erdélyi irodalom.

1922-ben megindult Benedek Elek máig emlékezetes gyermekújságja, a *Cimbora*, ami Elek apó szerint „a jó gyermekek képes hetilapja” volt, és 1929-ig – Benedek Elek haláláig –, rendszeresen megjelent. Bennük nemcsak mesék, hanem ismeretterjesztő írások is helyt kaptak. Kevesen tudják, hogy az a jól ismert mesefordulat, hogy „jó tett helyébe jót várj”, Benedek Elek tollán vált közmondássá. Az a mondat, hogy „szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál”

szintén az ő keze által vált szelíd intellemmé. Mivel a lap fennállása során mindig pénzügyi nehézségekkel küldött, Benedek Elek a családtagjait dolgoztatta ingyen munkásként.

A Cimboraunokák (vagyis olvasói), nem tudták meg soha, hogy a mindenki által szeretett és kedvelt gyermekújság nem azért szűnt meg, mert Elek Apó meghalt, hanem Elek apó azért halt meg, mert megszűnt a *Cimbora*. Ahhoz, hogy a lap megjelenhessen és a lap írói, a betevő falatjukhoz szükséges honoráriumot megkaphassák, Benedek Elek bankkölcönöket volt kénytelen felvenni egy szatmári banktól, 30%-os uzsorakamatra. És Elek apó hitt és reménykedett. A bankárok álnoksággal, szélhámossággal hitegették.

A *Cimbora* halt meg először. Benedek Eleknek nem az anyagi csőd fájt, hanem az, hogy újság nélkül maradtak a betűre éhes erdélyi gyerekek. Úgy érezte, hogy végleg kicsavarták a fegyvert a kezéből, megölték honfitársai. A *Cimbora* és Elek apó haldoklását fia, Benedek Marcell rövidesen megírta. Életében először, a *Cimbora* megszűnésekor nem volt dolga. Nem volt lap, és ezért elapadtak a cimboraunokák levelei. A napi 30-40 levélből csak 2-3 levél maradt. Leste a postást, de sokszor hiába. Pedig Benedek Elek mindenkinek válaszolt, gyengéd szóval és őszinte szívvel, és mindig szép kerek betűkkel írva. Augusztus közepén, rekkenő hőségben, beállt árpát aratni. Nem lett volna szükség erre, de valami hasznos dologgal akarta magát elfoglalni. Jó kaszás volt, bár már jobbára az íróasztalhoz szokott.

Intette is felesége: „Vigyázz, Elek, megárt”. – „Bírom én még, Istennek hála” – válaszolta mosolyogva. Gyermekei így vigasztalták az aggódó hitvest „Hagyja csak, Mamus, legalább nem emészti magát”. Augusztus 17-én is hajnalban kelt. Csíkos fehér nadrágban, hóféhér ingben kaszálni indult. Tízórára hazatért. A tornác akkor 150 éves asztala minden jóval megrakodva várta, zöldhagymával, szalonnával, írósvajjal, lépes mézzel, friss borvízzel. Kolompszó hívta össze a szétszéledt nagycsaládot minden étkezésre. Nagypó is bejött, de nem ült le enni. Szobájába ment levelet írni. E közben érte a halál.

Mi Benedek Elek titka? A válasz egyszerű: a soha nem feledett szülőföld. Az urbánus gondolkodású Schöpflin Aladár, aki sok mindenben másként gondolkozott, mint Benedek Elek, így jellemzi írásművészetét. „A székely falusi élet, parasztkok, fél-paraszt életét élő kis-urak, a székely erdők és völgyek specialistája volt, meghatott szeretettel, érzelmességre beállítva, a rokonszenvet keltés észrevehető szándékával mondott el apró, egyszerű bonyodalmú és lelki életet kevésbé feltáró történeteket a népről, melyből származott s melytől nem idegenedett el soha.” (*A magyar irodalom története a XX. században*. Bp. 1937. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 93). Egy szóval ezt úgy mondhatjuk, hogy

ember volt és ember maradt a mesében, de még a publicisztikában is. Ritka jelenség az irodalomban, hogy valakinek az írásai és a magánélete teljesen azonosul. Ez az átlátszó becsületesség a titok nyitja.

Az írásából sugárzó emberi tisztaság ma is hat, mivel egyre inkább a leírt szó az emberi manipulálás eszköze. Egyre kevesebb a leírtakban a szívünkéből kiszakadó szó. Benedek Elek gyermekei, családja meg a köznapi székegy emberek számára olyan volt, mint a védőszárny. Oltalmazott és magasra emelt. Azt tartotta, hogy valami gyönyörködtetőt, valami élvezeteset kell írni a gyermekeknek, olyant, amely nyilvánvalóan egyszerű és emberséges az igazsága. Irtózott a mesterségesen kitalált történetektől, a felszínes moralizálásoktól, a szájbarágós tanulságokkal cicomázott tanmeséktől. Meggyőződése szerint a való életben van minden szépnek és jónak az ősforrása.

Ez a könyv a hazavágyódás könyve, s meggyőzi erről az olvasót. Még hazatelepése előtt, 1920-ban írta. Önéletrajzi írás, karcolatok, novellák laza fűzése, amelyekben kibontakozódik az a tündérvilág, ami a bölcsőtől a koporsóig elkísérte Benedek Eleket. Lírai vallomás ez és korrajz egy elsüllyedt világról. Hatvan esztendő volt, amikor elkezdte papírra vetni azokat az írásokat, melyekben számot ad származásáról, földézi szüleinek, nagyszüleinek alakját és életének mindennapi eseményeit. Az egymásra halmozódó emlékekből bontakozik ki az a világ, aminek a hit és a szeretet az alapja. Benedek Elek titka az volt, hogy az aszfalton sem szégyellt az édesanyja szötte-fonta ruhában járni, vállalni azt, ahonnan jött, és ahová visszatért, hiszen mindnyájunkat valahol hazavárnak. A hazát nem a politikai határok jelölik, hanem a szeretetünk, felelősségvállalásunk eltörölhetetlen ereje.

Jelképes, hogy levélírás közben érte a halál. Szentimrei Jenőnek (1891–1959), a kolozsvári *Újság* és az *Ellenzék* című lap szerkesztőjének szólt a levél, akinek az ötlete volt a *Cimbora*. Az utolsó mondat, amit leírt ez volt: „Fő, hogy dolgozzunk”. Ezt a mondatot még aláhúzta, majd kiesett a toll a kezéből. 1929. augusztus 17-e volt. Nagyszülei sírjára még korábban ezt íratta:

*„Ami jót, nemest könyvemben találtok,
E két öreg ember szívéből eredett.
Ha majd kihull a toll reszkető kezemből,
E két öreg ember mellé temesetek.”*

Ma is a kisbaconi temetőben áll a sírja. Ritkán hervad el rajta a virág, mert a szívekben él. Amikor meghalt nyár közepén, faluja egy búzakoszorút helyezett a sírjára ezzel a felirattal: „*A kis falu sír, – síratja nagy fiát*”. Sírjától oda lehet látni kertjére, gyümölcsösére, amire mindig büszke volt, meg a szép hangú

templomtoronyra. Saját sírjának feliratát is maga írta kis unokájának, a később híres íróvá nőtt Benedek Istvánnak halála előtt két és fél héttel ajándékozott *Testamentum és hat levél* című könyvébe:

„Új testamentum (István unokámnak). Fejfámra majd ezt írjátok:
Jézus tanítványa voltam.
Gyermekekhez lehajoltam,
A szívemhez fölemeltem,
Szeretetre így neveltem.”

Elek apó ebben a könyvében magáról mesél. Kisbacontól Budapestig tartó életéről egészen a hazatéréséig. Olvassuk hát figyelemmel ezt a nem csupán tintával és tollal, hanem szeretettel írt könyvet, hogy a faluja népe által vitt búzakoszorú szemei kihullva a mi szívünkben is szép és nemes termést hozzanak. Örökségét őrzi 150 könyve, csodás zengésű, szép, tiszta magyar nyelve és az az erkölcsi úttravaló, ami nélkül szegényebbek és boldogtalanabbak lennénk. Bátorságra és optimizmusra tanítanak írásai, bizalmat abban, hogy végül mégis csak az igaz és a jó győzedelmeskedik és a rossznak nincs esélye.

FÜLSZÖVEG AZ ELSŐ KÖTETRE

Több mint száz esztendeje minden magyarul olvasni szerető embernek Elek apója Benedek Elek (1859–1929), akinek népszerűsége a századforduló éveiben Jókaiéval vetekedett. A „meleg szív és a kemény gerinc” evangéliumáét fogalmazta meg nemcsak a gyerekek számára, hanem örök időkre mindazoknak, akik számára a becsület fontosabb, mint az érdek.

A Hargita alján, Kisbaconban született kisbirtokos székely családban. A székeljudvarhelyi református kollégiumban érettségizett, majd 1881-ben Budapestre jött tanulni az egyetem bölcsészkarára. Mindig megmaradt kisbaconi székelynek. Nem változtatta meg a város, az újság és a pesti talmi fények. Ember maradt az embertelenségben is. Nem volt mögötte párt, vagy banki tőke. Egy kincse volt, az igazmondás és ez akkor sem volt népszerű. Nem szerzett bölcsészdiplomát, újságíró lett. 1881–1885-ig a nagy tekintélyű *Budapesti Hírlap* munkatársa, 1886–93-ig az *Ország Világ* szerkesztője, majd tulajdonosa, de más lapoknak is dolgozik. A társadalmi igazságtalanság kérlelhetetlen kritikusa volt. Csak az emberséget, az igazságot tisztelte és nem félt a hatalmasoktól. Legnagyobb fiának, Benedek Marcellnek örökül hagyta *Testamentum*ában: „Állj a gyengék, védtelenek közé; az erősek, a hatalmasok oldalán harcolni nem virtus.”

Előbb 1887-től kormánypárti képviselő, utóbb Apponyi Albert ellenzéki Nemzeti Pártjának képviselője. 1902-ben szakított a politizálással. Írt, tette a dolgát. Szépirodalmi ihletésű mesefeldolgozásai máig a magyar mesekincs legnépszerűbb kötetei, az egészséges magyar nemzettudat legfontosabb eszközei. 1921-ben, Trianon után hazament Kisbaconba. Egy évig ki sem mozdult házából, majd tudta, hogy mit kell tenni. Haláláig az erdélyi irodalom szervezője, a Kárpát-medence gyermekeinek nagy mesélője, levelezőtársa, egy szóval, Elek apója volt.

Ez a két kötetes könyve 1920-ban, hazamenetele előtt készült önéletírása. Számvetés és lírai vallomás a szülőföldről, a családról, a köznapi emberekről a szeretet nyelvén. Értékromboló világunkban szükséges eleség rejlik benne ahhoz, hogy emberek maradjunk az embertelenségben.

FÜLSZÖVEG A MÁSODIK KÖTETHEZ

Benedek Elek (1857–1927) önéletírását tartja kezében az olvasó. Nehéz időben, egy veszített világháború után, 1920-ban született. Nem szokványos önéletrajz ez a könyv, hanem vallomás a szülőföldről, amolyan erkölcsi számvetés. A szeretetről, a becsületről, az egészséges hazafiságról, emberségünk egyre jobban kopó értékeiről szól. Műfaját is nehéz ezeknek az írásoknak meghatározni. Emlékezősek, karcolatok, novellák laza fűzére ez, amiből kibontakozódik a varázslatos múlt, hogy a jelennek adjon erőt. Ahogyan Benedek Elek fogalmazott, ez „a meleg szív és a kemény gerinc” könyve. Benne nemcsak a család múltja, a napóleoni háborúk emlékei, a parlamenti csatározások szélmalom harcai szólalnak meg. A régi hétköznapi emberiségének apró rezdüléseiben rácsodálkozhatunk a nagy mesemondó világának színes szőttésére, és vágy ébred bennünk a jó és a szép után. Jó volna végre a jót és a szépet is divatba hozni.

Ugyanakkor ez a könyv hűségesebb korrajz egy hajdan volt társadalomról, ahol éppen úgy jelen volt az önös érdek, az emberi hitványosság, mint ahogyan a mi világunkba. Ezért ez a könyv erőforrás is lehet azoknak, akik elkötelezik életüket a jó és a szép mellett. Ha meg akarjuk érteni, hogy Benedek Elek miért vállalta a kisbaconi remeteséget 1921-ben, egy esztendővel ennek a könyvnek megírása után, akkor, íme: a kulcs.

Mindazoknak ajánljuk ezt a könyvet, akik szeretnék nemcsak biológiai, de erkölcsi értelemben is emberek maradni. Szeretnék végre fölfedezni, hogy a múlt – tanítómester, kalauz az emberi lét országútján. S ha valaki még a szépen és igazán mondott szavak, mondatok szépségének koldusa, örömet és békességet talál ebben a könyvben.

NAGY ATTILA

MŰVELTSÉGET MINDENKINEK!

(Megjegyzések a műhelyből)¹

2011 februárja és 2012 júniusa között összesen 8 alkalommal találkozott Brüsszelben az írásbeliség (olvasás- és íráskészség) ügyében felkészült és elkötelezett szakértői csoport, melynek tagjait közvetve az EU nevelési és kulturális ügyekért felelős biztosa *Androulla Vassiliou* kérte fel. (A megtisztelő feladatról 2010 őszén értesültem, egy Brüsszelből mobilon jelentkező finn kollega, *Tapio Säväle* révén.)

A csoport munkáját az Unió megbízásából *Laurentien hercegnő* (Hollandia) vezette. A bizottság tagjai voltak: *Greg Brooks* (Sheffieldi Egyetem, Egyesült Királyság), *Roberto Carneiro* (Portugália volt oktatási minisztere), *Marie Thérèse Geffroy* (Írástudatlanság Elleni Küzdelem Nemzeti Intézete elnöke, Franciaország), *Nagy Attila* (az OSZK tudományos munkatársa, a Magyar Olvasástársaság alapító elnöke), *Sari Sulkunen* (Jyväskyläi Egyetem, Finnország), *Karin Taube* (Umeai Egyetem, Svédország), *Georgios Tsaikalos* (Thesszaloniki Egyetem, Görögország), *Renate Valtin* (Humboldt Egyetem, Németország) és *Jerzy Wisniewski* (az OECD Oktatáskutató Intézet irányító testületének tagja, Lengyelország).

A szakértői csoportban a londoni egyetem oktatáskutatási intézetének professzora, *John David Carpentieri* által készített, tematikus, szakirodalmi szemletanulmányokat reflektíven megvitattuk, feldolgoztuk. Az egyéni (egyetértő vagy kritikus) megjegyzésekkel, húzásokkal, kiegészítésekkel korrigált tanulmányok egy nagyobb, összegző dolgozatot alapultak meg. A tagok önállóan is készítettek egy-egy tematikus dolgozatot. (*Renate Valtin* a diszlexia korai felismerésének, medikalizációjának, korrekciójának bonyolult kérdésköréről; *Marie Thérèse Geffroy* a szövegértési készség fejlesztésének munkahelyi szervezéséről; *Sari Sulkunen* főként az oktatási rendszer minőségéről írt és beszélt – én az elsődleges szocializáció, a család, az anyanyelv jelentőségéről, az iskolai és könyvtári olvasásfejlesztés össz-tantárgyi jellegű feladatáról, a tantestület egészét érintő felelősség kérdéséről szoltam leggyakrabban.)

¹ Az itt közölt írás a *Könyvtári Figyelő* 2013/1. számában megjelent tanulmány – *Megjegyzések a műhelyből. Az EU szövegértési készséggel foglalkozó szakértői csoport munkája egy bizottsági tag szemével* – újraserkesztett változata.

A szeljegyzetek, reflexiók rövid megfogalmazása előtt fontosnak tűnik alaplásom tisztázása. Szándékom szerint egy rendkívül tanulságos konferenciasorozat néhány tematikus csomópontját idézem fel a záró jelentés megjelenése alkalmából. Szükségképpen szubjektív ugyan az emlékezés, az értelmezés, de nem követetetlenül csapongó. Alapdiplomáim (lélektan, szociológia), illetve az 1969 márciusában az OSZK Olvasáskutatási részlegében végzett munkám, valamint publikációim, oktatói tevékenységem együttese mégis ellenőrizhetővé teszi elkötelezettségem háttérváltozóinak legfontosabb jellemzőit. Egyszerűbben szólva, bár egyedül kellett ezeken a vitákon állást foglalnom, lélekben, gondolataimban mindig megtaláltam a szakirodalmi, testületi, személyes hivatkozási pontokat. Az OSZK KMK olvasáskutatási műhelye, az MKE Ifjúsági, majd Olvasószolgálati szekciói, valamint a Magyar Olvasástársaság (Hunra) jelentették számomra a szakmai, emberi háttérrel, mégis meglehetősen feszültséget keltett bennem az elháríthatatlan felelősségtudat. Magyarországot képviseltem, igaz, a külföldi kollégák választottak, nem a magyar kormány illetékesei, nem a hazai szakmai szervezetek vezetői. Ráadásul mindezt az EU vendégeként, Brüsszelben, azzal a céllal, hogy az európai tagállamok kormányai és minden érintett polgára számára jól érthető, szakmailag hiteles tényekkel, következtetésekkel, valamint a tennivalók megfogalmazásával szolgáljunk.

Első megjegyzésünk közvetlenül a dolgozat címéhez kapcsolódik. *Literacy for all! Műveltséget mindenkinek!* Az angolok ebben a szóban (*literacy*) egyértelműen máig őrzik a latin gyökereket. Egyetlen szó, mely közvetlenül az írásbeliséget s a tágabb értelemben vett képzettséget, műveltséget, jártasságot is jelenti egyszerre. A PIRLS- és PISA-vizsgálatokban már jelzős szerkezetet a „*reading literacy*” a központi fogalom, melyet mi leginkább *szövegértési készségnek* szoktunk fordítani. A szóhasználat sokértelműségét *Greg Brooks* rendkívül hitelesen érzékeltette, amikor többek között az *emotional literacy* és a *financial literacy* angol nyelveterrületen gyakori előfordulására is figyelmeztette brüsszeli hallgatóságát. Magunk most a teljesség igénye nélkül csupán három időpontban, nagyon hasonló célokkal készült, ám meglehetősen változásokat tükröző meghatározást teszünk egymás mellé, érzékeltetve, hogy rövid két évtized alatt milyen hatalmas jelentésváltozás következett be a *reading literacy* szókapcsolat használatában, értelmezésében!

IEA 1991: „Az írott szöveg megértésének képessége, az ebből szerzett információk felhasználása az egyén és a társadalom javára.”

PIRLS 2006: mint fent, továbbá „a különböző szövegek eltérő értelmezése, az olvasás útján vesznek részt a tanulásban, az iskolában, a mindennapi életben, valamint a szórakozásban.

PISA 2009: *„Írott szövegek megértése, felhasználása és az ezekre való reflektálás, illetve a velük való elkötelezett foglalkozás képessége annak érdekében, hogy az egyén elérje céljait, fejlessze tudását és képességeit, és hatékonyan vegyen részt a mindennapi életben.”*

Négy, öt évtizede csupán a betű–hang megfelelések felismerése utáni szótagok, szavak, mondatok össze- és elolvasásának képessége, az így nyert információk használata volt a legtöbbször idézett meghatározás. Mára a sokféle értelmezés, a reflektálás, a kritikai attitűd megjelenése, mi több, az írott szövegekkel való elkötelezett foglalkozás igénye is a definíció része lett. Az angolban megmaradt az eredeti szóalak, de a jelentés radikálisan változott. Mi pedig olvasási- és szövegértési készséget, írásbeliséget, iskolázottságot, műveltséget mondunk. Legújabban már az információs műveltség (*information literacy*), kategória tartalmának kifejtése is önálló, testes dolgozatok tárgyát jelenti.

Legelső, határozott célú megbeszélésünkön a digitális írásbeliség kérdéskörét feltáró szemletanulmány megvitatását, tanulságainak egyeztetett összefoglalását végeztük el. A téma korszakos jelentőségét senki nem vitatta – a kutatások sora és a tapasztalati tények egyaránt jól láthatóvá tették már eddig is a sokat emlegetett „digitális szakadék” meglétét, mi több annak növekvő, mélyülő, mára egyre inkább egyetemes kulturális szakadékká váló jellegét.

Az európai országok oktatási rendszereinek ilyen irányú radikális fejlesztése megkerülhetetlen feladatnak tűnik. Két tény azonban sokadszor is az illetékesek figyelmébe kell ajánlanunk.

1.) A digitális eszközök tömeges iskolai jelenléte, fokozott használatása nem tünteti el a kiváló és a gyengébb teljesítménnyel jellemezhető iskolák közötti különbségeket. Ellenkezőleg! A korábban is jó iskolák, illetve diákjai ebből a beruházásból sokkal többet profitálnak, mint a gyengébbeké. Vagyis önmagában a technikai fejlesztés a meglévő kulturális, gazdasági, szociális távolságok további növekedését eredményezi.

2.) Az otthoni eszközökkel rendelkező, azokat rendszeresen használó tanulók sokkal gyorsabban haladnak előre ezen a téren azokkal szemben, akiknek csupán az oktatási intézményekben van módjuk ezekkel a „csodálatos, örögi masinákka” barátkozni, dolgozni. Már itt világos lett, hogy munkánk egyik legfontosabb célja a család és az oktatási intézmények közötti kapcsolatok élőbbé, hatékonyabbá tételének szorgalmazása.

A műhelyvitákon egyértelmű lett az állásfoglalás, miszerint a gyermekek olvasóvá nevelése nem a könyvekből történő felolvasással kezdődik, hanem annál sokkal korábban. Az édesanya közvetlen ápoló, gondozó, szoptató, etető, fürdető, pelenkázó, vizasztaló gesztusait kísérő gazdag és szeretetteljes beszédének folya-

matos hallgatásával, a gügyögő „párbeszéd” kialakulásával, a ritmikus ringató, altató, höcögtető, nevetető, játékos mondókák, rigmusok, énekek, versek, majd mesék fokozatos megtanulásával jutunk el a nyelvi képességek alapjainak lerakásához, tehát a majdani olvasástanulás, tanítás előkészítéséhez. Központi és soha túl nem becsülhető jelentőségű kérdés az anyanyelvi fejlesztés a korai gyermekkorban.² A könyvek, a könyvtárak jelenlétére, elérhetőségére, használatára óhatatlanul szükség van a gyermekkorban, gyerekszobában is, de mindezeket időben és fontosságban megelőzi az élőbeszéd, az ének, a mondóka, a rigmus, a vers, a fejből mondott mese folyamatos jelenléte, egyre fokozódó varázslata. Másképpen, a szókincs soha le nem záruló gyarapítása, a szavakból folyamatosan belső képeket előállító készségek csiszolása, az indulatok, félelmek, az érzelmek, a gondolatok képekké, majd szavakká alakítása. Egyetlen példa, hogy mindezeknek milyen távoli következményei lehetnek a későbbiekre: bizonyos kutatási eredmények szerint a gyerekek fejlesztésének határait tendenciaszerűen, de rendkívül erősen meghatározza az anyák nyelvi képességei.

Vagyis az anya, illetve a mindenkori gondozó felnőtt beszédmintája óhatatlanul – elsődleges mintaként – „beleég” a gyermek emlékezetébe, nyelvi képességeinek alapjává válik, annak minden előnyével és hátrányával. Elegendő csupán megemlíteni a *Bernstein* által megfigyelt, leírt, megfogalmazott kidolgozott és korlátozott kód közötti különbségeket, illetve *Bourdieu* kulturális tőkével kapcsolatos gondolatait. Természetesen – ahogy az emberi társadalomban minden – ezek az összefüggések sem abszolút érvénnyel, csupán statisztikai jellegű erővel jelennek meg.

A fentiekből következően a szakértői jelentés a szülők társadalmának felkészítését szorgalmazza, széles körben alkalmazandónak ítéli – a szakirodalomban már jó két évtizede gyakran emlegetett *Book Start*, *Home Start* és *Family literacy* tárgyszavak mentén akár az interneten is kereshető programok segítségével. Félreértés ne essék, senki nem szeretne a szülőkből hivatásos pedagógusokat faragni! A cél sokkal egyszerűbb: segítsünk nekik, hogy jobb szülőkké válhassanak! Az angolul nem olvasó szülők, pedagógusok, könyvtárosok számára *Bartók* és *Kodály* országában a 3 hónapos kortól 3 éves korig, a „ringató” foglalkozások keretében, a népdalok, mondókák, rigmusok visszatánulása, örömteli együttes eljátszása a cél. Az óvodáskorúak számára főként a mesék, kiemelten a népmesék elmondását, felolvasását, hallgatását, bábos vagy dramatizált megjelenítését, rajzolt, festett ismételt átélését tartjuk leginkább fejlesztő értékűnek, a szülők számára újra megtanulandó, örömteli s egyúttal mély lélektani, pedagógiai jelen-

² Itt nem részletezhető, de kísérleti, megfigyelési adatok sorával alátámasztható tény: a csecsemő tanulási, emlékezési folyamatai már a magzati, méhen belüli életben elkezdődnek.

tést hordozó, életre keltendő hagyománynak. „*Tanuljunk meg vágyini arra, ami a miénk!*” (Simone Weil).

A munkabizottság magyar tagjaként itt kell lejegyeznem azt a rövid kommentárt, mely nem kerülhetett a zárójelentésbe. Egyrészt a magam számára is csak a brüsszeli viták, beszélgetések sora után lett világos, hogy a hazai óvodai rendszer múltja, a jelenlegi férőhelyek nagyságrendje, a szakképzett óvodapedagógusok ismereteinek rendszerezettsége, diplomájuk minősége, az óvodai program sokrétűsége, gazdagsága mind-mind párját ritkítja Európában! (Szó szerint megdöbentő ellenpont: Németországban a mai napig nincs óvóképzés, érettségi után bárki mehet óvodapedagógusnak.) Egyébként a gyermek- és iskolai könyvtáraink színvonaláról a legutóbbi évekig csaknem azonosan pozitív jelzőkkel kellett volna szólnunk. Másrészt éppen a felemás brüsszeli tapasztalatok nyomán itthon tépelődtem tovább, vajon miért fogadta csönd, tapintatos, de konok hallgatás, majd szelíd, de félreérthetetlen irónia a népmesék lélektani, pedagógiai jelentőségét hangoztató mondataimat. Az okok több rétegben keresendők! A legkeményebb diktatúra éveiben magyar klasszikusok legjava mellett a népmeséink is tiltó listára kerültek, mert a „helytartók” véleménye szerint a királyok, hercegek, grófok, a tündérek, boszorkányok, sárkányok, ördögök megnehezítették a marxizmus-leninizmus alapjainak lerakását a gyermeki lélekben. Saját népmesekincsünk visszaépítése a köztudatba, ismételt fizikai megjelentetésük, visszafogadásuk az óvodai és az iskolai olvasmányok sorába csupán az 1956 utáni évek kis lépéseinek lett egyre inkább látható, érzékelhető eredménye az 1960-as évek első felére.

A magyarországi pedagógus- és könyvtáros-képzésben hamar rendkívül népszerű lett – a könyvtári kölcsönzési és lopási adatok is ezt bizonyítják – a *Mérei Ferenc – Binét Ágnes* szerzőpáros *Gyermeklélektan* című, 1970-es első megjelenése óta számtalan utánnyomást és kiadást megért munkája, valamint a magyarul első alkalommal 1985-ben kiadott *Bruno Bettelheim*-könyv, *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Innen a többi között ilyen gondolatok, mondatok ültek be a 19–20 éves ifjak lelkébe, gondolatrendszerébe. „*A mese az az ábécé-könyv, amelyből a gyermek megtanul saját lelkében olvasni: a könyv a képek nyelvén íródott, mivel ez az egyetlen olyan nyelv, amely már akkor is érthető, amikor az egyén szellemi fejlődése még nem jutott el az érettségig.*”

A mesés, különösen a népmesére épülő foglalkozások hosszú évtizedek óta óvodáink és könyvtáraink programjának szerves részét alkotják, de ezen a téren az utóbbi 2–3 évtizedben – éppen az említett két könyv és más kitűnő szerzők növekvő népszerűsége nyomán – talán egy művelődéstörténeti jelentőségű fordulat is zajlik, lezajlott. Amit egyrészt a családon belüli zavarok (házasságkötések számának csökkenése, válások számának növekedése, házasságon kívül született

gyermek létszámának gyarapodása stb.) mind láthatóbbá válásával, s ezzel párhuzamosan a terápiák iránti növekvő kereslettel magyarázhatunk. Másrészt egész kulturális közéletünk drasztikus globalizációs átalakulását szinte szükségszerűen követi (legalább bizonyos rétegekben) a saját hagyományaink, gyökereink, értékeink fokozott keresése, az elveszettnek hitt kincsek ismételt felfedezése, „újrafényesítése”. Említsük meg itt *Boldizsár Ildikó* országos figyelmet kiváltó tevékenységét, könyveit, tematikus mesegyűjteményeit, meseterápiás misszióját. Mellette – némi szerénytelenséggel – a *Magyar Olvasástársaság* jó két évtizedes sokszálú teljesítményét, s az egészről kiemelkedően fontos, 2005-ben országos visszhangot teremtő felhívását, amellyel minden év szeptember 30-át, *Benedek Elek* születésének évfordulóját „*A népmese napjává*” emeltük. Kezdeményezésünket a külhoni magyarság körében is örömmel fogadták, mi több, példánk nyomán Szlovákiában évente március 16-án *Pavol Dobšinsky* születési dátumát „*A szlovák népmese napja*”-ként ünneplik. Végül a legközvetlenebb múltunk (2011–12) egyik, sejtethetően hosszú távon is jelentős, példaértékű eseménye az egri börtönben zajló, *Luzsi Margó*, a megyei könyvtár munkatársa által vezetett meseterápiás foglalkozások nagy sikerű beindítása. Indirekt módon, de kikerülhetetlenül ide kívánczik egy újabb hiányérzet rögzítése. Nem sikerült a *biblioterápia* fogalma iránt érdeklődést kelteni. Az ide vonatkozó érvek, képzési lehetőségek, alkalmazási területek részletes bemutatása egy másik dolgozat tárgya.

E ponton néhány olvasó talán gyanakodni kezd. Netán valamiféle egzotikumot, véletlenszerű módszert, tényt, összefüggést szeretnénk a figyelem középpontjába állítani, s ezzel zavart is kelthetünk? Ellenkezőleg! A PISA 2009 és a PIRLS 2011 eredményeit összegző füzetek szövegei az interneten és nyomtatott formában könnyen elérhetők, s ott több bekezdésben taglalják, hogy az önkéntes, örömteli olvasás a legmegbízhatóbb alap a jó minőségű szövegértési (*reading literacy*) teljesítményt illetően. Az tud jól olvasni ugyanis, aki sokat olvas, s az olvas sokat, akinek az élvezetet jelent. A gyógyító, megelőző olvasás, illetve az olvasottak megvitatása – egyszerűbben a biblioterápiás beszélgetések – pedig éppen a sokféle jelentés és reflexió megfogalmazása, megvitatása révén teremtik meg, erősítik fel az örömteli olvasás motivációs bázisát. Micsoda felfedezés! Ugyanazt a szöveget olvastuk, és lám, ahányan vagyunk, annyi értelmezés, annyi következtetés, feltételezés, annyi várákozás a történet végkifejletét illetően.

Nehogy elveszünk a részletkérdésekben! A munkánk eredményeit röviden összefoglaló füzet címében hirdeti a drámai tényt „*Minden ötödik európai nehézségekkel küzd a szövegértés területén*”. Az EU felnőtt lakosaiból megközelítően 73 millió emberről van szó, akik többségében vagy munkanélküliek, vagy csupán rosszul fizetett, alacsony presztízsű állásokat tölthetnek be. Még tágabb horizont-

tal: egy-egy ország nemzeti jövedelme közvetlen összefüggést mutat a szövegértése (*reading literacy*) színvonalával. Vagyis a szövegértés fejlesztése a családokban, az oktatási intézményekben, a tágabb társadalmi közegben, az elektronikus és nyomtatott média szellemében, tartalmában igenis közvetlen gazdasági beruházásnak minősül! Miközben nem emlegetjük gyakran, de mindnyájan mély meggyőződéssel valljuk – különösen egy-egy megrendítő olvasmányélmény után – hogy „*Nem csak kenyérrel él az ember*” (Mt 4,4). Hiszen a keresett információk megszerzésén, meg a direkt szórakozáson túl néha, bizony, keressük a mélyebb megértés, az összefüggések meglátása, a magunk megerősítése alkalmait is, például az írott szövegekben. Tömegek számára ma is viszonyítási pontokat jelentenek azok a személyek, intézmények, kiadványok, akiket, amelyeket egyetlen szóval egyházként emlegetünk. 111 oldalas kiadványunkban – a bibliotéripiához hasonlóan – ennek a szónak sem jutott hely...

A szakértői csoport következetességének köszönhetően elég hely maradt viszont annak nyomatékosítására, hogy az olvasás fejlesztése, a nyelvi készségek összességének csiszolása, a lineáris, kumulatív kultúra, az írásbeliség, tehát a gondolkodás szintjének emelése az iskoláztatás teljes idejére szóló, a tantestület egészének felelősségét érintő feladat, s ennek sikeres véghezviteléhez a család és az iskola hatékonyabb együttműködésére is óhatatlanul szükség van. Egyszerűbben szólva: az olvasásfejlesztés *össztársadalmi feladat*, hazánk sajátos helyzetében pedig kifejezetten nemzetstratégiai *sorskérdés*. Különösen indokoltá válik ez a kiterjesztő gesztus, ha az iskolarendszer mellett számba vesszük a kulturális, az egészségügyi, valamint a szociális intézményrendszer idevágó teendőinek sorát. Az anya- és csecsemővédelem felkészítő, ápoló, ringató, „korán megszólító” gesztusaitól, a közművelődési, a kórházi- és a börtönkönyvtárakon át, a munkanélküliek olvasás- és írásfejlesztését célzó tanfolyamainak szakszerű megszervezéséig, levezetéséig.

Mindez azonban töredék, mert lám, a mégoly alázattal, igyekezettel, együttműködéssel végzett munka sem lehet maradéktalanul befejezett. Eddig jutotunk! Egyetlen pillanatra sem felejtve minden kolléga figyelmét, fáradozását, szakértelmét, türelmét, kedvességét a teljes névsor megismétlését mellőzve legalább néhány nevet hadd emeljek ki a csoportból. Elsőként *Laurentin*, Hollandia hercegnője említendő, aki figyelte fölszólásainkat, hogy a megfelelő pillanatban nyomban értelmezze is az elhangzottakat, ütköztesse a korábbi közvélekedés elemeivel, s a majdani egész felől közelítve, keresse a friss fölvetések helyét az akkor még csak képzeletében élő záródokumentumban. Elkötelezettsége, konszenzuserősítő, együttműködési készsége, kreativitása mindünk számára példát jelent az előttünk álló években. Renate Valtin professzor asszony szavakba nehe-

zen önhető eleganciájával, intellektuális magabiztosságával, nőies közvetlenségével ragadta meg kollégáit, míg Greg Brooks, Budapesten is többször megfordult kiváló kollégánk, talán a csoport egészének véleménye szerint is a *spiritus rector*ként s az élő szociális lelkiismeret megtestesítőjeként volt közöttünk. „Az anyanyelv használata alapvető emberi jog!” – hangzott el szájából például egy elakadt vitát lezáró kulcsmondat.

Magam mindenkitől tanultam, hálás vagyok a meghívásért, a figyelem, a párbeszéd lehetőségéért. Éltre szóló élmény volt a tények, az információk, a vélemények felvillantása, ütköztetése által az EU egészére ebből a szempontból rálátni „egy toronyház 23. emeletéről”. Mindennél fontosabb, hogy köszönettel és hálával emlékezzünk meg erről a párját ritkító, nyolc részes szellemi vendégségről, ahol nem az uborka hajlásszögéről, nem a tyúkketrecek méreteiről, nem kvótákról, pénzek elosztásáról kellett vitatkoznunk, döntéseket hoznunk, hanem az EU egyenrangú polgáraként az egyetemes kultúra védelmében ülhettük körül az asztalt. Figyelhettünk okos, felkészült, elkötelezett, szeretetreméltó kollégáinkra, teljes bizalommal tudhattuk: innen mindenki nyertesként távozzhat. Csak rajtunk állt, mit és mennyit tanulunk egymástól, mit hozunk haza átadható, továbbépítendő ötletként, nyomban hasznosítható módszerként, vagy csupán „madárlátta kenyérként”, az otthonról becsomagolt „ételt” immár a teljes szakértői csoport egyhangú megerősítésétől támogatva, magabiztosabban tehetjük a „családi asztalra”.

Irodalom

- BETTELHEIM, Bruno: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Corvina, Bp., 2008, 165.
IEA: ELLEY, Warwick, B.: *How in the world do students read?* The International Association for the Evaluation of Educational Achievement, Hamburg, 1992, 3.
PISA 2009. *Összefoglaló jelentés. Szövegértés tíz év távlatában* (BALÁZSI Ildikó, OSTORICS László, SZALAY Balázs, SZEPESI Ildikó). Oktatási Hivatal, Bp., 2010, 13.
PISA 2009. *Digitális szövegértés Olvasás a világhálón* (BALÁZSI Ildikó, OSTORICS László). Oktatási Hivatal, Bp., 2011.
PIRLS http://www.oktatas.hu/koznevelés/meresek/pirls/pirls_2011_meres

Hozzáférhetővé vált a jelentés rövidített szövege és elkészült az összefoglalás magyar fordítása is, melyet először a Magyar Olvasástársaság (HUNRA) honlapján lehet olvasni http://www.hunra.hu/files/letolt/Literacy%20for%20All_executive-summary_hu.pdf.

ADY ENDRE

A HÉTRŐL

(Nagyváradi Napló, 1903. március 22.)

A gózhajó ordítását hallom, s szántunk a Kvarneró sötét, kék vizében... Az öbölkapun pedig, melyen Veneziából vagy három nappal ezelőtt a széles, lármás tenger-szeparéba betértünk, besivít a szél, de Buccari fölött fölholódott a hold, s én a fedélzeten bucsútótszot mondok a sötétben csillogó, kékvízű tengerhez:

– Tisztelt Adria, addio! Én mindjárt a hálókocsi egyik függő ágyán ringom. Addio mare!

És befalom az utolsó darab sonkát, amit sietvén pakoltattam be az abbáziai hajóállomás büféjében.

A gőzkocsi a Karsztot hágja. Nem tudok aludni. E mesevilág mélységei és magasságai átrángatóznak az idegeimen. Itt fehér a világ. A fölraktató hold utolért bennünket. Megenyhülök. A lejtőkről apró, sűrű cserjék fehér hó-bóbitákkal integnek csöndesen, holdas fényben felém.

A lelkemben most már kezdenek elhelyezkedni a képek. Venezia... Aranyos hajnalfényben láttam meg először álmos szemekkel kandítva ki a „Hegedűs Sándor” hálókabinjának kerek üvegjén. Legelőször a temetőt láttam. És én a búcsúpercig e temetőn keresztül néztem Veneziát. Pedig kábítgattam, stimoltam a lelkem. A „Bauer”-ben lekeféltam a ruhám, s már gondolán síklottam végig a nagy kanálison. Pár óra múltán a Márkus templomot, a büszke dogepalotát és királyi palotát jártam. És vártam: mikor fogok már megihletődni. A sóhajok hídja előtt mellettem könnyezett két sovány angol missz, néhány német plébános, egy öreg magyar pár s néhány tiroli néni. Én azonban csak a dohot éreztem, és elrohantam. De mikor aztán a Márkus-téri galambok etetéséhez fogtam, nagyon elszégyelltem magam:

– Te hazug ember. Te képmutató! Mért csinálod mindezt, ha nem mulattat.

Félóra múlva a table d'hôte-nál ittam az alpino-spriccert...

...Mi ez? Úgy gondolom, hogy becsületesség. Én őszintén bevallom azt, amit sokan nem mernek. Engem nem érdekel a múlt, elkerülnek az ellágyulások. Istennem, Venezia engem talán húsz éves koromban sem gerjesztett volna dalra. Búzt, dohot szagoltam, csalást, fals színeket láttam. A gondolás szerenádozók a Svihákok indulóját dalolják és a „nagyvásári, sári, sári, sári bolondság”-ot. Azokat a nászutazó párokat, kik estenként leszöknek a szállodából gondolázni, csak egy kis percig irigyeltem. Erős érzésem egyetlenegy volt a Lídón. Itt már a modern élet

láza csapott felém, s itt tenger a tenger, nem laguna. A ruganyos fővénnyől be akartam vetni magam a lágy habokba.

– Thalatta! Thalatta!

És fantáziám júliusi napot varázsolt, fürdő, bécsi, budapesti szépekkel. Modern, csillogó életet. Tíz lépésre tőlem két nő hempergett a meleg homokban. Nem sajnálták a ruhájukat, kalapjukat. Ezek is korán jöttek, mint én, s ezeknek is a Lídó kell és nem Velence.

Volt még egy erős érzésem, mikor elhatároztam, hogy – elmegyek. A temetőt néztem a hajóról, s aztán visszanéztem a másik temetőre, Veneziára. Ha a tenger nem kárpótol, ha véletlenül gőzösön jövök ide, a fejem töröm be diühömben, mert elhittem, hogy nekem érdemes Velencébe jönni. Ó, Byron, Heine, Radó Antal, Sas Ede költőtársaim, mi egészségesek voltatok ti, kik Veneziában ellágyultatok. Viszsa Nagyváradra, a Fenicéből a Szigligetibe, a Floriánból a Royalba...

A modern idegember betegsége ez, ki tudja magáról, hogy beteg. Csak láz, ideges élet kell neki. Ez a hitvallása. És bár tudja, hogy Párizsnál igazabb és emberibb hely egy kis svájci zug, a modern élet Párizsaiba vágódik... Egy időben Schopenhauerre esküdtem persze én is, és esküdtem, hogy a szerelem a természet aljas cselvetése, de el nem kerültem volna egy cselvetést sem. A modern élet nyavalyáit érezzük, de e nyavalyák nélkül élni nem tudunk.

Hogy megimádtam Abbáziát, Voloscát és a többit, e sok zöld humbugot, mert ezek a modern ember számára készültek!... Ó, és szép ez a modern ember öncsalása, az emberi erőnek nagy hite ám ez. Egy jó hotel többet ér egy sirászi rózsakertnél, egy párizsi kokott egy cserkesz ártatlanságnál, egy pohár pezsgő egy pohár hegyi forrás víznél, a modern életet élő Nagyvárad a halott Veneziánál.

Csak a tenger nagy önmagában is. A tenger az egyetlen. Ezen el tudnék ringani örökre. Ez lebírja az én idegeimet.

A gőzhajó ordítását hallom, s ott vagyok a fedélzeten, nézem a nyugtalan óriást. Megkicsinyedik előttem az én napvilágom. Heccek folynak az én kis hazámban. Budapest utcáin kozák világ van. Bukik-e vagy nem bukik a kormány. Jól választott-e vagy sem alispánt Bihar vármegye. Sztrájkba kezd-e már az egész világ? Hogy a tengeren érzem magam, olyan kicsi kérdés mindez.

De mert csak a tenger úr rajtam, diühösen rázom le ezt az egy urat is. Vágtass vasparipa vissza velem. Vágyom a kicsinyes zajba, benne lenni minden csöppjében, viaskodni, kopni. És bocsáttassék meg nekem, ha a héten még a tengeren kalandoztam s onnan hoztam színeket és hangokat e vonal alatt lévő hasábokra. Tovább már nem lesz így. Nem akarom. Leszek e lármás mindennapi élet hajkurászója, utcagyereke, mert az élet ez. Azaz: én csak ebben az életben tudok maradni... Addio mare, addio Venezia. Úgy hiszem, én már nem írok többé verseket...

ARANY LAJOS

A MINDENNAPOK ÜNNEPE

*Ady velencei tárcája mint a műfaj reprezentatív példája*³

A Szigligeti Társaság kitüntetését, a Pálfi-jutalmat – a nagyváradi származású törvényhatósági bizottsági tag, Pálfi Antal létesítette 200 koronás újságírói pályadíjat – elsőként, 1903-ban, Ady Endre nyerte el. Ennek révén juthatott el Velencébe. Március 8-ára virradó éjszaka indult, Bécsen át, a lagúnák városába.⁴ *A hétről* című, rendszerint több témát felvető „heti csevegése” új darabjának egy tárgy, a tíznapos adriai út az ihletforrása. Jegyzet- és útirajzelemeket is tartalmazó tárcáját lapja, a *Nagyváradi Napló* 1903. március 22-i számában publikálta.

Már a közlési forma sugallja s erősíti a tárcajelleget: a szöveg az említett sorozat részeként, a *Tárca rovatban* jelent meg. Ady, mint néhányszor másutt, hangsúlyozza ezt, tömör műfaji definíciót is adva, mondván: a héten a tengerről „hoz-tam színeket és hangokat e vonal alatt lévő hasábkokra” (Kiemelések tőlünk – A. L.). Hegedüs Nándor ugyancsak e műfaj darabjai közé sorolja, Ady „fanyar hangulatú velencei tárcáját”⁵ emlegetve.

A struktúrát illetően „a jól megírt tárca, rövidege miatt, világos megfogalmazást, gyors bonyolítást és csavaros, csattanós befejezést igényel”.⁶ A meglepő szövegvég („Úgy hiszem, én már nem írok többé verseket...”) mellett a nyitány is figyelemébresztő – itt egyben expresszív („A gőzhajó ordítását hallom”). Igaz e tárcára is a jelzésszerű, a szövegnek csak a vázát adó sztori.

A műfaj „legismertebb, »klasszikus« válfajának azok az írások számítanak, amelyek anti-fikcióként egy-egy konkrét eseményhez, jelenséghez vagy személyhez kapcsolódnak, ehhez fűznek kommentárokat”.⁷ A valóságalapúságra Ady is utal: „úgy gondolom, hogy kis tárcáimnak egy része valamelyes mértékben do-

³ „Addig [...] nem lesz és nemigen lehet valódi „értelmi kultúránk”, amíg Ady publicisztikájának négyezer oldala, irodalmunk ez egyik lenyűgöző monumentuma [...] nem válik közkinccsé.” SOMLYÓ György e harmincöt éves, de máig időszzerű, *A szép- és a nem-szép-irodalomról* c. esszéjéből való gondolatával mélyen egyetértve készítettük dolgozatunkat. In: *A költészet vérszerződése*. Szépirodalmi, Bp., 1977. 156.

⁴ *Ady Endre összes prózai művei* IV. S. a. r.: Vezér Erzsébet. Akadémiai, Bp., 1964. 318–319.

⁵ HEGEDÜS Nándor (1957): *Ady Endre nagyváradi napjai*. Akadémiai, Bp., 310.

⁶ SZABÓ Katalin: *A tudományos ismeretterjesztés lehetőségei a Fővárosi Lapok tárcarovatában a XIX. század második felében*. In: *Ponticulus Hungaricus*, 2011. október (http://members.if.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/fovarosi_lapok.html)

⁷ BOTKA Ferenc: *Emberi színháték – Kosztolányi Dezső: Tere-fere*. In: *Üzenet* 2005/3.

(<http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/103/botka.html>)

kumentumszerű”.⁸ E publicisztika is valóságos történetbe ágyazza a gondolati magot. Pontosan rajzolja útját, reflexiókkal: a leíró, atmoszféra-megjelenítő prózafutamokat elmélkedő-töprengő, vallomások szövik át, az írás második felét pedig uralják. „A modern idegember[nek] láz, ideges élet [...] a hitvallása”; „A modern élet nyavalyái [...] nélkül élni nem tudunk”; „én csak [a mindennapi életben] tudok maradni...” stb. Markáns tárcajegyként „hangulatkép és meditáció finom arányával”⁹ él.

Rendkívül érzékletes szöveg ez. Szépírói igényű, a kifejezőerő dominanciájával ható publicisztika a tárca. Jellemzője a képes beszéd meg a paralelizmus, s ezek szimbiózisa: „szántunk a Kvarneró [...] vizében”; „búcsútósztot mondok a [...] tengerhez”; a „cserjék fehér hó-bóbitákkal integetnek”; „a modern élet láza csapott felém” stb. Egy mondatba sűrít párhuzamos szerkesztést és jelképi metaforát: „A temetőt néztem a hajóról, s aztán visszanéztem a másik temetőre, Veneziára”. Indulatszók („ó”), szemléletes képek, szokatlan, stilisztikai funkciójú szavak, összetételek (tenger-szeparé, kandítva, hóbóbiták, kábígtattam, stimmoltam, heccek, vasparipa, nyavalyák, hajkurászó), erős hatású, expresszív igék (beszív, gerjesztett, csapott, hempergett, rázom le, váglass), a modalitás változatossága fokozzák a kifejezőerőt. Anafora is felbukkan: a nyitány – „A gőzhajó ordítását hallom...” – az utolsó előtti bekezdés elején megismétlődik, nyomatékként s a szövegben visszatérő idődimenzióra való utalásként.

A leírás sorrendjét tekintve a tárca egyfelől az érzékszervvel észlelhető erős hangtól (*ordítás*) a mindennapok otthoni zsvivájáig, illetve az átvitt értelmű csendig, a líra elnémulásáig („*nem írok többé verseket*”) jut. Másfelől a tenger a kezdet, a szárazföld a vég: a lassabb, régebb óta szolgáló járművön, hajón indul, s a gyorsabb és újabb közeledési eszközön, vasparipán jó meg: jelképesen a békés hagyományból a nyugtalan modern korba érkezik.

Bonyolult idő- s paradox értékszerkezetű az adriai történések filmszerű bemutatása. Az elbeszélt időt nem a jelen, hanem a *közvetlen közelmúlt* nyitja: a búcsú a tengertől. Majd pillanatra felidéződik az *e közvetlen közelmúltnál három nappal korábbi* érkezés az öbölbe. A *közvetlen közelmúltban* búcsútószot hangzik. A *jelenben*, a vonaton felidéződik a beszélő lelki szemei előtt a Velen-cébe érkezés: a *közvetlen közelmúltnál egy héttel korábbi történéssor*; peregnek a szintén ehhez az idődimenzióhoz tartozó velencei képek; az elbeszélő fantáziáján átvillan *távolabbi múltként* egy nyár képe. A *velencei időzés közel-*

⁸ Radó Antal költőhöz, szerkesztőhöz, irodalomtörténészhez intézett, 1907. június 8-án keltezett levelében. In: *Ady Endre levelezése* I. (1895–1907). S. a. r.: VITÁLYOS László. Akadémiai, Bp., 1998.

⁹ A műfaj e jellemző kettős vonására leve Németh László *Újév előtt* című írásában – *Híd* (Budapest) 1942. 1. (január 6.) –, nevezí tárcának monográfiusa: GREZSA Ferenc: *Németh László háborús korszaka – 1938–1944*. Szépirodalmi, Bp., 1985. 203.

múltjából visszatér képzelete a *közvetlen közelmúltba*, újra a hajó ordítására emlékezve. S jön ismét a *jelen*, a vonatút.

A leírás egymásutánisága és az elbeszélte idő a *jövő ars poeticus* s a líra elnémulásának szándékát jelző képében – meg a közbevetett, időtlen búcsúkiáltásban – találkozik: a beszélő azt tartja hivatásának, hogy a mindennapok életmozzanatait emelje a sajtóba, az irodalomba. Nem a ritka, ünnep-életmorzsák, a „tengeri kalandozás”, hanem a köznapok megjelenítése a missziója, tudván tudva: ezeknek is (lehet) részük az ünnepi érzések sora. Annak, hogy a „szürke hétköznapiok” énekeese kíván lenni, azokban teljességre lelni, nem mond ellent az „én nem leszek a szürkeké hegédőse” hitvallásának: az „új vizeken járás” igénye független (íthető) a miliótól. „Leszek e lármás mindennapi élet hajkurászója, utcagyereke, mert az élet ez. Azaz: én csak ebben az életben tudok maradni...” A színeket, a hangokat a „lármás mindennapi élet” tengerében hivatott keresni. Annak akar – metaforikus túlzással – „utcagyereke” lenni, azaz a köznapok szolgálója: részvételi és hiteles, tisztességes és alázatos krónikása.

Izgalmasan paradox logika érvényesül itt. E hagyományosan ünnepnek tekintett pompavilágban is észleli, éli, dokumentálja a tárcaíró a köznapiságot, szépségidegen, naturalisztikus érzékítéssel is él: „a dohot éreztem”; „a gondolás szerenádozók a Svihákok indulóját dalolják és a »nagyvásári, sári, sári, sári bolondság«-ot; „búzt, dohot szagoltam, csalást, fals színeket láttam”. S mint írja, a *búcsúpercig* az érkezéskor a hajókabinból megpillantott „temetőn keresztül” nézte Velencét, s *temetőnek* látta. Mint a hazát *A Gare de l’Estenben*: „Küldi már a csókjait nekem / A magyar Temető”. S erre amint ott nagy vallomás következik – „Elátkozott hely. Nekem: hazám” – itt: az elnémulást tételező meghökkentő végszavát („Úgy hiszem, én már nem írok többé verseket...”) mint a *tengertől, egyszersmind a Velencétől (!) búcsúzás* („Addio mare, addio Venezia”) *következményét* mondja ki! Nem ellentmondás ez: paradoxon. Rejtett deklarátum: az ő szemében is a költészet, a szépség örök otthona Velence! *E név* hangzik itt – az örök időbe kiáltott szavak közül – *utolsóként*.

Vezér Erzsébet szerint Ady ebben az írásában is következetes ama „többször hangoztatott véleményéhez, hogy nem lelkesedik a múltért, a romantikáért: »Engem nem érdekel a múlt, elkerülnek az ellágyulások.«¹⁰ Ám e kijelentés *ironikus, egyszersmind önironikus!* S az egész tárcaának a múlt: *Velence a tárgya*. Mit mond *A szívárvány halála* c. vers? „Szégyenkeztek szemek és öklök, / Hogy ellágyultak ott a mezőn / Egy rongy szívárvány alatt.” Szégyellték érzéseiket, félték azoktól! Hasonló e tárca beszélőjének attitűdje. Mintha szándékosan

¹⁰ Ady Endre összes prózai művei IV. i. h.

hárítaná el, hogy felfedezze s megélje a Szépség világát! Talán mert magáévá élni úgyszincs idő, mód. A kutatótól is citált lekicsinylő megvetés magatartása: álarc; mert előfordul, hogy arról nyilatkozunk lesajnálóan, amiről tudjuk, úgysem érhetjük el („savanyú a szőlő”).

Ady múlttagadását számos, tőle vett, a múltat értékékként szemlélő sorral cáfolhatjuk: „Emlékek elmúlt nyarakon, / Flórenc nyarán s összekeverten / Búcsúztató őszi Lidónak / Emlékei a hajnali / Párás, dísz-kócos tánci termen, / Történt szépek, éltek és voltak, / Kik meg nem halhatnak soha, / Őrzött elevenek és holtak, / Szívek távoli mosolya, / Reátok néz, aggódva, árván, / Őrzők: vigyázatok a strázsán.” (*Intés az őrzőkhöz*) Eszerint „a tűnt időben rejlett minden szépség”.¹¹ A *Tegnapi Tegnap siratása* az elsüllyedt „aranykort” idézi.¹² A *Mag hó alatt* című versben a múlt őrzése a remény óvása, önazonosságunk megtartása. (Természetes: a Múlt, a Tegnap a világháború idejétől egyre drágább lesz.) Prózájából utaljunk a *Levelek Madame Prétéríte-höz* (tehát a 'Múlt asszonyá'-hoz) című vallomássorozatra.¹³

A tárca „az írott alakban megjelenő társalgás szabad formája, amelyben éppen ezért az író egyénisége mély nyomokat hagy, mondandójában és ítéleteiben szubjektív”.¹⁴ A csevejhez közelít a tizennégyszer (!) ismételt *tenger* (tízyszer magyarul, kétszer olasz – mare –, kétszer görög – thalatta – nyelven). Tudatos ismétlés ez, a szépirodalmi igényt a legkevésbé sem cáfoló szövegkulcsszó-nyomatékosítás. Földessy Gyula szerint Adynál a tenger „az Élet vize vagy maga az Élet”.¹⁵ Erősíti e magyarázatot – s azt, hogy a tárca az olvasóra is gondol – az *élet* szó szintén gyakori, kilencszeri előfordulása.

Ide is illik Márainak a tárcaműfajt mélyen értő jellemzése: „az író tudta, kinek ír: az olvasónak írt, aki tíz krajcárért egy pillanatra szerződött vele, hogy vajákos cinkosságban, együtt beszélnek meg valamit, feldühödnek vagy elandalodnak valamin”.¹⁶ Király István értelmezése alapján a tenger és a hajó „a teljesség s az emberi merészség üzenetét hozó, jellegzetes kép”.¹⁷ A *megöszült tenger* – Adyval azonos – lírai énje is az élet teljességének jelképének tekinti: „Egyszer talán majd nyílik az Úr ege, / Egyszer tán átszeli a tengert / Villám-csíkbán / Az Isten sújtott s kedvelt szörnnyetege.”

¹¹ KIRÁLY István: *Intés az őrzőkhöz* 2. Szépirodalmi, Bp., 1982. 75.

¹² Uo. 161.

¹³ Öt ilyen című vallomásos publicisztikai írása jelent 1913–1915 között a *Nyugatban*.

¹⁴ SZABÓ Katalin: i.h.

¹⁵ FÖLDESSY Gyula: *Ady minden titkai*, Athenaeum, Bp., 1949. 134.

¹⁶ MÁRAI Sándor: *Föld, föld!...* Akadémiai – Helikon, Bp., 1991. 297.

¹⁷ KIRÁLY István: i. m. 1. 603.

A teljesség óhaja és a lehetőség alatt élés ellentmondásából következik itt a viszonylagosság jelzése; az irónia másik szerepe – a tárca gyakori hangnemi jegyeként, s ugyancsak öniróniával társultan – a „minden relatív” érzékeltetésének erősítése. A hajómonstrumon, a tengeren a kicsiség érzése fogja el az embert: „nézem a nyugtalan óriást. *Megkicsinyedik* előttem az én napvilágom. [...] *Hogy a tengeren érzem magam, olyan kicsi kérdés mindez.*” A hangsúlyozott, szándékos ismétléseket még nyomatékosabbá teszi a tenger-apoteózis: „Csak a tenger nagy önmagában is. A tenger az egyetlen. Ezen el tudnék ringani örökre.”

Tény: „fölényes-kiábrándult”¹⁸ magatartással szól Ady az első velencei élményéről. Ady Lajos szavaival: „nagyon fanyalogva beszél a Quarneróról, s Velencéről pedig egy kis mű-cinizmussal az a legfontosabb megjegyzése, hogy: a lagúnák városában a tenger piszkos és rossz illatú...”¹⁹ Vezér szerint „nem blazírság vagy tettetett kiábrándultság ez nála, hanem a modern élet mámorának követelése a maga számára”.²⁰ Aligha erre vágyik a beszélő: *ezt utasítja el ironikusan* (az Ady Lajos által a „mű-cinizmus”-nak nevezett megszólalásmód maga az irónia). A csodás tájak sora mint „zöld humbug”: tettetés, a soha el nem érhető álbíráta. A „többet ér [...] a modern életet élő Nagyvárad a halott Veneziánál” kijelentéssel a beszélő az ellenkezőjét mondja annak, amit gondol; irónia, hogy többet ér „egy pohár pezsgő egy pohár hegyi forrás víznél”. *Ez a modern ember öncsalása...* Azaz korántsem „a modern élet mámorának követelése”-ről van itt szó, ellenkezőleg, ironikus minősítéséről.

Szó szerint veendő állítás: a „modern idegember [...] tudja magáról, hogy beteg”. Célzatosan festi őt komikus-szatirikus-önironikus színekkel a beszélő – „befalom az utolsó darab sonkát, amit sietvén pakoltattam be”; „átrángatóznak az idegeimen”; „a fejem töröm be dühömben” –, amint az egész szöveget átjárja az öniróniával és humorral szimbiózisban élő irónia, a „vártam: mikor fogok már megihletődni”; a „vágyom a kicsinyes zajba”; „a gőzkocsi a Karsztot hágja” és hasonló, találó hangnemi bravúrok. Utóbbi példa a humoros-ironikus szóválasztásával – *hágja* – éppúgy segít a műbefogadónak az iróniához öniróniát társítani, a szöveg fanyar, paradox világát értetni, mint a „csak egy kis percig irigyelt” nászutasok vagy a párizsi kokott említése, a szerelemnek *aljas* – de *soha el nem került* – *cselvetésként* aposztrofálása s egy szövegen kívüli tényező: a tárcaíró *társ-talanul* érkezett a szerelmesek városába...

Mindezt aláhúzza – gúnyba hajló iróniaként –, hogy a *tenger*, az *élet* mellett szintén szövegkulcsszó a nyolcszor ismétlődő *modern*, a négyszer szereplő *ideg*, a

¹⁸ KOVALOVSKY Miklós: *Emlékezések Ady Endréről* II. Akadémiai, Bp., 1974. 451.

¹⁹ ADY Lajos: *Ady Endre*. Amicus, 1923. 87.

²⁰ *Ady Endre összes prózai művei* IV. i. h.

kétszer feltüntetett (kettős – 'hidegletélés / 'hév' – jelentésű) *láz*: az értékszerkezetben ezek szolgálnak ellentétként az előbbieket együttesének. A messzi múltba tűnt előd, az aranykori természeti ember *egészséges* világa metaforáinak – *tenger, élet* – azonban csak részleges ellenszólama a *modern, ideg, láz* hármasa. A két kulcsszócsoport aránya: 23:14. Szándékolt jelentésség!

Ady mintha e paradox gondolatot folytatná egy későbbi írásában: „Velence, mely magát nagyvá, szebbé álmodta, de mely nagyság és szépség, mint minden igazi nagyság és szépség, halállal van átlengve.”²¹ Az *őszi Velence* című pillanatképében azonban már ez áll: „Hitem szerint, aki Velencében élt, annak egy kicsit művésszé kell válnia, ha nagyon barbár volt is. [...] „Írók és művészek hónapja a velencei szeptember. E napokban korán bukott le a Hold. De fölséges képeket festett. Egészen Gauguin-szerűeket. És a csönd. Milyen csönd van most itt. Az a csönd, amely önmagához vezet el az embert. Az embert, aki, szegény, olyan messze bolyong mostanában önmagától. Ez fájdalmas is, de szép. És Velence ilyen őszi napokon csupa fájdalom és szépség.”²² Szentkuthy Miklós is úgy látta: „Velence aspektusai természetesen kimeríthetetlenek, holtunk napján éppoly hamis hangú amatőrök vagyunk túlvilági polifóniájában, mint az elején.”²³ A magunkra találást segítő csönd, az *Álom egy méhesről* idillvágya a vizsgált tárcából is kiolvasható; a szövegben az akartan nyomasztó hatású ricsaj sugallja: erős itt az idill, „a tiszta lét életrendje”²⁴ utáni vágy, az aranykori élet áhítása.

Mindenesetre ennyi szépségtől mindig nehéz megválni... S Ady paradox idő-, érték- és világlátására utal: minden lekezelő-csalódott nyilatkozata dacára bős *fájdalommal* búcsúzik már ez első velencei útja végén is: „mert csak a tenger úr rajtam, *dühösen* rázom le ezt az egy urat is”: muszáj menni. De ahová a tenger-teljességből, a líra kozmoszából vágat: az is élet, igaz, a prózai köznapoké, s a honi milióban a rendeltetés hitével keresi a felfedezésre váró, megírandó életet – benne ugyancsak szépségekkel.

Műve bizonyosság rá: meg is találja.

²¹ Párizs szörnyű napjaiból. *Pesti Napló*, 1910. február 4.

²² *Budapesti Napló*, 1906. szeptember 30.

²³ SZENTKUTHY Miklós. *Szent Orpheus Breviáriuma I. – Szélgjegyzetek Casanovához*. Magvető, Bp., 2008. 18.

²⁴ HAMVAS Béla: *Patmosz* II. Medió, 2004. 12.

Kövér József aktgrafikái

KÖVÉR JÓZSEF:

NEM TUDTAM

Nem tudtam,
hogy megvirradhat
a sötét.
Nem tudtam, hogy ez mennyire fáj.
Nem tudtam, hogy mit tudtam,
éreztem, tettem. Nem tudtam,
hogy mi ez a más, mert
annyira fájt, hogy
már azt sem
tudtam:
fáj.
Rémisztett
minden, mintha
vágy lenne, s elfeledtem
érezni a percet, mely múlt lett,
amint megszületett, s nem maradt
belőlem semmi,
ami nagyon fájt.

AZTÁN

Látom a szivárványt,
mert lecsuktam a szemem.
Kiterítettek
a belőlem kiáramló lelkek.
Így szikkadtan, reménytelenül,
kitakart vágyam fonja át fantáziám
halotti ágját.
Így könnyű lettem
s elrepültem.

Kövér József grafikája

VÁGY

Szeretnék hozzád szólni.
Nevedet kimondani.
Talán megismerni,
réd figyelni, megérezni,
szeretni és nem tévedni.

Őszintének lenni,
reménytelenül.

Nem átgondolni a semmit.
Értelmet keresni,
lenni, megtörténni,
a vágnak élni,
és minden reggel
felébredni.

ELMÚLT

Azt hiszi, ez most történik először.

Ez egy apró mosoly,
ha így akarod, hát rád hagyom
(így nem nyom agyon).

Talán elmondhatnám, némán,
hogy nem zavar semmi már:
melletted közben hulló lettem,
ki nem akart semmi mást,
csak a víz alatti víz
szagát.

Kövér József grafikája

ÁRNYAK

Látok árnyakat, kontúrokat,
embernek látszó formákat,
üres lelkeket, halszerű szemeket,
ablakon át kiköszönő kezeket.
Csak téged nem látlak a reggeli fényben,
sem az esti homályban.
Talán elvesztem,
mert kivesszett belőlem az élet
ölelése.
Átgurítom a lelkem,
hogy lássak valami szépet,
ne csak a bomló testet.

LÉLEGZET

Megfeszül a lelkem,
ha nem látlak és hallak.
Mert csak a hiányod van,
mert vagy nélkülem s nem velem.
Mert oly rövid minden,
mint egy lélegzet.

CSONTOS JÁNOS

KÖNYVORSZÁG

Kiss Péter Ernőnek

A könyv, a könyv, a könyv: két foszló fedél között a világmindenség, téblábolás, tapasztalat, álom, ébrenlét, meg nem élt talmi emlék, a papír szaga, melyben ott a nedves prés, a szálló, könnyű pernye, az elszalasztott szenvedély, a teóriák labirintus-veszedelme, a polcok sora, hol lángoló kamasz vadászik kincstre, üdvre és gyönyörre, a vízcseppként futó pillanat, melyet a szó fagyasztott jéggé mindörökre, beszédek, hosszú, dagályos tirádák, s ripsztoz, villámlón szellemesek, paródiák, karcolt, drága görbe tükrök; varázslat, miért dúlt agyunk eseng, szennyoldalak, melyeknek szűz haván a tisztaság ül fázós menyegzőt, illúziók, midőn nem riherongynak csepülte senki az egyszeri szent nőt, rímek, metrumok, súlyos, cifra strófák: vigasz mind-mind a vigasztalanságban, élettan, hogy élj; hittan, hogy túlélj; s hogy odáig élhess, hús, szűkszávú számtan, munkakönyv, hogy dolgozz; betétkönyv, hogy költhess; s halottas könyv is, ha már a siralomvölgyi honban olyan szívós, élnivágyó a gyarló elmúlás bürokráciája, poének könyve, könnyek könyve, nagykönyve voltaknak és jeleneknek, unikumok és plágiumok, halovány parafrázisai ama Egyetlen-Egynek, az írásban csalárdul rabul ejtett szabad szárnyalók magukra-döbbenése, a bájitalok íze, csókok zamatja, körmönfont krimik ítélő kése, robinzonok, winnetouk, zrinyik és dobók, mítosztolvajló herripotterek, tolsztoji sztyeppe, puszták népe, fenyérek, prérók, vad csillagterek, a másolt, büszke virtualitás, hol kommentelhető az egy-teremtés, a világmodell, mely az űrt kitölti s nem támad kínzó hiány, sem rés, a könyvformájú gép, a csúf csalás, kicsenvén a szakrálisból a köznapi szentet, a digitális roncsstelep, hol annyi álmunk szennyezőelem, s már nem üzenhet annyit sem, mint gőgösen analfabéta korokban máglyák lángja, füstje, hamva, a könyvország polgáraként a betűben légyen ezért a szíved bizodalma, a katalógus, miben mint szócikk-tételt, gondosan régesrég kicéduláztak, de nem számít egyéb, csak ami kitént egyszer, fikció csupán a boldog átlag – a könyv, a könyv, a könyv: summája múltnak, fárosza jövőnek, tükre mának.

ERDEI SÁNDOR

SZERENÁD

(A Most múlik pontosan... nótájára)

Kereslek szüntelen,
öltözve fehérbe,
áldozat utamat ajánlom
tenéked, megérte;
szerelem szerűjén
egy tigris rostokol,
a szívem szorgosan
csak érted robotol.

Repesve remélem,
tavaszra elérlek,
a mezőn virágzó pocséták,
a szépség temérdek.
A pokol prérijén
egy kobold trombitál,
rád réved a lelkem,
s kínlódva hezitál.

Megvívok érted a messzeségben,
legyőzve tilalmat, kiátkozást,
az Isten gyönyörködik a mennyégben,
hallva e boldog kiáltozást.

Mellemnek szegezve
vöröslő kardvirág,
uszul most ellenem hörögve
az egész vadvilág.
Mert téged szeretnek
lenn és fenn, mindenhol,
s a lelkem gyanakvó,
féltékeny, zöld pokol.

Kereslek szüntelen,
öltözve fehérbe,
áldozat utamat ajánlom
tenéked, megérte;
szerelem sérűjén
egy tigris rostokol,
a szívem szorgosan
csak érted robotol.

*(Megjelent a Hit és remény című kötetben, társszerző:
Komiszár János; Suliszervíz Kft., Debrecen, 2010.)*

SZÖKIK A MAGAS

Mint a kavicsok, csengenek a fények,
a dóroszlopok tonnás sorsgerendák,
komorak, mint a kolduló szegények,
kikből Isten víg szenteket esztergál.

Vágyaink ma már unalmas szerények,
évig szökik előlünk a magasság,
a szívünkre hulló szavak kemények,
fenyít bennünket szemforgató gazság.

Üresen boldog a koronacsakra,
elzsongít az egyszemélyes mennyország,
itt oly' feleslegesek a remények,

nem neszelünk oktalan parancsokra.
Örök törvénnyé tisztulnak a normák,
igazsággá nemesedik a lényeg.

*(Megjelent a Boldog kiáltozás című kötetben, társszerző:
Kádár Nagy Lajos; Ethnica Kiadó, Debrecen, 2011.)*

Tamus István linómetszetei

PERCZEL PAPP IBOLYA

ESÉLY ÖGYELEG ODALENN

(Monológ részlet)

Minden más csak hazugság, a többiek, akik utánanézték, vagy akik még csak el sem gondolták, hogy esetleg utánanézhethének, ugyanúgy tudják, az előbbiek azért, mert nem keresték az utánanézés közben az összefüggéseket, vagy keresték ugyan, de a föllelt összefüggések hangos kimondásától megijedtek, az utóbbiak meg naivságból vagy gazemberségből, amit az eltelt idő és a szokások alakítottak ki. Szokássá vált a félelem, a naivság, a gazemberség. És ezek a szokások az eltelt idő alatt egyre csak rondították, mondhatnám úgy is, hogy egyre fojtogatóbbá tették, és miért ne mondanám, ha egyszer így érzem, ráadásul, az előbb már le is írtam, és hogy mi a fenének javítottam át, nem is értem, mert milyen egy kutya élet az, ha az ember a saját leírt szavától is bejehedhet, igen, mert nem vitás, hogy az eltelt idő alatt kialakult szokások, a félelem, a naivítás és gazemberség mostanra újra fojtóvá tették a húsz év előtti levegőt, hiába, hogy a hosszas bezártság okán kipállottan, áporodottan megörökölt levegőt az eredeti szándék szerint tisztára kellett volna mosni, becsesen tisztára és végérvényesen szabadra. Óhajtottuk és nagy igyekezettel tisztítottuk is, és nemcsak a honi becseset, hanem az Öreg Hölgyét is, a mindenki levegőjét, beleértve a saját egyszemélyesünket, óhajtottuk, tisztítottuk és vártuk. Mert majd szabad lesz. Egyformán szabad, ha nem is teljességgel testvériesen, csak legalább majdnem, amint azt néhány álmodozó vagy balgalelkű gondolhatta. És igen, én is, mint tökkelütött balga, így gondoltam, saját belső muzájából, a tökkelütöten is szépségesen tisztességes' rögeszmém szerint. Nem bánom. Nem is szégyellem. Lassanként azért fölfedezem, hogy rendeződnek el a kertek, a kerítések, a ketrecek, innen nézve merev, onnan nézve hajlékony a forma, s hogy a zűrzavar másodpercenként változik, s az egyre élénkebb színű látvány égetni kezdi a szemhéjamat, és utat törve a nagy passzivitásban hirtelen fölvetődik egy esetleges cirkusz fogalma, amelyben összekeverednek a hüllők a madarakkal, valakik szöveget vernek egymás fejébe, és végül minden összecsődül egy hűsleges kutya könnyecseppjében, égeti az arcomat, és lehull a jobb kezemre, s észrevétlen elperreg a feltételes jövőbe. No, de minden elidőzés az analógiánál most tévedés, s csak pocsékba menő idő. Igen, az idő, s az eltelt idő alatt kialakult szokások, a félelem és a naivítás, a hazugságok és a gazemberség, és ezeknek a szokásoknak a közös

medrében az értékvesztés, mint hömpölygő folyam, elsodort minden egyes emberi értéket, csak néhány makacsul kapaszkodó őrizte érték, és a pénz maradt. Részvét sincs, azt is elsodorta az ár. A részvétlenség immáron járvány. A soha nem ismert szélességben és mélységben és magasságban terebélyesedő részvétlenség súlyos és masszív nyavalya, az emberi lelkek betegségének egyik fő okozója, szerintem, és biztos is vagyok benne, méghozzá mindkét oldalon, az adok oldalon is, és a kapok oldalon is, és ez a nyavalya, a főntebb már többször is fölemlített szokásokkal együtt, rémesen összekuszálta az emberek arcát, eltorzította hátuk, derekuk tartását, nyakuk fordítását. Nem sokkal később szemükben a színeket, a hangjukat, melyet alig-alig hallani, a gyomorszájba vágós történelmi időben már kitanult „ne avatkozz bele, ha semmi közöd hozzá” álláspont talaján csak annyi vehető ki a hangokból, hogy „ne szólj szám, nem fáj fejem”. Ezen kívül csak sóvárgás van, példának okáért fölöttébb sóvárogva követelik a csirkepaprikást, merthogy járna, nem vitás, tényleg járna, szerintem is, legtöbbször a tejfőlös csirkepaprikást és a vasárnapi rántott csirkecombot sóvárogják, no. Én például, és akik vidéken, mondjuk rá, erre mifelénk voltak gyerekek, azok, ha már a sóvárgás tárgyában lehetséges a választás, akkor talán inkább a fokhagymás birkanyakat sóvárogják, nyáron, noha csupán nagyszüleik meséiből szerezhettek erre nézve ismereteket, ami akár elég is lehetne, igen, majdhogyanem a mese is elég lenne, és itt nem arra gondolok, hogy a sóvárgáshoz, hanem a tettehez. Igen, akár a mese is. Valamely szükséges és már alig elodázható, egyenes és tiszta tettehez, akár elég lehetne, merthogy a magyar mesékben a becsület szelleme élő, mondhatni semlegesnemű élőlény, köztudomású, mert mindenki volt gyerek, a becsület szelleme a meséinkben mindig is élő volt, ma is élő, és érthető és példamutató és könnyűszerrel követhető. Ez a követés, a becsület szellemének egyszerűen egyenes követése, akár elég is lehetne ahhoz, hogy az eltorzult hátakban a gerincoszlop valamelyest egyenesedjék, mindenképpen, még akkor is, ha a kies tájon legelésző nyáj már tovahaladt. Ha helyükön a magyar lovak árnyéka, rahedli reklámtábla, tömérdék állástalan és ronda pöffeszkedés a liberálszegénység hátán. Fű még van. Lehet beleharapni, és lehet a megvezetett sovány kéznek most fű alatt kővér kezét mosni. A kies táj oda, honi kevesek ronda markában, és félő, hogy hamar a tehetetlen Öreg Hölgy fején ülő telhetetlen kisebbség zsebében vészlik. Jaj, Édes... A beletörődés végül megöli a teremtő Isten képét, helyébe lép a média, az elbutulás, a fenyegető rémkép- és betegségkereskedelem, az áldozati ajándékok és engesztelések kielégíthetetlen követelése. A korrupciós átcsoportosítások a politikát az alvilág mocskába ívelték, és megsokasodtak a kilóra vásárolható rendőrfőkapitányok, ügyészek, bírák és országgyűlési képviselőcskék. Kell, hogy valami

megmaradjon ebből az egészből? Ördögi művelet, melyben a hatalmas számok egy banki trezorban, egy öngyilkos költőben, egy munkanélküliségtől búskomor családban és áthidalhatatlan távolságoktól keserű szerelemben végződnek. Mi kell, hogy megmaradjon ebből az egészből? A szombat este, a csillagos ég, a réges-régi dicsőségek foglalata, hát ez lenne a közép-kelet-európai élet? És a történelem? Az első magyar jöttére váró történelem mélyen gyökerező lábai a Duna vízében lemosták a könnyű port. Könnyen. Később nehezebben. S hogy az obszcén rítus a bő ezer év alatt többször is beteljesedett? És majd ismét? A történelem megoldásra, átalakulásra szomjúhozik, és arra, hogy kikerüljön a fényre. De csak hányódó hajó. Minden nap minden mozdulatában a megoldatlan káoszt ismétljük meg. Hiába hogy ott vannak az ősök, a történelem látható lábai, melyek örülten rohannak a hivatalosnál hivatalosabb változatokon át, hatalomfüggőn. Kétségben olykor a márciusok is, tizenötödikéستől. Majdhogynem feledve. Tudathasadás? És tudathasadás-e, hogy olykor természetesnek tűnik, olykor meg kész csodának, hogy a közibénk szorult 165 évben a balsorsú hősök többször is beálltak az Anyák és távoli gyermekeik közé nemcsak szép, de igaz szavakat szólni, és nem csak szólni, de tenni is, egyenest, illő becsülettel, olykor erőn fölül hozva áldozatot. Miért? Azért. Csak. Mert miért ne! Emberségből. A függetlenségért. A szabadság eszméjének konkrét testet öltéséért. Mindenki tisztet megélhetéséért. Kell? Kell-e, hogy valami megmaradjon ebből az egészből? Ábránd. Ha ábránd, akkor így, az ábrándból lépnek ki sorra szavak, a szóösszetételek, a mondatrészek, félszegen vagy bátran, édesmindegy, mert ilyesfajta nagy nyomorúságban, ilyesfajta dolgok gyűjtják meg a tüzet. Kell! Föl kell ingerelni a magányos reményeket, amelyeket az álom szélére száműzött a szokás. De hogy fordulhatnék a kisfiúhoz, a nővérehez, az anyjához, a magyar módra hallgató férfiakhoz, és hogy mondhatnám el, hogy beszélhetnék nekik erről a frontról, a napéjgyenlőséggel szemben a vészesen szétszóródók egyenlőtlenségéről? Előbb csak néznének, csodálkozva rajtam, aztán közönyösen odább lépnének, vagy egyenesen hátat fordítanának nekem, s ha úgy döntenék, hogy leírom egy kicsiszolt és nem túl terjedelmes kéziratban, és elküldeném nekik, ugyanolyan közönyösen elhajítanak, ahogy a verset, a prózát, a szabatos szakkifejezéseket tartalmazó, persze nem kis eséllyel magánérdeket szolgáló szakkikket, vagy a számtalan álfegyverrel fölszerelt újságcikket. Marad a monológ. A monológ, ez az egyetlen lehetőség maradt a bonyolult világban bukdácsolóknak, és esély a bonyolult világból menekülő lélek számára.

És mégis. És mégis, mert hátha... és láttam is néhány viharvert esélyt ógyelegni ideleenn.

Odafönn
és ideleenn.

*

Odafönn
az égi gyémántok
ha elfogynak,
ideleenn,
a pitymallat a bércel
összesimul.

*

Az égi gyémántok
ha elfogynak,
a pitymallat a bércel
összesimul,
s kész valami sugárfélet
alkotni. Nézd.
Nézd Kelet felhői...
A felleget irigyke
sugár szegi,
s a bércen a hetyke nap.

(Szekszárd, 2013. március)

Tamus István grafikája

BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR

MŰVÉSZETPOLITIKA ÉS SZOVJETIZÁLÁS MAGYARORSZÁGON
AZ ÖTVENES ÉVEKBEN

Az ideológiai meghatározottság a legrégebbi idők óta végigkíséri a művészet történetét. „A művészetnek a szellemtörténeti közösségből kiszakított történeti élete merő absztrakció, mely, ha megvalósul, nem autonóm művészetet, hanem a legnagyobb értékektől elleső technikai bravúrt vagy vértelen artistikumot produkál” – írta Fülep Lajos 1923-ban, majd megállapításait így összegezte: „A világnézet az igazi történeti fogalom a művészet örökkévalóság-jellegű formái világában. Ezért meddő minden vállalkozás [...], mely a művészetek alakulásait, a művészetek vagy művészek közti nagy különbségeket elsősorban az egyéniségek, temperamentumok stb. különféleségéből akarja értelmezni.”²⁵ Az ideológiai kapcsolat meghatározta egyrészt a művészetek helyét a társadalomban, másrészt a politikai-gazdasági hatalom gyakorlói és a művészek egymáshoz való viszonyát. Hauser Arnold szerint „az irányzatosság nemcsak azért jogos és szükségszerű a művészetben, mert a művészi alkotómunka elválaszthatatlanul összefonódik a társadalmi gyakorlattal, hanem azért is, mert a művészet nem érheti be a pusztá ábrázolással, mindig rá akar beszélni valamire [...] s lényegéből fakadóan retorikus.”²⁶ S hozzátette: „A művészet propaganda-funkcióját ősrégen felismerték és kezdettől alaposan ki is aknázták.”²⁷ Mindez arra világít rá, hogy az 1917 után kialakult szovjet típusú művészetpolitikai modell nem elsősorban a világnézeti elv dominanciájának felismerésével, hanem annak szisztematikus, tervszerűen és kíméletlenül erőltetett végrehajtásával jelentett radikális változást a társadalom számára.

A szovjet állam létrejöttét követően a művészetek szerepéről vallott felfogás alapvetően megváltozott. Ez sajátos paradoxonban csúcsosodott ki. Míg egyfelől – a kulturális forradalom jegyében – korábban sosem látott mértékben szélesedett ki a kulturális javak fogyasztói piaca, addig a művészet lényegéből fakadó alkotói szabadság gyakorlatilag megszűnt. A később szocialista realizmusnak nevezett irányzat monopóliuma maga alá rendelt minden más megközelítési módot, s a művészet alapfunkciója az esztétikai kategóriából a propa-

²⁵ FÜLEP Lajos: *Művészet és világnézet. Cikkék, tanulmányok 1920–1970.* Magvető, Bp., 1976. 262; 308.

²⁶ HAUSER Arnold: *A művészet szociológiája.* Gondolat, Bp., 1982. 262.

²⁷ I.m. 265.

gandisztikus-mozgósító kategória felé tolódott el. A művészet a pártállam működési mechanizmusának részévé, hatalomgyakorlási formájává vált: eszköze lett a politikai döntések végrehajtásának. A marxista–leninista esztétika szerint a szovjet típusú társadalmakban a művészetnek, mint felépítménynek, társadalmi rendeltetése, funkciója, osztálytartalma volt. „A szovjet művészet arra hivatott, hogy az új erkölcsre tanítsa az embereket, harcoljon a kommunista ideálokért az életben való meghonosításáért.”²⁸

Lenin *A párt szervezete és a pártos irodalom* c. írásában már 1905-ben megfogalmazta a művészet pártirányításának szükségességét: „...letépjük a hamis cégéereket – nem azért, hogy minden osztályjellegtől mentes irodalmat és művészetet teremtsünk (ez csak az osztály nélküli szocialista társadalomban lesz lehetséges), hanem azért, hogy a szabadnak hazudott, valójában azonban a burzsoáziához kötött irodalommal szembeállítsuk a valóban szabad, *nyíltan* a proletariátushoz kötött irodalmat.”²⁹ A pártosság elve azt jelenti, hogy az új művészet együtt születik és fejlődik a munkásosztály harcával. A szocialista (kommunista) világnézet előfeltétele az új művészetnek, a művészet pártirányítással működik. A művészi szabadság pedig csak a szocializmuson belüli irányzatok versenyében értelmezhető.³⁰ Lenin hatalomátvétel után is foglalkozott kulturális, oktatási, művészeti kérdésekkel. A művelődéspolitikát meghatározó alakja Anatolij Vasziljevics Lunacsarszkij művelődésügyi népbiztos volt, aki Leninnel napi kapcsolatban állt és folyamatosan konzultált.³¹ Lunacsarszkij először 1919 decemberében tette közzé *A szovjethatalom művészeti feladatai* c. cikkét, amelyet, újabb témakörökkel kiegészítve, 1923-ban *A szovjet állam és a művészet* címmel ismét sajtó alá rendezett. A kultúrpolitikus feltette a kérdést: „Vajon a párt és a szovjethatalom egésze akár egy percig is kételkedhet abban, milyen óriási agitatív ereje van a helyesen végzett művészi agitációnak?”³² Majd kifejtette nézeteit az elmúlt korok művészetéről: „Tartalmát tekintve a művészet az egyéneken keresztül az emberiség társadalmi életét tükrözi. [...] A múlt egész művészete a munkásoké és a parasztoké kell, hogy legyen. [...] Amikor pedig áttérünk azokra a művészeti alkotásokra, amelyekben kifejeződött az ember törekvése a boldogságra, a szocialista igazságra [...], akkor szinte mag-

²⁸ JEGOROV, A.: *A művészet és a társadalmi élet*. Gondolat, Bp., 1961. 138.; vö.: LUNACARSZKIJ, A. V.: *Osztályharc a művészetben*. In: Uő: *Válogatott esztétikai munkák* (Szerk.: S. NYÍRÓ József), Kossuth, Bp., 1968. 303–331.

²⁹ LENIN: *Művészetéről, irodalomról*. Kossuth, Bp., 1966. 42–47. (Kiemelés az eredetiben.)

³⁰ SZIGETI József: *Lenin és a művészet pártossága*. In: BOJTÁR Endre – SZERDAHELYI István (szerk.): *A művészeti pártosságról*. Kossuth, Bp., 1983. 130–142.

³¹ Vö.: LENIN: i.m.; GORBUNOV, V. V.: *Lenin és a Proletkult*. Kossuth, Bp., 1976.; SZABÓ Mária (szerk.): *Lenin és Lunacsarszkij. Levelek, dokumentumok, feljegyzések*. (Vál.: URBÁNAGY Rozália), Kossuth, Bp., 1979.

³² LUNACARSZKIJ, A. V.: *A szovjet állam és a művészet*. In: Uő: i.m. 134.

lyatüzeket és csillagokat látunk, amelyek művészeti vonatkozásban bevilágítják a dolgozó tömegek útját.”³³ Lunacsarszkij elemezte a teendőket a zene, a képzőművészet, az iparművészet és a színművészet vonatkozásában, végül kijelentette: „Csak az olyan művészek tudnak igazán agitatív erejű művészetet produkálni, akiket a mi világnézetünk hat át.”³⁴ Ami pedig a Szovjetunió legjelentősebb színházait illeti, a népbiztos 1925-ben kijelentette: „Vaknak kell lenni ahhoz, hogy valaki ne lássa: a szovjet hatalom színházi politikáját teljes siker koronázza. Nézzék meg a moszkvai és leningrádi színházak ez évi műsorát. Megláthatják, hogy a régi színdarabok mellett nagy helyet foglalnak el az új, forradalmi művek.”³⁵

A művészetoktatás vonatkozásában a kultúrpolitikus leszögezte: „A tömegek felvilágosítása kétségtelenül egyik központi feladata a munkás-paraszt hatalomnak. A felvilágosítás fogalmába beletartozik a művészeti nevelés is. [...] A művészeti nevelésnek két, egymással összefüggő [...] oldala van. Az egyik az, hogy a tömegeket megismertessük a művészettel, a másik pedig az, hogy kiemeljünk egyéneket és kollektívákat, akik és amelyek a tömegek lelkének művészi kifejezőivé válnak. [...] A művészetnek [...] fontos feladata az agitáció.”³⁶ Mindebből következett a népbiztos művészetpolitikai célrendszere, amelyben a megoldandó feladatok között első helyen áll a művészképzés: „Amikor a kommunista [...] művészek, szakemberek ama feladat elé kerültek, hogy megreformálják az oktatást a művészképző intézetekben, kiderült, hogy nincs semmiféle tudományos módszer.”³⁷ – írta Lunacsarszkij. Az állam feladatait így összegezte: „Segíteni kell a tehetséges embereket [...] Meg kell teremteni a középkadereket. Rengeteg pedagógust kell képezni [...], végül szabályozni kell az oktatás rendszerét és a tantervet egyaránt.”³⁸

A művészetoktatás kérdésére Lunacsarszkij néhány évvel később újabb előadásban tért vissza. Kijelentette: „Én nem mondom, hogy a művésznek minden művében a valóság marxista elemzésével kell foglalkoznia. De mindig művésznek kell lennie [...] aki mindenekelőtt emóciókban bővelkedő természet.”³⁹ Mondandójával összhangban állt a marxista–leninista esztétika tanítása: „A

³³ I.m. 143–144.

³⁴ I.m. 154.

³⁵ LUNACARSZKIJ, A. V.: *A szovjet hatalom színházi politikájának alapjai*. In: Uő: *Viták és kritikák* (Szerk.: Szekeres Zsuzsa), Színháztudományi Intézet, Bp., 1965. (*Korszerű színház* 80–81. szám) 21.

³⁶ LUNACARSZKIJ, A.V. : *Válogatott esztétikai munkák*, i.m. 141, 154, 623.

³⁷ I.m. 147.

³⁸ I.m. 150–151.

³⁹ LUNACARSZKIJ, A. V.: *A művészképzés alapjai*. In: Uő: *A zene világában. Válogatott cikkek, beszédek, tanulmányok*. Gondolat, Bp., 1975. 244–245.

művészet kommunista pártossága a művész szociális felelősségének legmagasabb rendű formája.⁴⁰

A Lenin és Lunacsarszkij által lefektetett alapelvek a Szovjetunió fennállása alatt végig meghatározták a művészetek és a művészek mozgásterét. A művelődésügyi népbiztosságon belül Művelődéspolitikai Főigazgatóság alakult Lenin felesége, Nagyezsda Krupszkaja vezetésével, amely 1921-től politikai vétőjogot kapott minden tudományos és művészeti alkotás tekintetében. A következő évben létrejött Irodalmi és Kiadói, illetve az 1923-ban alapított, színház-, film- és zenei ügyekben illetékes Műsorügyi Főigazgatóság már büntetőjogi szankciókkal felruházott cenzúrahivatalaként működött. A párhuzamosan létező művészeti társaságok egymással versengő világának a párt Központi Bizottságának 1932-ben elfogadott, az irodalmi és művészeti szervezetek átalakításáról és egységes létrehozásáról szóló határozata vetett véget.⁴¹

A negyvenes évek elejétől az ideológia és a kultúra irányítása mindinkább a Sztálin mellett 1934 óta KB-titkári tisztséget betöltő, egyben leningrádi első titkár Andrej Zsdanov kezében összpontosult, aki megfelelő képzettség híján, pusztán hatalmi pozícióból törekedett az ágazat megregulázására. Tudománypolitikai, irodalmi és művészeti fórumokon elhangzott felszólalásai, az általa kreált tanácskozások és párthatározatok, különösen az évtized második felében, életre-halálra meghatározták irányzatok, szervezetek és személyek sorsát – amint arról e kötet lapjain még szó lesz.⁴² Neve később a kelet-európai államokban is fogalommá vált (zsdanovizmus).

Zsdanov 1948. augusztus végén, 52 évesen, váratlanul elhunyt. Pótlása gondot okozott, végül Sztálin az 1947-ben KB-titkárrá választott Mihail Szuszlovra bízta az ideológia és a kultúra felügyeletét, majd a központi pártlap, a *Pravda* főszerkesztői tiszttét is. Ezzel egy időben feltámadt saját alkotó kedve: az idős diktátor hirtelen szakelméleti kérdésekben foglalt állást, 1950-ben nyelvészeti, 1952-ben közgazdaságtani-filozófiai témájú tanulmányokat tett közzé.⁴³ A tudománnyal hivatászerűen foglalkozók egy pillanatra meghökkentek, aztán – a kor szellemének megfelelően – egymást érték a dicsőítő recenziók.⁴⁴ Ilyen körülmények között került sor 1952-ben a XIX. pártkongresszusra. Az előadói

⁴⁰ KAGAN, M. SZ.: *A marxista-leninista esztétika alapjai*. Kossuth, Bp., 1978. 422.

⁴¹ KISS Ilona: *Tenyér és ököl. A sztálinizmus színháza: 1927–1953*. In: LENGYEL György (szerk.): *Színház és diktatúra a 20. században*. Corvina – Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet, Bp., 2011. 182–184.

⁴² Kötete magyarul: ZSDÁNOV, Á. Á.: *A művészet és filozófia kérdéseiről*. Szikra, Bp., 1949., 2. kiadás: 1952.

⁴³ SZTÁLIN: *Marxizmus és nyelvtudomány – A nyelvtudomány néhány kérdéséhez*. Szikra, Bp., 1950.; SZTÁLIN: *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban*. Szikra, Bp., 1953.

⁴⁴ Két példa magyar nyelven: NOVIKOV, V.: *A párt és a szovjet irodalom*. Szikra, Bp., 1953.; *Cikkek I. V. Sztálin „A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban” című művéről és az SZKP XIX. kongresszusáról*. Szikra, Bp., 1953.

beszédet az utódjelölt Georgij Malenkov KB-titkár, miniszterelnök-helyettes tartotta. A művészeti eredmények érzékeltetésére sajátos módszert választott, az okozattal magyarázta az okot. „A szovjet irodalom, képzőművészet, szín- és filmművészet fejlesztése terén nagy sikereket értünk el. Ragyogó bizonyítéka ennek, hogy évről évre sok tehetséges írónak és művésznek ítéljük oda a Sztálin-díjat.” Majd így folytatta: „helytelen volna, ha a nagy sikerek mellett nem látónok meg a [...] hiányosságokat. [...] A realista művészet ereje [...] abban rejlik, hogy felszínre hozhatja, s köteles is (...) feltárni az egyszerű emberek fennkölt lelki tulajdonságait és tipikus pozitív jellemvonásait, [...] hogy [...] az egyszerű ember [...] példakép legyen, és [...] utánozzák.” Ezután a szocialista realizmus talán legnehezebb alkotói dilemmáját érintette: „marxista–leninista értelemben a tipikus egyáltalán nem jelent valamiféle statisztikai átlagot. [...] Megfelel az adott társadalmi–történeti jelenség lényegének, de nem egyszerűen az, ami a legelterjedtebb, gyakran ismétlődő, mindennapi. Az alakok [...] bizonyos tulajdonságainak fokozott hangsúlyozása nem zárja ki, hanem teljesebben tárja fel és húzza alá a tipikusait. A tipikusság a pártosság legfőbb megnyilatkozási területe. A [...] magasztos és nemes feladat csak akkor oldható meg sikeresen, ha elszántan harcolunk a művészeink és íróink munkájában észlelhető felületesség ellen, s könyörtelenül kiirtjuk [...] a hazugságot és a rothadtságot.” – zárta gondolatmenetét a KB-titkár.⁴⁵ A témához kapcsolódva szót kért Szuszlov is. Sztálin elméleti munkáinak dicsérete után kifejtette: „mélységesen hibás és a marxizmus–leninizmustól idegen az az egyes írók és művészek között elterjedt [...] elmélet, amely [...] elvonta őket a burzsoá ideológia csökevényei és befolyása elleni aktív harctól, [...] amely akadályozza a szovjet emberek előrehaladását a kommunizmus felé.” A beszéd további részében a népművelés, a közoktatás, a sajtó, a pártpropaganda és a pártoktatás feladatait részletezte.⁴⁶ Akcióprogramja bármely kelet-európai ország akkori kultúrpolitikájára ráhúzható lett volna. A kérdés csupán az, hogy harminc évvel a Szovjetunió megalakulása után vajon miféle burzsoá ideológiai csökevények uralkodhattak, ha pedig tényleg így volt, akkor mit tekintettek addigi eredménynek? Mindez persze csupán költői kérdés, hiszen a szovjet rendszerben a művészet és a hatalom viszonya oly mértékben egyenlőtlen és szubjektív, hogy a politika számára „problémás” műalkotások szükségképpen újratermelődnek.

⁴⁵ MALENKOV, G. M.: *A Központi Bizottság beszámolója az SZK(b)P XIX. kongresszusának*. In: *Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga (1952. október 5–14.)*. Szikra, Bp., 1952. 86–87.

⁴⁶ *Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga*, i.m. 280–289.

A Szovjetunió, illetve a szovjet érdekszféra államainak művészetpolitikájáról, s közte a magyarországi viszonyokról számos új kiadvány hozzáférhető. A *művészet megszelídítése. Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában, 1948–1956* c. munkámban – elsősorban mások által még nem vizsgált művészeti ágakban, illetve területeken – olyan kutatási eredményeket teszek közzé, amelyek túlnyomórészt primer forrásokon (levéltári kutatás, jogszabályok) alapulnak, és főleg az előadó-művészeti intézményrendszer politikai „megszelídítését” ábrázolják. Mindezt az 1948–56 között a hatalmat gyakorló Magyar Dolgozók Pártja művészetpolitikai törekvéseibe, illetve a Révai József által vezetett Népművelési Minisztérium felügyeleti jogkörének értelmezési kereteibe építve. Meggyőződésem, hogy a döntési mechanizmus ábrázolásával, s benne a művészetpolitikai folyamatok néhány jellemző egyedi alkotóelemének bemutatásával tükrözhetők az ötvenes évek politikatörténetének általános tendenciái is.

(Megjelent a szerző *A művészet megszelídítése. Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában, 1948–1956*. c. monográfiájának előszavaként – Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 7–14. o. A kötet ismertetését lásd: Néző•Pont VII. évf. 2012. augusztus, 46. kötet, 242–244. o.)

Józsa Judit: Csókolózók

CSONTOS JÁNOS

ROSTOCK, DÉDÉER

Fejezet a Magyar Dekameron című, készülő könyvből

Rég volt, hogy Kétútközi és Atus barátja merő virtuskodásból nyolcadikban, még Matyófüreden megnyerték a Ki tud többet a Dédéerről? vetélkedőt. A Dédéer akkortájt még egy valóságos országnak tetszett, jobbára a régi porosz határok között, s feltűnő volt az a hasonlatosság is, hogy éppen úgy a régi Nagy-Németország vette körül, mint a régi Nagy-Magyarország a Magyar Népköztársaságot. Így van ez, ha együtt kezdünk és veszítünk háborúkat. Ám a két jó-barátban semmiféle revizionizmus nem bujkált, csupán szerették a térképeket. Európa térképei pedig folyton elmozdultak az időben: birodalmak fércelődtek össze és enyésztek el nyomtalanul, olykor államok keletkeztek a semmiből, s egész országokat tologattak el keletre vagy nyugatra a pusztító háborúk és a még pusztítóbb békekötések. Azt persze kifejezett pechnek érezték, hogy világviszonylatban épp az ő kicsiny hazájukról faragták le a legnagyobb szeleteket a bosszúsomjas győztesek, a többségi nemzetársakból mindenütt bűnbakká tett kisebbségeket kreálva. Kész csoda, hogy ebből a merítésből a magyarok mégis össze tudták hozni az Aranysapatot, ami azonban a történelmi igazságtalanságok soros csapásaként a focivében másodsorra is csak az ezüstitig jutott. A nevelőtanárunk, Kaszkó annak idején úgy oldotta fel az ellentmondást: párthatározat volt rá, hogy ne kapjunk ki; csoda-e, ha ennek egészen a berni vészig senki nem mert ellenszegülni? Aranysapat ezüsterme a vaskorban – poénkodott később Kétútközi. Nem kétséges amúgy, hogy a dédéeses tudáspróbát a Ki tud többet Muszkaunióról? vetélkedő mintájára alkotta meg a fékezhetetlen agyvelejű internacionalista kreativitás; a korabeli közismert vicc szerint ellenben az unióról vitán felül a CIA tudta a legtöbbet. De ők tudják-e vajon a legtöbbet a Dédéerről is? Akkoriban még nem volt közkeletű, hogy a Stasi cementként tartotta össze a keletnémet államalakulatot, azaz a Dédéerről mégiscsak a Dédéer tudta a legtöbbet. Mindezt azonban Atusék nem tudták, így amikor egy grószwaldi sörözés alkalmával kipattant a fejükből az ötlet, hogy meg kéne látogatni Rostockban rostokoló matematikus társaikat, akik már nem győzik szuflával a dédéeses csajokat, voltaképpen egyetlen komoly ellenérv sem jutott az eszükbe. Igaz, szorgalmi időszak volt,

tele zárthelyivel, ám a kielégületlen dédéeres csajoknak ekkora távolságból is olyan vonzerejük volt, ami leküzdhetetlennek bizonyult. Smici meg Frédi valami egyetemközi kapcsolatok keretében, féléves részképzésen múlatta az időt a balti hanzavárosban, s bár németül egy kukkot nem beszéltek, állítólag egészen jól elboldogultak a matematika és a szerelem nemzetközi nyelvén. Reggel az egyetemen ösztöndíjat osztottak, így a vonatjegyeket beszerezni csupán órák kérdése volt. Igaz, albrétre és kollégiumra már nem igazán maradt, de legfeljebb elmennek majd éjszakázni a csógyárba. A csógyári éjjeli műszakot mindennél jobban utálták, de ez már jóval a dédéeres csajok után lesz: minek miatta most aggódni? A csipet csapat Derékszeg és Világvárád között a büfékocsiban tanyázott, az elvarázsolt matematikusok fejben és sörben sakkoztak, a székesfővárosba érve már emelkedett volt a hangulat. A pályaudvaron elementek sört és Popsportot venni, rábíztak pár kisebb csomagot Kétútközi-re, de a peronon összeakadtak egy régi cékládi katonacimborával, s addig anekdotáztak vele a restiben, míg Kétútközi azon vette észre magát, hogy egyedül gördül ki vele a berlini expressz. A mobilfónia korának beköszönte előtt ez nem kevesebbet jelentett, mint hogy egy nap előnyt szerez a többiekhez képest. Nagyobb baj volt, hogy a közös keletnémet százmárkás is Atus tárcájában lapult, vagyis néhány szottyadt szendviccsel kellett kihúznia a tengerig. De hát több is veszett Lipcsénél, egyszer húszéves az ember, gondolta Kétútközi, és a potyaidőt a lehető legtartalmasabban kihasználva, édes álomba merült. Amikor felébredt, tüskehajú fiatalembert látott elsuhanni a folyosón, nyeles fésűvel a farzsebében. Semmi kétség, ez már a Dédéer, nyugtázta. Berlinben (Hauptstadt der Dédéer) volt pár órája az átszállásnál, gondolta, átkukucskál a falon, miként rohad odaát a kapitalizmus. Az Alexanderplatzon pénz nélkül is felengedték a tévétoronyba, leült a panorámaétterem egyik asztalához, elégedetten majszolni kezdte az utolsó szendvicset, miközben nézte maga alatt a háborúban szétlőtt romos templomot meg odább a bűnös Nyugat-Berlint a tilalmas pornómozijaival. Lám, a kommunizmusban is létezik boldogság, szögezte le, ám abban a minutumban gurgulázó germán vezényszavakkal könyörtelenül kipenderítették. Rostockban Frédi várta az állomáson. Egykedvűen vette tudomásul, hogy Kétútközi egyedül érkezett: sebjaj, mondta, majd kijövünk holnap is a maradék delegáció elé. A vendégkollégium az állampárt oktatási központjában kapott helyet, a bejáratot görög oszlopfők és szocreál timpanon keretették, a triangulumban fegyveres partizánok harcoltak halálmegvetően a nációk ellen, vállalva a kalapácsos munkássággal, a sarlós parasztsággal és a szögmérős értelmiséggel. Odabenn ugyanez a tematika folytatódott, csak épp freskóműfajban; az épület kétharmadát ez a képtárnak

is beillő hall foglalta el, kétoldalt az emeletre kapaszkodó lépcsőkkel, hogy a maradék rész helyet adjon a voltaképpen hálószobáknak. A bolsevik építészeti dagály miatt e helyiségekre már nem futotta a tér, csak az emeletes ágyak fértek el bennük, így Frédi és Smici a kétemeletnyi hallban rendezte be a közösségi főhadiszállást. A közösségi főhadiszállás berendezése gyakorlatilag sörös-rekeszekből állt: sörösrekesz ülőhelyek, sörösrekesz asztal, s nem utolsósorban sörösrekeszek tele sörösüvegekkel, a kulturált időtöltés elősegítésére. Kétféle helyi sör van, kezdte meg az alapképzést Frédi. Az egyikhez kútból veszik a vizet, a másikhoz a folyóból. Az első finom, a másik gyakorlatilag ihatatlan. Ezért mindig azt hagyjuk a végére: akkor már úgys mindegy. A hangulatot egy agyonjátszott Bizottság-kazetta szolgáltatta, ami akkor állítólag már két hónapja, a szemeszter elejétől megállás nélkül szólt a rostocki éjszakákban és másnapokban. A választásnak előbb praktikus oka volt (ez a kazetta maradt csomagoláskor a magnóban, mást meg nem hoztak), később azonban a kényszerűség filozófiává nemesedett. Smici szerint például azok a sorok, hogy „Már megint itt van a szerelem, / már megint izzad a tenyerem”, egyfajta összegzést adnak minden kérdésünkre, amit a létezéssel kapcsolatban feltehetünk. Kétútközi elsőre még keresetlenül lehülyézte a torzonborz matematikust, ám miután ő is egy héten át hallgatta ezeket az antislágereket, rendületlen híve lett Smici világmagyarázatának. Nemcsak azokra a kérdésekre adnak választ, amiket felteszünk, hanem azokra is, amiket eszünkbe se jut feltenni. Mindezt már Goebbel, a sulykolás prófétája is pontosan tudta – tette hozzá Kétútközi tudálékosan. Mindenesetre hárman is képesek voltak elfogyasztani a hat emberre szánt sörtöt, így mire másnap kimentek Atusék elé az állomásra, a szocreál díszterem újabb sörösrekeszekkel gyarapodott. A helyi gondnok újabb tirádáit Frédiék szokás szerint angol nyelvű replikával szerelték le, s mivel a kamarád ezt nem igazán értette, ezúttal is hagyta magát meggyőzni néhány zengzetes Beatles-idézettől. Már hidegre fordult az idő, a foci pálya, ahová a kötelező napi edzésre kijártak, erősen jegesedett, s míg kimelegedve rúgták a bőrt, az őket kísérgető Stasi-ügynök fázósan toporgott, s bizonyára párthűen szentségelt. Lökött magyarok, az egyetemre jöttek, de még a harmadik napon sem jutottak el oda. Sört vedelnek, virslit zabálnak hozzá, minden olcsó nekik a drága forintjukkal. Jönnek-mennek, de még egy múzeumba se tették be a lábukat, nem is szólva az órákról. Ez az aggodalom azért Kétútköziben is felmerült: alá kellett ott íratniuk valami papírt a derékszegi hiányzás igazolása végett; így aztán Smici vezérletével először és utoljára belátogattak egy szemináriumra. Az óra németül folyt, a táblán hosszú levezetés tekergett szinte reménytelenül, mindenfelé homlokok ráncolódtak. Mígnem

Smici fogta a szivacsot, letörölte az egészet, s három sorban odarittyentette a megoldást. Mindig ezt csinálja, mondta Frédi, amikor leléptek; ilyenkor egy hétig békén hagynak bennünket. Ezután Warnemündébe utaztak emeletes vonattal. A tengerparton zuhogott az eső, csupán egyetlen grillező tartott nyitva. Az volt az agyalágyult szabály, hogy egy grillcsirkéhez mindössze egy szelet kenyér jár; kénytelenek voltak hát a kenyér miatt rendelni három-négy ráadás csirkét. Tellett az ösztöndíjból, miközben a kellner csendben a haját tépte. Azon az estén a diáklklubban végre-valahára találkozni lehetett a dédéeres csajokkal is, akik tényleg olyan nyíltszívűek voltak, mint a hazai férfimesékben, és beszéltek a „basic” angolt is; de Kétútközi annyi snapsz-és-sör menetre hívták meg, hogy másnap csupán egyetlen muzsikáló névre emlékezett: Manuéla. Ez nem lehet német név, gondolta, egy frájlájnt hívjanak Ingének vagy Grétának. De Manuéla nagyon is létezett, egy valódi latin bombázó volt emigráns szülőikkel, no meg behemót szőke vőlegénnyel: nem úgy tűnt, hogy ez a lány fogja Kétútközi végre férfivá avatni. Ám a szimpátia kölcsönös volt, hamarosan túljutottak az évődő szakaszon, a kémia működött; gondolták, ideje áttérni a biológiára. Az ikszedik estén Kétútközi a drabális vőlegényt kijátszva egészen Manuéla ágyáig eljutott, miután felmérte: az edzett hölgy nyitott ablaknál alszik a tengeri zimankóban is. A kollégium földszinti ablakán bemászni gyerekjáték volt, onnan tovább jutni viszont lehetetlenség: Manuéla ugyanis gondosan betakarozott a nyitott ablak miatt. Ez a fejlemény logikailag értelmezhetetlen volt, s Kétútközi az elutasítás miatt reményvesztetten kóborolt a rideg rostocki éjszakában. Szokásos óvatosságát félredobva még egy kikötői matrózkocsmába is bemerészkedett, ahol a lumpenhangulat ellenére is tökéletesen működött a dédéeres ültetési rend: míg egy asztal be nem telik, nem kezdünk újat. A sors által rendelt asztaltársa egy tört vágott a pultba pusztá mihez tartás végett, s Kétútközi jobbnak is látta hallgatásba burkolózni. Látva az elhúzódozó züllést, Manuéla napok múltán mégiscsak megenyhült, kitűzte a szüzességtemető randi estéjét, a barátság pedig kitermelte a harsány szolidaritást: az egész pártház ünnepelt a sörösrekeszek között. Fenséges bográcsost készítettek a hallban, a munkásmozgalmi ikonosztáz alatt; ám a füst bekormozta a freskókat, ami az idegroncs gondnoknál végképp kiverte a biztosítékot. Utólag nyilvánvaló: ezt azért talán mégsem kellett volna. Kétútközire rávirradt a nagy nap, de a reményteli este egészen másképpen alakult, mint elképzelte. A gondnok ugyanis a szóban forgó reggelen ellentmondást nem tűrően vonatjegyeket kezdett osztogatni a magyar vendégdiákoknak. Nem kell fizetni értük, mondta, az egyetemi pártbizottság ajándéka. Még a rájuk állított Stasi-ügynök is bejött a hidegről, hogy a gondnok mögé állva nyomatékot adjon a vissza-

utasíthatatlan kérésnek. Kétútközi azután még hosszú évek múltán is úgy gondolt vissza erre a napra, mint a fonák népvándorlás esetére: az őslakosok később mindent elkövettek, hogy a zöldhatáron vagy nagykövetségeken keresztül kijussanak innen – bezzeg őket lényegében kiutasították. A kiszemelt járat délután indult, s Kétútközi a műbőr ülésen tűnődve gondolt a végre kitakaródzó Manuélára. Vannak vágyak, amelyek soha nem teljesülnek be: mindörökre ott rekednek a valószínűtlenül vibráló időben. Auf Wiedersehen, Dédéer, mondta Atus kétértelműen. Nem is sejtették, hogy ez kisvártatva lehetetlen lesz, mert ahová visszatérhetnének, azt egyszer s mindenkorra úgy fogják hívni: Bundesrepublik.

Tamus István linómetszete

FEKETE KÁROLY

„KELL EGY-HÁZ!”

Tamus István grafikuművész köszöntése

Az „Ország Iskolája” az orando et laborando – imádkozva és dolgozva jelmondatra figyelve, azért lehetett és lehet ma is „a nemzet szellemi pénzverdéje”, mert igen magasra emelte a maga köreiben a szellemi-erkölcsi tőkének és a nemzet becsületének az árfolyamát.

Magam is tanúsíthatom, hogy nagyszerű ajándéka az életnek, ha az ember belekerülhet egy olyan intézmény miliójébe, amely életre szólóan meghatározza látását, gondolkodását, érzésvilágát, belső motivációit. Valami olyasmit érezhet, amit Bay Zoltán, a XX. század nemzetközi híru fizikusa úgy foglalt össze a Debreceni Református Kollégiumra gondolva: „volt itt valami a levegőben, ami arra ösztönzött bennünket, hogy mi a magyar kultúrának szolgálj legyünk.”

Meggyőződésem, hogy a Debreceni Református Kollégium miliójébe a Tanítóképző Főiskola révén belekóstoló Tamus István számára is ösztönző erő lett ez a genius loci a magyar kultúra szolgálatára.

A Debreceni Református Kollégium 475 éve alatt évszázadok óta kitüntetett hely jutott a művészeteknek. Az iskolai törvények a festés tanulását és gyakorlását is ajánlották azoknak, „akik a természettől erre ajándékot nyertek.” A képzőművészetek területén egészen új fejezetet nyitottak a Kollégiumban (és vonzáskörében is) a rézmetsző diákok szemléltető oktatáshoz készített tankönyvi ábrái, térképei, és földgömbjei. Az 1740-es évektől mives címlapok is születtek a kezük alatt a városi nyomda kiadványaihoz. A műhely a 18–19. század fordulóján élte virágkorát. Kabai Mihály, Karacs Ferenc, az Erőss testvérek vagy Beregszászi Pál rajziskola-alapító múltba vesző nevek, de alkotásaik ma is láthatók.

Erre az erős hagyományvonalra fűzhető föl azoknak a tanáregyéniségeknek a névsora, akik ösztönzően hatottak a Kollégiumban Schulek Frigyes építészre, Medgyesy Ferenc Kossuth-díjas szobrászművészre, Gáborjáni Szabó Kálmán kollégiumi tanítóképző intézeti rajztanárra és igazgatóra, valamint az iskolateremtő Félegyházi László festőművészre, s a Református Gimnáziumba járt Bíró Lajosra és Bényi Árpádra.

Az „Ország Iskolája” az *orando et laborando* – *imádkozva és dolgozva* jelmondatra figyelve, azért lehetett és lehet ma is „a nemzet szellemi pénzverdéje”, mert igen magasra emelte a maga köreiben a szellemi-erkölcsi tőkének és a

nemzet becsületének az árfolyamát. A keresztyén hit mellett ezek a legfontosabb tartópillérei a Debreceni Református Kollégium jelenben is élő és működő intézményeinek.

Tamus István ebbe a „ház”-ba, ebbe a „dinasztiába” került bele, és maga is tovább építi tanítványaival is a sort. Köszöntöm őt ezen a kollégiumi jubileumi rendezvényeket gazdagító kiállításon a Debreceni Református Hittudományi Egyetem közössége és minden kedves megjelent nevében, hiszen egyesület-szervező, művésztelep-vezető és tehetséggondozó tanáregyéniségként van lehetősége átörökíteni azt, ami számára is fontos művészetből, módszertani kultúrából, emberségből és hitből. – Kedves István! Az Egyház Ura adjon Neked ehhez sok erőt, örömet, ihletet és invenciót!

(Elhangzott 2013. február 3-án Debrecenben, Tamus István DOTE Elméleti Galériában rendezett grafikai kiállításának megnyitóján.)

Tamus István linómetszete

BORBÉLY SZILÁRD

HIT ÉS GONDOLAT

Tamus István linómetszeteiről

Mit tudunk a hitről ma, és honnan vannak efféle ismereteink, amennyiben vannak? – tehetnénk fel az álnaiv kérdést, ha a válasz nem lenne egyszerű kézenfekvő és közismert, másrészt sokkal nehezebb, mint gondolánk. A hitről, akárcsak a művészetről, addig tudunk valamit, amíg nem kérdezzük rá, és nem kezdünk el rajta gondolkodni. De itt most jó helyen keresgélünk. Tamus István kiállításának megnyitóján okkal mondhatjuk, hogy ha a hitről akarunk ma mondani valamit, akkor a művészetet kell faggatnunk. A művészet által létrehozott alkotásokat. Mert vajon honnan van a hit?

A hit a látásból születik, mondja Pál, pedig neki látomása volt a damaskuszi úton. A hit a tapasztalatból születik, mondja Tamás, pedig ő maga kételkedett társai szavaiban. A hit a sziklaszilárd tartásból születik, mondja Péter, pedig ő maga a gyengeség apostola. És még sorolhatnánk tovább a paradoxonokat, amelyek a hitről szólnak, erről a titokról, az elrejtett városról, a kegyelem rejtélyéről. A grafikus azonban másféle írás mesterségében járatos, a fogalmazás más útjait járja, mert a jelek másfajta jelentését ismeri. Az ő szótára kimeríthetetlen és lexikonja vaskosabb minden lexikonnál. Az ő írásának belső rendje nem alfabetikus. Az általa írt „szöveg” nem lineáris. Szókészlete nem véges.

Tamus István grafikai arról tanúskodnak, hogy a hit a hűségéből születik, pedig a hitből élő ember ismeri legjobban az elhagyatottságot. A képzőművész hitére gondolok most első sorban, a mesterség szolgálatára és hagyományozására. A hit a kitartásnak és a munkának a gyümölcse. A dolgokban rejlő értelem fáradhatatlan keresésének, amely pedig folyton megvonja magát az őt keresőtől. Ezért a folytonos nekirugaszkodás. Ezért a sivatagon át vezető munka kitartása. Ezért a társakkal való bensőséges, lelki rokonság ápolása. Ezért a szépség olthatatlan szomjúsága. Ezek a grafikák egy hosszú út dokumentumai: a bibliai léptékkal mért emberi élet deléhez, a hatvanhoz közeledő művész útját mutatják.

A grafikus fekete-fehér világa megkerülhetetlenül az írás képét, a textus, a szöveg metaforáját idézi fel. A számokat szerető korunk szája íze szerint fogalmazva: már az evangélisták egynegyede festő volt a hagyomány szerint. Egész

pontosan Lukács evangélista. A legenda úgy tartja, hogy a czerstochowai Mária-ikon tőle származik. A kép ugyanis a bibliai kép-felfogás miatt a tiltás és a megengedés között helyezkedik el. Hiszen a rajz is írás, de a jelentése szabadabb és bizonytalanabb.

Tamus István itt látható linómetszeteinek sora válogatás, egy nagyon erős mag köré szerveződő válogatás, amelyet egy gazdag élet örömei és fájdalmai hitelesítenek. A fekete-fehér vonalak sokszor zaklatott, máshol türelmetlenül választ kereső, a látvány felszíne mögött, alatt, mélyén rejtőző szerkezeteket kutató vágy hálózatokat képez. A vonalak rejtélye, a metsző kéz mozgásának ritmusa, az árnyak és fények által üzenő művész személyes történetei a szemlélőben lassan tárulnak fel. A metszés technikáját mesterien birtokló Tamus István egyéni látása olyan látványt rögzít és közvetít, amely csak általa és rajta keresztül válhat a művészi nyelv üzenetévé. A személytelen anyag, az építmények szerkezete, legyenek azok a hit és a közösség jelképei, mint a templomok (köztük a szimbolikus erejű Nagytemplom-ikon) vagy egy golgota, egy kálváriacsoport, egy kereszt, vagy egy épp az idő és az elmúlás révén átlényegülő pusztai akol, stb. – mind a megformáló művész személyes drámáját, a személyes idő drámáját is rögzítik. Fegyelem és alázat, technikai tudás és egyéni látásmód, a hit ereje és az élet drámája adja ezeknek a képeknek a felzaklató, drámai háttérét. Mert drámai erő munkál mindegyik képben.

Az önző módon önmagát előtérbe helyező fiatal kor után a férfikor elhozza az egyre messzebbre tekintő figyelmet, a belátást. Az élet deléről, mintegy magaslati pontról, kényelmes kilátás nyílik visszafelé, a megtett útra. És előre is, a kavargó, változó messzeségbe. A távolban már egy másik generáció útját fürkészi a szem. A hit a lemondás és az önátadás képessége is. Lemondás és önátadás, hűség és hűtlenség, fény és árnyék, amely kirajzolja a képet. Ahogy egy lenyomat sem más, nem több anyagszerűségében, mint festék és fehér papír váltakozása. De ki mondja meg, hány százaléka legyen a felületnek festék és hány százaléka maradjon érintetlen? Aligha így kellene feltenni a grafikus munkájának megítélését. A korpusz és a kereszt összeszövődő vonalait szemlélve Tamus István képein inkább idézzük Pál apostolt: „Krisztussal együtt én is keresztre vagyok feszítve: többé tehát nem élek, hanem Krisztus él bennem...” (Gal 2,20) Vagyis tehát a grafika is lemondást és önátadást kíván, hűséget.

A hűség pedig, végső soron mégis csak a hitből születik, bármit is jelentsen ez a szó. De ennek megértéséhez itt vannak segítségül a képek.

(Borbély Szilárd írása Tamus István ünnepi grafikai mappájának bevezetőjeként jelent meg.)

SZIGETI JENŐ

A FUNDAMENTALISTÁK ÉS A FUNDAMENTUM

„Mindennek a vége pedig már közel van: legyetek tehát bölcssek és józanok, hogy imádkozhassatok” (1Pt 4,7)

A fundamentalizmus nem hit, hanem a hit betegsége. A keresztény fundamentalizmus is az. A hitnek az a torzult formája, amikor eltűnik belőle a szabadság, és a dogmák egyedül üdvözítő, a józan észet megszegyenítő ketrecévé silányul. Pedig úgy tűnik, hogy a fundamentalista a régi, jól bevált hitet őrzi rendületlenül. Ám a régít éppen ő árulja el, teszi tönkre, mert a múlt csak annyira értékes, amennyire a jelenhez tud szólni, megoldást tud adni.

Ma minden vallásrendszerben – legyen az kicsi vagy kontinensnyi területeket átölelő – megfigyelhető a fundamentalizmus hódítása. Miközben a különböző egyházak hívei, különböző szervezetei egyre jobban szekularizálódnak, követve az öntörvényűvé váló ember autonómia-igényét, egyes csoportok makacs agresszióval kívánják őrizzeni a fundamentumokat. Ezek az emberek a terror eszközeitől sem riadnak vissza, mivel az eszme radikális érvényesítését tartják minden probléma egyetlen megoldásának. Készek önmagukat, emberi létüket feláldozni „az eszme”, az egyedül üdvözítő igazság oltárán. Ezzel nemcsak ártatlan emberek halálát okozzák, hanem készek elégni „küldetésük”, világmegváltó ötleteik oltárán.

Jézus idejében hasonló volt a helyzet. A farizeusok az eszméért éltek és nem az emberért. Nevük a héber happerusim a paras (= elkülönít) szóból származik, és talán elkülönülnek vagy szeparativistának fordíthatnánk le. A farizeusok úgy akartak tiszták maradni, hogy elkülönültek az emberektől, és nem vállalták a só, a kovász „gyanús” szerepét. Mindkettő ugyanis csak akkor hat, ha elvegyül az étellel. A világból kivonuló, erőszakosan a maga véleményét védő egyház értelmetlenné válik.

Jézus a kereszténységet nem tanításra, hanem a gyakorlati krisztuskövetésre építette. Jézust nem magyarázni, megértetni, dicsőíteni kell, hanem követni. Jézus magához hívja a tanítványait, és magával viszi őket a világba. A hívást a világba való küldetésünk hitelesíti.

Ha építkezünk, biztos alapra, fundamentumra van szükségünk. A fundamentalista, bármilyen hitet is vall, azt gondolja, hogy ez a biztos alap a biztos, bizonyított, igaz tanítás. Krisztus követője viszont tudja, hogy az emberi megismerő

kéesség korlátozott, rész szerint való. Megrontotta a bűn, azért tévedésre hajló. Ezért mi keresztények nem valamiben hiszünk, nem valamilyen igaznak megismert tanításra építjük hitünket, hanem Valakire, Jézus Krisztusra. Luther Márton, a Szentírás egyik legnagyobb teológusa óvott bennünket attól, hogy a Könyvek Könyvét papiros-pápának tekintsük. Maga Jézus is szemrehányást tett az írások betűjét magyarázgató farizeus fundamentalistáknak. *„Ti azért kutatjátok az írásokat – mondta – mert azt gondoljátok, hogy azokban van a ti örök életek: pedig azok rólam tesznek bizonytságot, és mégsem akartok hozzám jönni, hogy életek legyen”* (Jn 5,39–40).

Nem a könyv, nem az igaz tan a mi hitünk alapja, hanem az élő Jézus, az Emberfia. A Biblia tekintélyét az a Jézus adja, aki a testté lett Ige (Jn 1,4). A betű csak akkor éri el a célját, ha Hozzá vezet, különben elveszünk a különböző fundamentalizmusok posványában. A betű – így öl (2Kor 3,6).

A fundamentalista gondolkodású ember – aki a legszentebb, legigazabb elvekből készít bunkósbotot, hogy a lehető leghatásosabban üsse agyon a másképp gondolkodót – pont a fundamentumot, az egyetlen biztos alapot nem látja: az élő Jézus Krisztust, aki nem tanítás, hanem valóság. Ő azt ígérte, hogy velünk marad minden napon a világ végezetéig (Mt 28,20), velünk jön az úton. Ő az, aki a már egymást se szerető keresztény fundamentalistáknak arról az Istenről beszél, aki a szeretet (1Jn 4,16), és *„úgy szeretette a világot, hogy az Ő egyszülött fiát adta, hogy el ne vesszünk, hanem örök életünk legyen”* (Jn 3,16).

A fundamentumot védők, azért vakok, mert ezt a szeretetet nem látják. Pedig ez minden emberi kapcsolat alapja. Sokszor igazságot akarunk szeretet, megértés nélkül. Lehet, hogy az Írások buzgó kutatói leszünk, mégis elveszünk, mert nem jutunk el az emberig. A mai ember éppen úgy sóhajtozik, mint a harmincnyolc éve epedve váró béna a Behesda-tó partján: „Uram, nincs emberem!” Ma nem pontos és kötelezően behajtott jogszabályokra van szükségünk, vagy az atomhatalmak csapásmérő eszközeire, ahhoz, hogy a világban békesség uralkodjon. Nem hiszem, hogy a rendőrök meg a katonák teszik erkölcsössé a világot. Ma másokat megértő, másokat szeretni tudó emberekre van szükségünk. Ez az emberség jézusi modellje.

Aki a terrort terronnal akarja gyógyítani, éppúgy fundamentalista, mint az a szerencsétlen gépeltérítő, aki öngyilkos merénylettel pusztít. Ma a szeretet toleranciájára van szükségünk, ami nemcsak elviseli a másikat, a másképpen gondolkodót, hanem arra is megnyitja a szemünket, hogy az, aki másként gondolkodik, értem, értünk is más, tanulni is lehet tőle.

Talán benne is el van rejtve Isten nekünk szánt titkos ajándéka, amit csak a szeretet lát meg.

Tamus István linómetszete

SZIGETI JENŐ

POSZTMODERN

Ajkunkról lehulló
szavaink értelmetlen
szemetéből épít labirintust
a vers, ami nem unalmas,
csak semmit sem mond.
Mert ma nem illik
egyenesen kimondani
amit mondasz,
hátha valaki nem ért többet,
mint amit mondani akarsz
és nem érti félre
az unalomig ismételt egyértelműt.
Mai, kaméleon világunkban
nagy baj ez, nagyon nagy.
Amíg a szándékos félreérthetőség
tarka, asszociatív
mezőin kalandoznak szavaid,
senkit nem zavar az, ha
soha nem találkozik az
alany, meg az állítmány,
de a puha jelzők
banánhéján elcsúszik
a posztmodern értelmetlenség.
De hát sose bánd,
folyják a szó, hátha közben
eszedbe jut valami.

Budapest, 2004. december 3.

BARABÁS ZOLTÁN

HAJÓ TÉR

A szilvafák kihűlt ölébe
lassú bolygókat hajszol a köd.

Akárcsak a szavak egyenlősdije,
bénáknak írott, sápadt kis komédiát

kelt itt minden: a Hajó tér moslékos autóira
felkérőzik a petyhüdt tűzfalak szerelme,

aztán a velencei latyakkal felszentelt traktorok
lehelete is feléri, és fickósan hozzábúvik.

Odébb a Körös: szemetet zabáló
halait lehallgatva araszol innen,

talán egy vézna marok felé,
talán egy plakátra festett évszak hordalékáig,

ahol a szilvafák elhagyott ölébe
aszott, köszvényes kezeket kulcsol a köd.

ISTEN VISSZAKÖLTÖZIK

A feketerigók torkából
fémesen csillogó,
megfoghatatlan háló
ereszkedik
a házakra.

Nagyon messziről
repedt,
ázott
lélekharang
borong

a porlevegő
tüdejében
hegyeskedő
tornyok
üdvéért.

Menthetetlenül alkonyodik.
Valahol egy denevérszív
dobban. Az ártatlanul
elpusztultak már nem látják
az utca agóniáját:

Isten
visszaköltözik
minden
szeglet-
kőbe.

Eközben a nomád tücskök
s az álmatlan csillagok
még lekanyarítanak egy keveset
alattomosan készülő
halálodból.

(Barabás Zoltán nagyváradi költő itt közölt versei megjelentek a szerző *Kútbanézők* – Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2006. – c. kötetében.)

SERFŐZŐ ATTILA

PÁNCÉLCSÖND

Ha nincs rólad hírem,
nem remélem a múlt illatát,
s áthangolt zongorák
ujjrendje másolódik bennem.

Ha nem hallok felőled,
oda minden remény,
szótlatlanul botorkál bennem a sötét
és a fény.

FÖLD FÖLÖTT

Elhallgatott a Világ,
csönd ül az összes híd alatt,
néma távolod megold,
majd újra kötöz,
elszáradtak a jó szavak.

Minden elmúlik,
mit a bölcs idő morzsolhat,
nem marad dal, sem írás,
cserepes ajakra nem jut víz
s lázat lohasztó borogatás.

*

Mosolyogj rám!

FELEDY BALÁZS

A HAGYOMÁNY ÉS MODERNSÉG JEGYÉBEN
EURÓPAI ÉS MAGYAR*Litkey György (1907–1975) festőművész életművéről,
utolsó budapesti kiállítása kapcsán*

Hadd legyen ennek az írásnak felütése az, hogy *Litkey György festőművész* legutóbbi budapesti emlékkiállítása szerves része volt a 2012. októberi Magyar Festészet Napja rendezvénysorozatának, s ez rendkívül helyeslendő, igen jó döntés volt. A Magyar Festészet Napjához kötődő események ugyanis jellemző és meghatározó módon a *kortárs* művészethez kötöttek, sőt az élő magyar festészethez, festőkhöz. E kiállításon túl talán csak még egy program kapcsolódott korábbi évtizedekhez. Az a körülmény, hogy Litkey mester kiállítását e programsorozat keretében nyitották meg, lehetőséget ad egy alapvetően fontos következtetés levonására: Litkey György *kortárs festő*. Képei nem avultak, nem anakronizmust, nem történelmet képviselnek (abban az összehasonlításban, hogy a múltban jöttek létre).

Ha beléptünk a *Haas Galéria* nem túl tág, de jó arányú terébe, s néztük befelé jövet képeit, akkor meghatározó érzésünk volt, hogy itt egy eleven formanyelvű, nyitott szemléletű, *mai* művész munkáival találkozunk, hiába tudjuk róla, hogy több mint 37 éve nincs már az élők sorában.

Ez az üde képiség meglepetés is volt, meg nem is. Meglepetés, mert a XX. század hatvanas éveiből nem az ő munkáit hozzák példaként, amikor az *akkori* magyar festészet progresszív folyamatait elemezzük, ugyanakkor nem meglepetés, mert szinte rejtőzködve ugyan, de tudhattuk sokan, hogy Litkey György képei *vannak*, sőt élnek, s meghatározó *korjelenségek*. Így azután, amikor kiállítását nyitottuk és láthattuk, ismét eltöprenghettünk azon a sokunk által ismert jelenlegen, hogy a XX. század magyar festő-kánonja, azaz a hivatalosan, szakmailag igazoltan elismert *nagyok, jelesek*, meghatározóak lexikonja (ikonja?) mennyire szellős, mennyire manipulatív, s bizony nem minden esetben kizárólag művészi teljesítmények *valódi* értékei alapján és minőségre alapozóan összeállított.

Persze, hogy ez így alakult, abban szerepe van annak az életútbeli sajátosságának, hogy a művész az immár múlt századi hatvanas évek második felében, a hetvenes évek elején – fiai jóvoltából – sokat tartózkodott külföldön, Belgium-

ban és az Egyesült Államokban, de már ezt megelőzően kiiktatódott a magyar művészeti életből, mert állhatatos személyisége nem engedte a kollaborációt.

Életútját részletes ismertetőkből, s a róla kapható, róla szóló albumból (melynek tudós szerzői *Borbély László* és *Mezei Ottó* művészettörténészek) megismerhetjük, mégis hadd utaljak arra az életrajzbeli és sokat mondó tényre, hogy a II. világháború után Budapesten *csak két önálló* kiállítás volt, 1958-ban és '67-ben, s ezek sem központi kiállítótérben, vagyis kiszorították teljesítménye megjelenését a művészeti nyilvánosságból.

Ami viszont ezen a kiállításán is fontos volt: hogy *Rudnay Gyula* növendéke volt, és mégis mennyire el tudott távolodni a nagyra tartott és szeretett mestere hagyománytisztelő, múltba forduló, sötét tónusú festészetétől, s lett a világos, tiszta színek festője, elevebb téma világgal. Amiben azonban Rudnay hatását folyamatosnak tarthatjuk, az a népiség iránti érdeklődése, a népi írókhoz való vonzódása és ragaszkodása, a néplelek és tárgykultúra és szokásrend kutatása, a szó szoros és festészeti értelmében egyaránt.

Litkey György: Ásás (1972)

Mindebből utolsó kiállításán (korábbi időszakából) keveset láttunk, mert a most látható művek mindegyike a hatvanas évektől kezdve és a hetvenes évek elején keletkeztek, kivéve a remekbe szabott önarcképét, 1943-ból, amely ma is átütő erejű szuggesztív, fiatalkori mű. Litkey György ugyanis pályája első évtizedeiben sajátos, valóságot megjelenítő képeket festett, témáit a népeletről vette, majd folyamatos belső építkezés, *világlátás alakulás* által alakul át pikúrja is az ötvenes évek végétől.

Még egy pillanatra álljunk meg Rudnaynál. A húszas, harmincas évek Képzőművészeti Főiskoláján – mint közismert – két „ellenpólus” volt jelentős mester: Rudnay Gyula és Vaszary János. Ekkoriban – egyik oldalon – tanított még a végső soron Rudnayhoz „húzó”, de nagybányai eszméket folytató *Réti István*, a festői precizitásra apelláló *Glatz Oszkár* és a naturalisztikus eszmékben megragadt *Karlovszky Bertalan* és a másik oldalon *Csók István*, aki inkább Vaszary

oktatási felfogásához került közel. Ekkoriban volt Rudnay-növendék *Barcsay Jenő, Kántor Andor, Szabó Vladimír vagy László Gyula*, míg Vaszary növendéke volt például *Hincz Gyula, Lossonczy Tamás, Bartha László, Bálint Endre vagy Gyarmathy Tihamér*. Rudnay volt a magyarság eszméit átörökítő, a magyar múlt megörökítését fontosnak tartó tanár, Vaszary volt az európaiságot, párizsiasságot képviselő, sőt szorgalmazó mester.

Izgalmas Barcsay Jenő (később, a második világháború után a világhírű művészeti anatómia megteremtője, pontosabban írója és rajzolója) tanulmányait követni. Ő – aki végső soron a magyar festői avantgárd, szentendriség egyik zászlóvivője lett – Vaszarynál kezdte tanulmányait, de „félidőben” átpártolt Rudnayhoz, s egész életében hálás volt utóbbi mesterének, akivel később is szoros kapcsolatban állt. Mindkét növendéki névsor imponáló, de persze jelzi a későbbi pályafutások gyökereit is.

S érdekes, hogy épp mostanában kerülnek nyilvánosság elé Rudnay növendékei. Épp 2012-ben lett volna 100 éves Sáros András, akinek emlékkiállítását az Újpest Galériában volt látható, ezen a nyáron rendezte meg Pártay Lilla Pártayné Éber Anna emlékkiállítását. S ha már kapcsolódó kiállításokról van szó, akkor alapvetően fontos megjegyeznünk, hogy a valahai *Magyar Képirók Társasága* egykori elnökének, Boromisza Tibornak is épp 2012. év végén nyílt nagyszabású emlékkiállítását utolsó lakhelyén, Szentendrén, s köztudott: Litkey György erősen kapcsolódott e szakmai szervezethez. A Rudnay-növendékek tehát finomabban, halkabban épülnek be a XX. század magyar festészeti szövedékébe, de szerepük jelentős, egyre jelentősebb.

Litkey György tehát kiemelkedett, átalakult, s így tudott maradandót alkotni. Talán egész életére az volt jellemző, amit Bartók Béla fiatal éveiben így fogalmazott meg: „Rá kell mutatnom arra, hogy a legmodernebb zene eredményei gyakran régebbi korok egyes jellegzetességeit hordják magukon. [...] Továbbá, hogy az új, a szokatlan, a kimagasló keresése közben nem csak előbbre járunk korunknál, hanem vissza is irányítjuk lépéseinket régmúlt századokba.”

Nos, képzőművészeti értelemben ezt valósította meg Litkey György, s nem véletlen a zenei példa, illetve a Bartók-idézet. A festőhöz ugyanis ez közel volt, kereste ahhoz a *képzőművészeti analógiát*, amit Bartók és Kodály képviselt, családját is áthatotta – máig áthatja – a zene szeretete és művelése, és ezen az utolsó kiállításán is bemutatott mintegy harminc kép közül legalább öt zenei ihletésű és tematikájú volt.

Stílusa tehát a XX. század második felének felel meg: expresszív, szürrealista, tasiszta, illetve ilyen eszköztárral él, s mindez az absztrakció *határán* mozog, de mindig konkrét fogódzókat is ad a vizuális befogadás és értelmezés

lehetőségének. Fantáziája *szárnyal*, de nem szakad el soha az öncélúság birodalmába. Lehetőséget ad a befogadónak a személyes értelmezésre, de szinte ránk szuggerálja a tematikai, tartalmi gondolatiságát. Erre egyik kiemelkedő példa *Dózsa* című képe.

S ha már szóba hoztuk zenei tematikájú képeit, kiemelkedő darabok a *Zongoránál – kamarazene*, a *Csellózó*, a *Furulyás lány*, a *Jazz* vagy a *Blues énekes* című munkái. Azért fontosak ezek, mert erősen atmoszférateremtőek, stílusbravúrokat rejtőek (például a kubizmus újszerű alkalmazásával) és dinamikusak. A *hagyomány és a modernség* bartóki eszménye van jelen A *Fehér szarvas legendája* vagy a *Szarvassá változott fiúk* című képein, ahol az eszme a múlt, a megvalósítás viszont a jelen.

Feltűnő, hogy képein sehol sincs semmi monotonía. A tematikai és megvalósítási szemlélete tágas. Intellektuális és földközeli témák egyaránt foglalkoztatják. Izgalmas például a *Falusi udvar* térfelbontásos megközelítése, amely kompozíciójában és megfestési módjában egyaránt feszültségekkel teli, eredeti mű.

Sok példát hozhatunk e kiállításról arra, hogy tud keményebb színkompozíciót létrehozni, ugyanakkor jó érzéke van egy igen személyes lágyabb, lírai festésmódhoz (*Titkos találkozó*). Térábrázolásának különlegessége, ahogy egymás fölött-alatt lévő rétegeken keresztül ad illúziószerű hatást, melyekben azonban sajátos transzparencia is érvényesül. Alul laza, oldott felületet érzekünk, sajátos expresszivitással, felül azonban nagyon határozott vonalkarakterű rajzos motívumokkal dolgozik. Munkáiban egyaránt egyénien érzünk *drámai és ironikus* megközelítést. Még a súlyos témát is

Lítkey György – Haas Galériában kiállított – műveiből.
Fent: *Furulyás lány* (1966–71); alatta: *Jazz* (1972)

világos színállásban állítja elénk. Ábrázol is és elvonatkoztat is. Ez utóbbira kitűnő példa a *Jégvilág Izland felett*.

Képeivel jó párbeszédet folytatni, illetve azok dialogizálnak velünk.

Litkey György technikailag is változatosan dolgozott. Legtöbbször nem tiszta technikájúak a munkái, vagyis elegyíti a festéket a krétával, a pasztellel. Képei így végső soron vegyes technikák, ám ez is összefügg munkái rétegzettségével.

Litkey György kitűnő művészetpedagógus is volt, jól írt, széleskörűen művelt értelmiségi volt. Nem is véletlen, hogy saját pályájáról pontosan fogalmaz ekképpen: „Együtt haladok a korrallal. Abból nem léphetek ki. Ahogy a Főiskolán

táncol az új irányzatok szele, engem is megcsapott hamarosan. Nem tudom behunyni a szemem a század nagy törekvései előtt.”

*Litkey György:
Menyegző (1972)*

És: „A mondanivalóban az egymásmellettség, egymásfölöttiség, az elemzett és széttagolt tér, a népből örökölt szerkesztési rend továbbra is szigorú, gondosan felépített, fegyelmezett kompozícióban él.”

Itt az ideje tehát, hogy ne csak Belgiumban tartsák számon az ottani művészet legnagyobbjai között művészetét, hanem itthon is. Ez a festészet európai és magyar. Külön köszönetet kell mondanunk az utolsó magyarországi kiállítás megrendezéséért *Haas Jánosnak*, hogy galériáját rendelkezésre bocsátotta, hogy vállalta a kiállítás megrendezését, s *Kecskeméti Kálmán festőművésznek* a szorgos kutatómunkáért, szervezésért, s természetesen *Litkey György családjának*, akik a műveket a kiállítás céljára rendelkezésre bocsátották.

Cs. TÓTH JÁNOS

EGY ÉVTIZED A PASZTELL JEGYÉBEN*

Különös technika a pasztell. Sokszor közel kell hajolni a papírhoz, hogy a finom rostok között a vonalak barázdáinak mozgását érzékelni tudjuk. Ez a vizuális forma már-már megköveteli, hogy egy négyzetcentiméternyi felületre is odafigyeljünk, mert rengeteg dolog történhet, amit érdemes megnézni. Mintha rezgő hangok harmóniája vagy a szövegmormolás lüktetése lenne leolvasható a pasztell képről. Az a művész, amelyik ezt a kifejezési műfajt választja, alázatos munkát végez, mert első párbeszédében, képzeletbeli kompozícióban előzetesen átgondolva alkotja meg képét. Nehéz ugyanis a javítás, a törlés, ellentétben az olajképpel, ahol a felületek átfesthetők. A pasztellfestő tehát időhálába szövi először a műalkotást, majd a vonalaktól és színektől formázza meg a témát.

Az egész világ a vizuális kultúra kikerülhetetlen hálójában leledzik. Ebben a közegben kell a képzőművészeti érdeklődést fenntartani a pasztell technikával alkotott művek iránt. Ennek a technikának a finomsága differenciáltsága, árnyalatokat kifejezni képes gazdagsága, ezért hódíthat a képzőművészek között. A mai medializált környezetben a művészeti jelenségek között nincs aláfölrendeltség, mert minden a szellemi izgalom közlésének erején múlik. A műfaji megközelítés a mondandó hangulatát, súlyát, minőségét nem diktálja magából adódóan. Feszültséget teremteni, érzelmeket generálni, elevenséget érzékeltetni és vég nélkül sorolhatjuk: a pasztellel is lehet. Az intuíció rangját, az érzéki közvetlenség kép általi útját, a pasztelles alkotó gazdag forma- és grafikai készlet birtokában könnyedén, szinte élvezettel adja meg.

A személyiség mindig keresi önmagát a képzőművészetben is. Önmaga megformálása, épen tartása, a korszellem érzékelése és annak a meghaladása a pasztellel alkotó számára is a létezés alapvető kérdése. Intellektuálisan válaszolni a kor kihívásaira szívet melengető feladat a huszonegyedik század alkotójának. Mindent ki tud fejezni a pasztell művelője a nosztalgikus visszaálmódástól az elmélyült pszichológizáló hangulaton át a szatirikus hangvételig.

A Debreceni Pasztellfestők Egyesülete 2013. február 24-én rendezte jubileumi csoporttárlatát Debrecenben, a DOTE Elméleti Galériában. Dr. Cs. Tóth János művészeti író, az egyesület elnöke méltatta a kiállítást. Cikkét erre az alkalomra írta.

A kiállító 26 alkotó 47 műve a sík és a tér, a kinn és a benn viszonylatát saját művészi oeuvre-kön belül éli meg. Balonyi Pál Margit pasztelljein (*Kibomlás, Szarvas jelenés*) minden áramlik:mozdulatok és egy-egy pillanat kavargása köti le a néző figyelmét. Bányai Szabados Katalin történelmi korok épületegyüttésének megidézésével vall vizuális látomással; vörös színekből komponálva dinamikus opuszait (*Forum Romanum, Meteoriták*).

Csát Annamária és Makai Éva portrékat adott a tízéves tárlatra, ezzel bonyolítva a pasztell technika gazdag lehetőségeit. Csorba Katalin a két évvel ezelőtti művésztelepen, Gergelyugornyán készítette táj ihlette képeit. Gonda Zoltán saját lényén átszűrve alkotja meg művein (*Kibontakozás, Néni fekete macskával*) a konkrét és az elvont jelek elegyét, így teremtve harmóniát.

Józsa Angéla Budapesten alkot, míg névrokona Józsa Judit Párizsból tagja az egyesületnek. Előbbi alkotó megtervezett sűrű motívumok elemeiből építi fel képeinek (*Úton, Fatörzs*) világát, míg a francia fővárosból visszajáró társa a flamand festők témáinak modern parafrázisát (*Variációk egy flamand témára I., II.*) rajzolta meg bravúrosan.

Koczog Anikó *Köldökzsinór* című műve vöröses izzásával az életet igénylő felkiáltójelként figyelmeztet világra érkezésünkre és múlandóságunkra. Kóczán Melinda kompozíciója (*Régi nyarak emléke*) lány futamokat idéz tájról s emberi mozdulatokról egyszerre. Komendák Éva az egyesület Hidasnémetiben lezajlott művésztelepén alkotta tájat ábrázoló képeit. Komizsár János műveire (*Lebegés, Angyal szárnyalása*) mindig rá lehet ismerni azok jellegzetesen eleven, színes voltáról. Kópisné Nagy Mária *Fészek* sorozata elemi energiát sugárzó képi szimbolikát idéz a néző elé – jelek egymásból fejlődő struktúrájával.

Nagy László katalógusban szereplő figurális pasztellje

Koroknai Róza *Hölgy kutyával* című kompozícióján idilli hangulatot teremt az életképpel. Laczkó Szilágyi Imre és Sárközi Erzsébet roncsolt szélű papírokra készítette pasztelljeit (*Harang, Tákosi-Paticsfalu templom* illetve *Alpesi hangulat, Törékeny világ*) hangsúlyozva a látott valóság és a töredékes

valóság örökös ellentmondását. Láng Eszter kiállított képe (*Táj-elemek II.*) megőrzi a titkot, amit alkotójuk a fekete háttérbe rajzolt könnyed vonalvezetéssel fogalmaz. Egy öreg kapu archaikus hangulatát idézi meg művével Nagy László. Palotai Erzsébet alkotásai (*Minden, Eltűnt idő*) intellektuális áttűnések, amelyek egy elmúlt világ korszellemét mutatják fel mai mondandóval. Rusztikus felület ábrázolásával fejez ki érzelmeiket Perényi Anna (*Fájdalom; Organizációs kísérlet*). Sáli Róza a vörös és bordó színek alkalmazásával teremt kozmikus világot hatásos képén (*Mimikri*). Sípos Zsófia munkáihoz (*Diófás kert, Magosliget*) ha közel hajolunk, mintegy beleszippantunk jeleinek labirintusába, a természetes valóság derűt és kiegyensúlyozottságot idéző világába jutunk.

*A debreceni pasztellfestők
két mintaadó művésze;*

*fent: Palotai Erzsébet,
alatta: Sípos Zsófia műve*

Eleven vonal-együttesek egymásra építésével teremt lüktető mulandóságot két képével (*Este a Balatonon, Somogyi táj*) Szilágyi Elek. Tóth Irén a tél hangulatának pasztellel történő megrajzolását a csend erejének érzékeltetésével találta kifejezni (*Téli hangulat, Téli utca*). Török Anikó a homeosztázisra, a kiegyenlítődségre, a személyes és általános összhangjára figyel művein (*Harmónia a természetben, Erdőpuszta*). Elvont fogalmak, formák és formátlanságok

ritmusát ábrázolja finom gesztusokkal Vassy Erzsébet *Tiszta forrásnál* és *Titok* című pasztelljein.

A Pasztellfestők Egyesületének ereje nem a tíz év időtartamú együttes munkával mérhető, hanem az összetartó közös nevező: a technika minőségi alkalmazása által. Azok a kollektív tárlatok bizonyítják ezt, amelyek az országhatáron belül a fővárosi Duna Galériától a békéscsabai Jankay Galérián keresztül, a Beregi Múzeumon át, a debreceni Kölcsey Központig sorolhatók.

Ihletett hangulatú művésztelepek nyújtottak feltöltődést a tagoknak Hidasnémetiben több alkalommal, valamint Gergelyugornyán. A határon túl a lengyel testvér régióban, Lublin térségében és a Partiumban, nevezetesen Nagyváradon és Szatmárnémetiben láthatták a képzőművészet kedvelői a társaság tagjainak munkáit. Jó is ez így, hiszen többen a határon túlról is tagjai az Egyesületnek, de tagság az ország minden részéből reprezentálva van. Az éves összejövetelek rendje is kialakult, tavasszal Debrecenben, ősszel Budapesten a Fészek Klubban találkoznak a tagok, persze akik művésztelepen is voltak, azok többször is töltekezhetnek az alkotói együttlét megtermékenyítő energiájával.

Nyilvánvaló a közös minőség alapján további tíz évek reménye adhat lendületet a pasztellesek számára. Egyéni világlátások – művészi minőség vezérelje tovább a Pasztellfestő Egyesületének működését!

Törékeny világ
Sárközi Erzsébet pasztellje

MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF

LÍRAI TÁJAK, TORZ PILLANATOK

A balatonföldvári Bajor Gizi Községi Ház kiállításán 2012 novemberében bemutatkozó Tarczy Péter és felesége, Borsó Éva igen sokat tettek a lakóhely, Hajdúböszörmény kultúrájáért és a Balaton-mellék kultúrahistóriai, művészeti emlékeinek népszerűsítéséért.

Tarczyné Borsó Éva. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola földrajz-rajz szakán szerzett tanári diplomát, s 33 éve tanít egy hajdúböszörményi általános iskolában, valamint egy művészeti alapfokú intézetben. Szülővárosában kétszer mutatkozott be, legutóbb 2011-ben, férjével közösen. Munkáit egyéni kiállítás keretében láthatták Debrecenben és Nyíregyházán. Rendszeres résztvevője a Hajdú-Bihar megyei Őszi Tárlatoknak.

Meditációra készetű, nyugalmat árasztó képei előtt állva mintha hallanám a víz, a szél hangját, s bár dombokat, házakat, vízfelületet láttat, mégsem tájképek azok igazán. Ő a színek, az egymásba folyó, sejtelmes formavilág mestere, a látvány lírikusa. Tájszeretete, élményvilágának sokszínűsége a világ átélésének vágya és képessége teszi őt jeles akvarellistává. Művészetének ez a látszólag leszűkítő egyműfajúsága valójában szinte teljes alkotómunkát jelent.

Művészetének meghatározó jegyeit természetesen az ő esetében is alakították mesterei, Bíró Ferenc szülővárosában, a nyíregyházi főiskolán Horváth János, később André Szabó, aki Belgiumban lett jelentős festő. Egy olyan érzékenységű alkotó esetében, mint Borsó Éva, magától értetődő, hogy megörökítse a falusi házakat, kapukat, virágoskerteket. Mindazt, ami az embert jóra, szépre való törekvését jelzi a múltból, vagy épp a jelen valóságából.

A nagyberényi, a böszörményi parasztházak, Szigliget, és a Balaton-mellék romvárai, templomai, a Balatonon ringatózó vitorlások, a lágyan ívelő somogyi dombok és tájba simuló házak mind-mind ezt a szándékot látszanak igazolni.

Sorsélmény rejtőzik a színek mögött. Számos képe balladai hangulatot idéz. A fények és színek nemcsak esztétikai élményt nyújtanak, hanem a lélek megújulásának s az emberi érzelmek tisztaságának őszinte hite sugárzik belőlük.

Tarczy Péter (1952, Budapest) Több évtizede dolgozik újságíróként. Már 18 évesen kiállított többek közt Feledy Gyulával, Lukovszky Lászlóval és Mezei Istvánnal Sajószentpéteren, ahol gyermek- és ifjúkorát töltötte. Néhai barátai, Demeter István és André Szabó sugallatára kezdett rendszeresen rajzolni és

festeni. 2012-ben a kaposvári megyei művelődési központban és a Pécsi Galériában láthatták rajzait, és Borsó Évával közös kiállításon vett részt a balatonföldvári Közösségi Házban.

Talán sokan nem is tudják, hogy már gyermekkorában megszerette a rajzolást, s az Élet és Irodalom hasábjain harminc évvel ezelőtt láthattuk már fekete-fehér grafikáit. Tükröt tart maga elé, alkotásai a gyermeki naivitást hozzák magukkal, de állandóan beszélnek valamiről, ironia és vidámság jelenik meg a címadásukban is. Emberek és állatok, növényi formák, néha e három különös vegyülete. Jelenettöredékek, pillanatfigurák népesítik e különös világ határai közti területet. Rajzainak látszólagos asszociatív véletlenszerűsége mögött azonban nagyon is átgondolt művészi koncepció rejlik, tétovának ható firkálása sem a ceruza és a rajztoll végtelen mozgásának a rögzítése, hanem rejtett egyensúly, amely meghatározza a figurák és formációk helyét.

Tarczy képein sokféle technikát alkalmaz. Gyakran megelégszik az egyszerű tusrajzzal, máskor a kréta az eszköze, de található lapjai közt akrillal és akvarellel festett kompozíció is. Újabb rajzain a vonalak mintegy jegecesedési pontok köré tömörülnek, és a növényi-állati-emberi képződmények a távol-keleti rajzokhoz hasonlóan új elrendezések, a kalligráfia logikájának engedelmessé válnak.

Tarczy Péter grafikája Sántha Antal gyűjteményéből. A böszörményi gyűjtő tovább gyarapítja „Hajdúböszörmény a festők városa” mottóval útra indított programját. A Tarczy-grafika legújabb szerzeményei közt szerepel.

Első pillanatra mintha Krúdy Gyula vagy Mándy Iván és Bodor Ádám írása-inak világa jelenne meg a karikatúráig fokozó és torzító rajzokon, ám a valóságot Tarczy inkább az amerikai falfestők szemével rokon módon nézi. Ugyanakkor épp a groteszk és ironikus révén próbál Tarczy felülemelkedni a szorongáson, emberléptékűvé, az emberi psziché dimenziói közé szorítván a kataklizmát. „Kézvel írok, és lehetőleg töltőtollal” – mondja magáról. Íróként jutott el a betűtől a vonalig, s a vonalak kompozícióvá váltak.

Tüköröt tart maga elé, alkotásai a gyermeki tisztaságot hozzák magukkal, de állandóan beszélnek valamiről, irónia és vidámság jelenik meg a címadásukban is. (*Aranyhórcsög, Hová, hová doktor úr?, Halul ütött ki, A parfé védelmében...*). Sárközi Mátyás, a Londonban élő író, Molnár Ferenc unokája írja a grafikusról:

„Tarczy Péter vizuális fantáziája igen gazdag. Megtalálta a kifejezési formáját, s olyan egyéni stílust teremtett, hogy ha egy Tarczy-rajzzal találkozunk életünkben, örökre felismerhetjük, máséval össze nem téveszthetjük. Érdem ez manapság. Ha valakire, engem a francia Jean Dubuffet grafikáira emlékeztetnek Tarczy Péter munkái. Ha még nem ismerné, akkor keresse meg ezeket, örüljön annak, hogy Hajdúböszörmény és Franciaország ívében [...] hasonló átköltésben látják a világot, hogy kifejezzék, mi rejlik bizarr emberi és állati figurák költőiségében.”

Az alkotópárost ne tartsuk a Balaton festőinek, hiába élnek néhány méterre a víztől. Nem is akarnak azok lenni, mert egyébként is a művész nem a Balatont festi, hanem azt, ami látszik benne, és általa van. Mint például a tó átsugárzását az élményben, az emléken, a versben, a zenében vagy Eötvös Károlyban.

És ne tartsuk őket egy valóságos táj festőinek sem, még ha az ihlet-élmény alapja az is, de a vászonra kerülő kép egyetemes emberi érzelmeket és igazságokat hordoz, miként megvalósítják ők is azt az évezredek igazságát, amit az ókori bölcs és költő, Szimonidész fogalmazott meg: *A költészet beszélő festészet, a festészet néma költészet.*

(Tarczyné Borsó Éva és Tarczy Péter balatonföldvári kiállítását a siófoki múzeumigazgató, Matyikó Sebestyén József nyitotta meg. Főntebb közölt szövege a megnyitó szerkesztett változata.)

KOMISZÁR JÁNOS

KERETEK A VIZUÁLIS NYELV TANULÁSÁHOZ

Az Országos Középiskolás Képzőművészeti Diáktárlat a 14–18 éves korosztály képzőművészeti kultúráját fejleszti, megismerteti a művészet ízét-levegőjét azokkal, akik nem élhetik át az alkotás örömét, s azokkal is, akik a képességeik szerinti maximumon, saját munkájukkal vesznek részt a képzőművészetben. Az utóbbiak a többiek különbözőségéből, másságából, sokszínűségéből meríthetnek, mélyítve saját tudásukat. Természetesen a fő hangsúly a művészet megszerettetésén van, mert ez feltétlenül szükséges ahhoz, hogy további művek jöjjenek létre, s szerencsés esetben a diákalkotóiból professzionális művész váljék.

Az országos diáktárlat-program jó két évtizeddel ezelőtti beindításakor rájöttünk arra, hogy a középiskolai rajzoktatás területén a vizuális nevelés mennyire elhanyagolt. Sajnos, akkor is igaz volt, és még ma is igaz W. Somogyi Ágnes művészettörténész állítása, mely szerint „a középfokú oktatás vizuális nevelési gyakorlata, minimális időkerete folytán hatásában jelentéktelen”. A hatékonyabbá tétel szándékával fogalmazzuk meg az első országos diáktárlat célkitűzéseit, beindításának szükségességét. (Másfél évtizeden keresztül megyei középiskolás diáktárlatokat hirdettünk, 2006 óta ez a program országossá bővült, a debreceni Suliszerviz Pedagógiai Intézet és a hajdúszoboszlói Kovács Máté Városi Művelődési Központ közreműködésével.)

A tehetség korán megmutatkozik, különösen, ha szakértő kezek segítik kibontakozását. A határon túli magyar diákoknak is lehetőséget adva, az ország középiskoláinak legjobb alkotói találkozhatnak, a rajz és festészeti seregszemlén. Nem elsősorban a megmérettetésen van a hangsúly, hanem a találkozáson, a megmutatkozáson, melynek célja az is, hogy rég áhított információk jussanak el a fiatal, tudásra éhes tehetségekhez, akik szabadon engedik kreativitásukat, képzelőerejüket. Már ebben az életszakaszban föl kell hívni a figyelmet az innovatív képességek fejlesztésének fontosságára, természetesen meghagyva jogukat ahhoz, hogy archaikus módon gondolkozva valósítsák meg elképzeléseiket. Megpróbálunk felszínre hozni, tudatosítani minden problémakört, amely a rajzolás-festészet területén megjelenik majd. A rajzverseny célja a jókedv, a boldogság és az optimista életvitel fontosságának hangsúlyozása.

Nem titkolt célunk volt az is, hogy a különböző iskolákból érkezett alkotók tanárai, felkészítő mesterei is megismerhessék a többi iskolában, műhelyben folyó

képzőművészeti tevékenységeket. Így tanítványaik a lehető legmagasabb fokon beszélhetik saját vizuális nyelvüket, bebizonyítva, hogy ismerik a vonal, a forma, a tónus, a fény, a tér fogalmait, a színelméletet, és azokat alkalmazni is tudják.

A zsűrizés közvetlenül a kiállítás előtt történik. A zsűri három főből áll, állandó tag Aknay János Kossuth- és Holló László-díjas festőművész, illetve jómagam, a harmadik tag változik (a munkában részt vett korábban Vargáné Kunkli Irén, Gonda Zoltán, Kohári Tibor, Maklár Kálmán, Rác Imre). A diáktárlat zsűrije egyéni és csoportos elismeréseket adományoz. Ezáltal egyéneket és csoportokat, iskolákat is értékeli. Többek között évek óta csoportdíjban részesül a berettyóújfalui exlibris kör. Az alkotásokat csoportfelkészüléssel, mégis egyénileg hozzák létre, egy közös lapon vállalva az együttes megmérettetést.

A tárlat anyagának 85 százalékát a diákok egyedül készítik, olykor a mestereik (tanáraik) iránymutatása alapján, betartva Eötvös József maradandó gondolatát, miszerint: „Ki a gyermek képzelőtehetségére hat, az egész valójának irányt szab.”

Az eddigi tárlatokat a technikai megvalósítás sokfélesége jellemezte (ceruza-, toll- és tusrajz, akvarell ceruza, lavírozott tus, szén, por- és zsírpasztell, színekreta, tempera, gouache, selyemfestés, olaj, akril, tojástempera, linómetszet, hidegtű, rézkarc, rézborzolás, papírnyomat és vegyes technika), a grafika és a festészet szinte minden technikája előfordul.

Az egyes közösségek munkái a náluk alkalmazott módszerekről is tanúskodnak. Igen érdekesnek véltük a belső látást előhívó rajzpedagógiai és művészetterápiási módszert. Az iskolák és segítő pedagógusok, mesterek feladata, hogy megismertessék diákjaikkal a rajzi alapokat. Az anyagokat és eszközöket, eljárásokat, az ábrázolási rendszereket – elsősorban a perspektívát –, az ábrázolási konvenciókat, az emberi látás, az ábrázolás sajátosságait és különbségeit. S itt kell sorolnunk még a geometrikus és természeti formákat, a szerkezeti és tónusos tanulmányokat, színvázlatokat, a külső és belső tereket, az egyszerűbb és bonyolultabb konstrukciókat, melyek segítségével egy mindig támaszként szolgáló, biztos rajztudást szerezhetnek. Majd a megszerzett tapasztalatokra építve kell foglalkozni az emberi test formái, szerkezeti, anatómiai ismeretekből álló ábrázolásával, odafigyelve a lélektani vetület, az önismerés lehetőségére, ezáltal önarcképeket készíthetünk.

Központi feladat a festészeti módszerek működtetése, melynek keretében meg kell ismertetni a festékek, a technikai eljárások, a színdinamika jelentőségét. A módszerek helyes megválasztása segít a diákoknak abban, hogy mondanivalójukhoz megtalálják azt a vizuális nyelvet, mellyel saját gondolataikat a legjobban ki tudják fejezni. Jó, ha a választott témához a diák készít vázlatot vagy ötlettervet. Lényeges az anyaggal való kísérletezés (például: a festészetben mennyire

másképp keverednek a különböző technikák festékanyagai, de egy anyagon belül is igen színes sokféleséggel találkozhatunk).

A diáktárlatok nyomán leszűrhető az a tapasztalat, hogy az iskolák jobban odafigyelnek, pontosabban felkészülnek az előző tárlat hatására, mely akár a következő tárlatra jelentkeztettek számában is mérhető. Jó hatása van annak, hogy a kiállítást előkelő helyen rendezhetjük meg, sokan láthatják, az ország minden részéből érkeznek szakemberek. Sokat jelent az internetes megjelentetés, a kiírástól az értékelésig. A felkészítést nagymértékben segíti a diáktárlat pályázatának egyértelmű, pontos és szakszerű kiírása, a feltételek tisztázása.

Megpróbálunk felszínre hozni, tudatosítani minden problémakört, ami a rajzolás-festészet területén megjelenik majd a későbbiekben is. A tárlat segít abban, s ezt mi is hangsúlyozzuk, hogy az ifjú alkotók bemutatkozásukkal elkezdik megismerni saját képességeiket, önmagukat. A többiek hatására lehetőségük nyílik saját technikájuk és módszereik bővítésére.

Ezt a példás kezdeményezést a debreceni Suliszerviz Pedagógiai Intézet vezetői, Kónyáné Tóth Mária és Molnár Csaba karolták föl. Partnerre akadtak a hajdúszoboszlói Kovács Máté Városi Művelődési Központ vezetésében, Berényiné Szilaj Ilona igazgató és Kulcsár Béla igazgatóhelyettes személyében. Ők adnak helyet az idén immár nyolcadik éves országos tárlatnak (a Fekete Gyula által igazgatott Béke Hotellel együtt). Nem kis munkát vállaltak magukra, dicséret és köszönet illeti őket és munkatársaikat!

*A 2007. évi diáktárlat anyagának zsűrizése;
a zsűri tagjai, balról jobbra:
Komiszár János, Aknay János, Gonda Zoltán*

SERFŐZŐ ATTILA

ÁPDÉTH

Úgy húsz évvel ezelőtt a helyi másodosztályban rúgta a bőrt, de miután egy ronda sérülésből felépült, többé nem volt hajlandó a kiválasztottak álmát valóra váltó gyepszőnyegre lépni. Nagypapa halála után (egyke lévén) meglehetősen szép summa került a bankszámlájára, ami fölött ügyesen sáfárkodott. A „*Szotyizz-velem Bt.*” ügyvezetőjeként egyre feljebb jutott az általa állított ranglétrán, s ezzel a kényelem gyümölcse is hamar beérett, tudniillik, tekintélyes súlyfölöslegre tett szert.

Ápdéth Kolos a dolgozások végén nem tért nyugovóra úgy, hogy ne fogadta volna meg a minden részletre kiterjedő aszkétizmus másnapi elkezdését. Tervei közt szerepelt a rendszeres testmozgás, a visszafogott, inkább csak gyümölcsökre szorító táplálkozás, az alkohol és a dohányzás teljes mellőzése.

Évek óta asszony nélkül élt, az ugyanis lelépett egy ügyeletes gázszerelővel, és e szörnyű csapást Kolos a csülkös pacal imádatával ellensúlyozta, érzékelhető eredményességgel. Eleinte csak a nadrágszíját engedte egyre kijjebb, később már a ruháit cserélte nagyobbra, így oldva meg a testét gúzsba kötő problémát. Tokáját álcázandó, tömött szakállat növesztett, s csak fekete ruhákat volt hajlandó magára öltetni, hiszen a sötét szín meglehetősen jól slankít. Erőtlen elhatározástól vezérelve. Olykor-olykor fogyókúrafélét is tartott, ami egy-egy alkalommal legfeljebb másfél hétig tartott, aztán ragadozóként vetette magát a kalóriabombák szaftos elegyébe. Szerelmet pénzért vásárolt az újságok „kiegészítő munkát keres” alatti rovatából, mígnem egyszer tényleg megérintette a valódi romantika.

Éva nemrég került az ország túlsó feléről a városba. Talpraesett nő lévén, hamarosan el tudott helyezkedni szakácsként egy Kolos lakásához közeli étteremben. Mélyfekete szemével babonázta a környékbeli férfiszíveket, ám csak kéznyújtásnyira illet megközelíteni, aki tovább próbált merészkedni, azt néhány határozott gesztussal helyére billentette.

Fellendült az étterem forgalma, s ez nem csupán a szakács bámulatos „rucás kásájának” volt köszönhető, hanem annak, hogy valami újat, mást hozott a zsírgőzös falak közé. Egyre több barátnője lett a férjes asszonyok közt, akik

imádták hallgatni, miként vélekedik a teremtés rendíthetetlen koronáiról. Meglehetősen életbölcesség szivárgott mondatai mögül, választékosan fogalmazott, s ha a népek nem tudnák volna, hogy a konyhán tüsténkedik, sokkal előkelőbb státuszba öltöztetik, mint akár a polgármesternét.

Abdéth Kolos is felzárkózott a nyálcsorgatók népes hadához, ám azt nyomban konstataálta, hogy fikarcnyi esélye sincs a cserfes fakanálsonglőr szívének bevételeére. Tisztes távolból imádtá Évát, s ezt úgy fejezte ki, hogy a megrendelt ételmennyiséget rendre elfogyasztotta, sőt, még a desszertet is dupla tejszínhabbal kérte, ha arra módja nyílt.

Egyszer – hogy, hogy nem – a piacon összefutottak, Kolos épp’ egy jókora sütőtököt cipelt, s nem vette észre, hogy Éva jobbról eléje keveredett, így teljes súlyával a törékeny hölgynek csapódott. A tököt leejtette, az rípiyára tört, ám ez volt a kisebbik baj, ugyanis a nagy lendület Évát az asztalsor alá penderítette, aki rémulten kukucskált onnan, attól tartva, hogy a pusztító földrengés, ami a várost minden bizonyra romba döntötte, még nem szűnt meg. Ám amikor előkászálódott, és a katasztrófa kétségbeesett okozóját meglátta, szörnyű harag éledt benne. Nyomdafestéket nem tűró szavait csak az tette még fájóbbá, hogy Kolos túlsúlyát is beleszötte átkai mérhetetlen tengerébe. A nagydarab rémullet exkuzálta magát, és egyre-másra szajkózta, hogy minden kárt megtérít, csak bocsásson meg neki a tűzrölpattant amazon.

Többen közéről szemlélhették ezt a parodisztikus jelenetet, sőt, voltak pártokra osztódók, s eme igencsak sokkos helyzetről pró és kontra véleményt formáltak.

Desztillált vérű főhősünk elnémult a súlyos vádak és saját fájó terhe alatt, már az erőtlen bocsánatkérés ismételtetése is nyelve alá fagyott. Ha eddig a remény pengeélű sugara megvillantott egy csöppnyi esélyt, hogy a hölgy szívét egyszer csak-csak megdobogtatja e makacs akarás, a lehetőség most egy szempillantás alatt zord sötétségre lett kárhoztatva.

A fehérrép vehemenciája lassan alább hagyott, és kezdte megsajnálni az izzadságában főtt grizzlyt, s miután alaposan leporolta a farmerszoknyáját, megkérte Kolost, hogy legalább segítsen a szatyrából elgurult delicesz almákat az asztalok alól összekapkodni. Mindenki megnyugvására oldódott a feszültség, a fokák már rájuk sem hederítettek, és a vásárlók tömege is visszazökkent a saját dimenziójába.

Éva csak most figyelte meg alaposabban ezt a kezét tördelő „szörnyeteget”. Mélyen, kutakodva analizálta Kolos csillogó barna szemét, s nyomban felfedezte a férfi határtalan jószágát. Kezdte kényelmetlenül érezni magát,

hogy az előbb még tücsköt-bogarat összehordott erről a jámbor idegenről, pedig nem tört csontja, és a véletlenek összjátéka ellen úgy sincs semmi gyógyszer. Hamar megütötték a névjegycserét, amit természetesen Kolos indítványozott, hogy ha mégis „utólag valami negatívum ütné fel a fejét”, ne tűnjön az ő részéről ez a kellemetlen affér álnok cserbenhagyásnak. Kicsit bugyuta érvnek tűnt, de Éva örömmel kezébe nyomta a sajtóját, majd a bociszeműt hanyagul a szatyrába ejtette.

Másnap Kolos már alig várta, hogy ebédidő legyen, s a tegnapi malőr után most már hivatalos ismerősként üdvözölhesse a takaros asszonyt, bár az nem tudta, hogy ő jó ideje menüzni ide jár. Itt a vissza nem térő alkalom, ezt ki kell használni. A sorba elsőnek állt egy összevissza barázdált műanyag tálcával, és a kiadóablak mélyét kémelve araszolt egészen a kasszáig. Komótosan fizetett, majd a konyhához közel eső asztal mellé telepedett le. Az étellel mit sem törődve leste az ablaknyílást, s mikor valaki ellebbent a rés előtt, nyomban sebességet váltott a szívdobogása.

Eltelt egy hét, majd a következő is, Évának se híre, se hamva. Vajon mi történt ezzel a csodálatos teremtménnyel? – morfondírozott Kolos. Csak nem kórházba került? A vártnál súlyosabb kimenetelű lett a sajnálatos karambol, s miután hazaért, összeesett, és most biztosan élet-halál közt lebeg magányosan egy ronda kórház foltozott lepedőjű ágyán. Kolos így korbácsolta magát. Telefonálni nem mert, de a szőke pénztárosnő biztosan tudna felvilágítást adni az imádott hölgy hollétéről...

Másnap, miután a postaládáját ürítette, egy szokatlan, személyes hangú reklámlevélkére lett figyelmes. Kötetlen beszélgetéssel egybekapcsolt reform-étterem megnyitását hirdették, s ajándékként minden résztvevő az elfogyasztott ételle árának felét köteles csak megfizetni. A kecsgetető ajánlat mögött Kolos megérezte, hogy őt ott valami más is meglepi majd.

Meg kell dörgölni a patinát, s elővillan az érték, az elfojtott önhit éledezett, s ez párosult egy meg nem fogalmazható sejtéssel, ami azt súgta: „várnak rád, ott a helyed!”

A beharangozott nap délutánján Apdéth Kolos ruhatára legjavát összeválogatva állt a tükör előtt. Burleszk filmekbe illő duciságát semmiféle öltözéssel nem volt képes már leplezni, átlépte azt a határt, amely segítség nélkül többé nem visszaszorítható. Menjen vagy maradjon, vacillált, míg az idő egyre csak rohant. Hívott egy taxit, s ezzel eldöntötte a dilemmát.

A piaci perpatvarra felfigyelt egy olyan valaki is, aki a dolgok folyására nézve száznyolcvan fokos irányba állította a sors iránytűjét. Épp' aznap járt a

város piacán Rukkola Endre, akiről az összes, modern táplálkozással kapcsolatos médium csak szuperlatívuszokban adott hírt.

A törékeny hölgy és a nagydarab fickó csatája felélesztett benne egy nagy-szerűnek tűnő reklámfogást. Mivel erősen hitt a sorsszerűségben, s a vélet-lenség minden gyökerét kiirtotta magából, jelként fogta fel, hogy akkor pon-tosan ebbe a kis intermezzóba csöppent.

Miután a vihar elcsendesedett, és Kolos is elsomfordált, a mogul bemu-tatkozott Évának (bár látásból már ismerték egymást), majd meginvitálta egy félreeső kávézóba, hogy a korszakalkotó ötletét felvázolja.

– Tisztelt hölgyem – kezdte a mondandóját –, nem kell itt valami nagydo-logra gondolni, a tanult nyugaton ezt már számos helyen bevezették, de tud-ja, fölös kilóinkkal hazánk foghíjas tudású gasztronómusai nem akarják fel-venni a harcot, hiszen sokkal egyszerűbbnek tűnik zsírban tocsogó húscafa-tokkal tömni a gyanútlanul betévedt vendéget, mint rendelés előtt kulináris szemléletváltásra ösztönözni.

Aztán Rukkola rátért a lényegre. A közeli tervei között szerepel, hogy eb-ben a városban nyitja meg az első interaktív, reformételeket tálaló éttermét. Ehhez mindenképpen szüksége van egy határozott kaliberre, és ezt a valakit Éva testesítené meg, valamint egy nagydarab macira, akin prezentálni tudnák az általuk forgalmazott ételek hatékonyságát.

– Az elhízott emberek mindahányan túlérzékenyek – folytatta –, minden a súlyukkal összeboronálható jelzésre mélyen magukba zárkóznak, vagy jobb esetben kitérnek a fagyos rácsaik mögül. Nos, emberünket ügyesen be kell hálózni úgy, hogy önként, dalolva működjön velünk együtt, s még véletlenül se gyanítson turpisságot. Azt gondolom, mindenki jól járhat, én egy szokatlan étteremláncsal bővítém a birodalmamat, ön végre habitusának és szakmaisá-gának megfelelően lesz jutalmazva, nem utolsó sorban az úr, aki súlyán kívül semmi mást nem veszíthet.

Mire Kolos a megadott helyre taxizott, a keresztségben „Zöld lehelet” név-re hallgató étterem vendégvárója zsúfolásig megtelt. Elanyátlanodva topor-gott, mígnem egy kedves alak mellé penderült. Szeme kikerekedett, minden sejtjében érezte, hogy Évát fogja újra látni, de az ember, ha szerelmes, nem tud az ilyen atomcsapásnyi érzellemmel csak úgy megbirkózni. A rafinált háziasszony hamar az ámulatból ámulatba zuhanó jövevénybe karolt, s egy csöndes vendégváróba kísérte, ahol Endre nyomban szivarral kínálta a mit sem sejtő kiszemeltet.

A páros együttes erővel győzködte az általuk zseniálisnak ítélt ötletről Kolost, minden mondatukból csöpögött a kövér emberek iránti megvetés, és hogy ők azok, akik ettől a szörnyű lidérctől megmentik az emberiség roncsait. Apdéth Kolos előtt az is nyilvánvaló lett, hogy rá a kísérleti nyúl szerepet osztották, s mint egy marslakót, úgy mutogatnák a szánakozó vendégek asztalainál. Büszkeségébe gázoltak, hiszen nem cirkuszi attrakció a nyomora.

Hirtelen megfogalmazódott benne, hogy éppen ebből a megaláztatásból nyer erőt, és önmaga vet véget az egyre gyarapodó kilóinak. Illedelmesen megköszönte a belevetett bizalmat, de egyéb elfoglaltságokra hivatkozva nem él a megtisztelő lehetőséggel. A duónak volt „b” terve is, öt fél órával későbbre várták, tehát fájó vállveregetéssel engedték útjára a bukott diákat.

Egy szempillantás alatt köddé vált az Évához kötődő megbonthatatlanság, és konok dac fészkelte az imádat helyére. Lélegzetelállító lendülettel vetette magát a tettek mezejére, különböző edzőtermek közkedvelt alakjává vált, saját maga által összeállított táplálékot fogyasztott, s a kilók olvadtak róla. számolatlanul.

A „Zöld lehelet” nem egészen fél évig tengődött még, s mert a projekt arca nem volt képes kizárólag a reformételek hatására fogyni, útilaput kötöttek a talpára. Miután Endre és Éva egybekelt, az éttermet is bezárták. Mostanában azt rebesgetik, Endrét adócsalás miatt három és fél évre bekasztlították, míg Éva egy gyorsétterem-lánc konyháján sült krumplit szortíroz.

Kolos a „Szotyizz-velem Bt.” helyén megnyitotta az „Ápdéth – hogylét” életmód-tanácsadó kft.-jét, a megtévedt asszonyát is visszaédesgette, ami már könnyedén ment neki, hiszen a város legjobb partijának számított úgy belül, mint kívül.

UJVÁRY ZOLTÁN

MÁRIA TERÉZIA A FOLKLÓRBAN

A jászok és a kunok által nagyon tisztelt és szeretett Mária Terézia királynőről nagyszámú anekdota keletkezett már életében, később ezek a szájhagyományba és az irodalomba kerülve tovább őrizték az emléket.

A folklórnak erről a műfajáról, az anekdotáról, vagy ahogy *Erdélyi János* magyarította, adomáról *Jókai Mór* a Tudományos Akadémián tartott előadásában tömören így fogalmazott: „*Semmi népleírás oly jól nem rajzolja egy nemzet életét, jellemét, uralkodó eszméit, mint ahogy képes önmagát rajzolni adomáiban.*”

Az anekdota nemzetközi irodalmi és folklórműfaj. Az e fogalom alá sorolható történetek jelentős része széles körben ismeretes az európai és a távolabbi népek irodalmában és folklórhagyományában. Az anekdoták motívumai beka-landozzák az egész világot, népek-nemzetek kultúráját kötik össze.

A rövid, többnyire csattanós elbeszélés eseménye és személye valós vagy költött. A sztori motívumai azonban kiemelhetők a történetből és más helyhez és személyhez kapcsolva is előadhatók. Az anekdoták jelentős csoportja helyi témát ölel magába. Ebbe a körbe tartoznak a történelmi személyekkel összefüggő anekdoták. Ebből a körből emelünk ki Mária Teréziára vonatkozó anekdotákat. Néhány országosan ismert és többnyire az értelmiségi emberek anekdotakörében fordult elő.

Általánosan ismertes az *Életünket és vérünket!* szólásmondás. 1741. szeptember 11-én Mária Terézia a pozsonyi várban gyászruhában jelent meg a rendek előtt. Azzal a kéréssel fordult a nemes urakhoz, hogy a francia és a bajor seregek elleni védelemhez nyújtsanak segítséget.

A szép, fiatal segélyt kérő szavain a rendek elérékenyültek, a királyi szék elé mentek és lelkesedve egyszerűen kiáltották:

Életünket és vérünket a királynőért, Mária Teréziáért!

Ez azután a folklórnban részint lerövidült, részint kiegészült, így: *Életünket és vérünket, de zabort nem!* A mondásban a nemesek szóbeli tiltakozása fejeződött ki az átvonuló katonák és lovak kötelező élelmezését előíró rendelkezés ellen. A törvény valós volt, a mondás nyilvánvalóan legenda.

Ezen kívül legismertebbek a Mária Terézia gödöllői útjával kapcsolatos történetek. Az anekdoták hiteles ténye, hogy a királynő Grassalkovich Antal gróf meghívására ellátogatott Gödöllőre.

A nevezetes útra 1751 augusztusában kerül sor. (A két példát l.: *Vajdai Ágnes – Varga Kálmán: Mária Terézia Gödöllőn. Bp., 2001.*)

„A nábob – így szól a folklór – példátlan fényvel fogadta a királynőt: a kastély tündéri fényben úszott, egymást érték a Pazar tűzijátékok és az állatviadatok, melyekben – ama kor furcsa ízlése szerint – vitéznek öltöztetett medvék viaskodtak egymással.

Szökőkutak tiszta óbort lövelltek, minden nap tíz ökör forgott a nyárson, a nép közé zsákjával szórták az apró pénzt. De a legnagyobb pompa a legfényesebb szórakozás mégis csak az volt, hogy Grassalkovich sóval hintette fel az országot, hogy a királynő nyár derekán szánkával mehessen e kirándulásra.

A lombos fák alatt, virágos mezők között téli fejérségben csillogott a négy mér-föld hosszú, széles országút: az ezüstcsörgőket rázó hat lóvont aranyos szánka szédítő sebességgel csúszott a fél sing magas nyári havon: nyomában csak úgy porzott, szikrázott a kristályos só.

Hó nap volt. De Mária Terézia, mondják, mégis drága prémeikkel takarózva ült a bíbor csigát ábrázoló szánka-hintóban, mert a mesterséges hó látása azt képzelte vele, hogy kemény tél van. Grassalkovich grófnak ez az elmés tréfa egész vagyonba került, mert a nyári hó fölemesztette a mára-marosi sóbányák egy egész évi termését.”

A több példa közül megemlítem még Mária Terézia könnyeit. Úgyszintén a gödöllői látogatás alkalmával történt.

„A nagy dínom-dánom közepette a nagy forgatagban Mária Terézia egyszer csak eltűnt. Grassalkovich tivé tette utána az egész kastélyt, de sehol sem találták meg. Utolsó képen abba a szobába is benyit Grassalkovich, ahová senki emberfiát nem szokott beengedni avval a megokolással, hogy ott őrzi legdrágább kincseit. Hát itt volt a királynő, udvarhölgyeivel együtt álmélkodva a látottakon: a néhány elnyűtt gyermekcipőn, kopott nadrágon, és cserépbögrén.

– Miféle különös lomtár ez? – kérdezte a meglepett királynő.

– Ezek az én féltve őrzött kincseim, amelyeket szegény diákkoromtól fogva nagy kegyeletben tartok, mivel arra emlékeztetnek, hogy kitartással, akarattal és szorgalommal a szegényből is nagy ember lehet! – felelte a gróf.

A királynőt annyira meghatották a látottak, hogy könnyezett, s forró könny-cseppet hullatott az ócska ruhára. Grassalkovich később a könny helyét gyémánttal rakatta ki, a cserépbögréket pedig aranyba foglaltatta.”

Mária Teréziáról az irodalomban is vannak anekdotaemlékek. Az írók közül a szívemnek is a legkedvesebbet, *Móra Ferencet* említem, akit genetikai szálak fűztek Jászberényhez. *Móra A város lúdja* című karcolatában „Halvágó Dancs András mórachalmi célszerű szögény embör” elmondása nyomán szépírói fantáziával írta meg Mária Terézia és Szeged város ajándékozásának az anekdotáját.

A történet arra a – többnyire cigány – adoma szüzséjére épül, amelyben a küldött ajándék a felére, a negyedére csökken, vagy meg sem érkezik, amikor a címzetthez ér.

Mária Terézia királynő száz aranyat utalt ki a szegediek megsegítésére. A diák, aki a levelet megírta, ezen munkájáért eltett huszonöt aranyat, a kamarás, aki kiadta a pénzt, szintén eltett huszonöt aranyat, a kincstartó hasonlóan, az inas, aki a küldeményt a futárhoz továbbította, húszat emelt el, a megmaradt ötöt pedig egy rézkrajcárral kicserélve a futár tette el.

Szeged ajándéka a város egyetlen lúdja volt. A kisbíró, szépenlépő Hevér Mátyás mire felért Bécsbe, megette a ludat, csak a csontja maradt.

„– Mi legyen ez, jó ember? – kapta föl a fejét haragosan a Mária Terézia, amikor a követ nagy alázatosan átnyújtotta neki Szeged ajándékát.

– Ez a város lúdja – hajlongott Mátyás.

– De hát ez nem lúd, csak a csontja.

– Lúdnak indult az Szögédéből, ha csontnak érkezett is a tőthelyre.

– Furcsa természete van a szegedi lúdnak – mosolyodott el a koronás szép asszony.

– Akár a fölséged aranyának – kacintott vissza a nagyeszű Mátyás – Az is aranyak indult el Bécsből, réznek érkezett mög Szögedre.”

Az elmondóra, Halvágó Dancs András halászra való hivatkozással az író a történet hitelességét igazolja a meséhez. De lehetséges az is, hogy *Móra* valóban hallott egy ilyen adomát, s azt dolgozta fel.

Mária Terézia szerepeltetése beleillik a szegedi hagyománykörbe. *Bálint Sándor* írja a *Szegedi nemzetben* (506), hogy az „öregek ajkán Mária Terézia Ferenc József mellett egyetlen Habsburg-király, akire a szegedi nép elevenen emlékezik”.

Ebbe a hagyománykörbe a „mórahalmi célszörű szögény embör” meséje *Móra* színes írásában irodalmi rangra emelkedett.

Mária Terézia királynőhöz kapcsolódó anekdotát elevenít fel *Móra* a *Király a kazlak közt* című karcolatában is. Egyik ásatása alkalmával a moziban Nagy Frigyes fejedelemről vetítettek filmet. A „szittyák”, akik „látástól vakulásig” *Móra* szolgálatában állta, „mint gyakorlati régészek, az este azonban a mozi fogadta őket zsoldjába.” „Így tekintette föl a burkus királyt ... Tilalmas Szőri Mátyás és Példa Kövér Imre..., s ezzel az élménnyel sózzuk, paprikázzuk most a szalonnát.”

A történelmi ismeret kérdéséhez is jó adalék *Móra* kérdésére adott válasz, amely szerint nyolc megkérdezett közül csak a „Lajkó gyerek” jelentkezett, hogy ő tud az uralkodóról egy történetet. „Nagyon elcsodálkoznak azon, mikor azt hallják tőlem, hogy az a Nagy Frigyes még Mária Teréziával huzalkodott.” Az bizony régen volt, „vegyül bele a szóba egy kis szörnök ember, hiszön Mária Terézia még akkor uralkodott, mikor a szanki csikós a báróságot nyerte a „tátos-paripával”.

A történet, amelyet a „szörnök ember” elmondott a találós mesék és a Mária Terézia anekdoták kedvelt példája:

„– Úgy volt az, hogy a régi szanki bárónak nyakát vágták a törökök, arra aztán pályázatot hirdetett a Mária Trézia, hogy annak adja a báróságot, aki neki három kérdésre meg tud felelni. No hát, pályáztak ott mindenféle hercegek meg grófok a báróságért, de mind számár volt, és azért Mária Trézia mindnyáját lekisebbített. Kapta magát erre a szanki csikós, fölült a tátos-lovára, odanyargalt a Mária Trézia elé. De olyan szép, pörge bajuszú legény volt a csikós, hogy kilenc párnán ült a Mária Trézia, de ahogy a csikóst meglátta, három párna egyszerre kiesett alóla.

– Mit nem jó választani gyertyavilágnál? – ez volt az első kérdés.

Kimén a csikós a tátos-lovához, mert azt csak odakötötte a kapufélfához, megkérdezi tőle, bemén a válasszal:

– Posztót meg feleséget, mert az mind a kettőt napvilágnál köll megnézni.

– Ember vagy csikós; azt mondd meg most már, melyik a legjobb házasság? – ez volt a második kérdés. Kimén a csikós a tátos-lovához, megjelenti a választ:

– Az, ahol az asszony vak, az ember meg siket.

Most jött a legnehezebb, a harmadik kérdés.

– Hát azt tudod-e, csikós, mit formáz legjobban az öreg asszony?

Szalad a csikós a tátos-lovához, megkérdezi tőle, megmondja neki a ló az egyik fülbe, siet be a legény, utána nyerít a ló, hogy majd a másik fülbe is súg valamit, de már azt a legény nem hallotta, így aztán ezt a választ adta a Mária Tréziának:

– Az öreg asszony legjobban formázza a kutyát, mert mind a kettő morog az emberre.

Hát megharagudott erre a Mária Trézia, mert már akkor ő is öreg asszony volt, és azt mondta a csikósnak:

– No csikós, tied a szanki báróság, de tudd meg, hogy azt köllött volna felelned: az öreg asszony a galambot formázza legjobban, mert ő se szeret magában aludni, mindég turbékolhatnék-ja van, és annak is meglapul, aki nem kergeti. Ha ezt felelted volna, királynak tettelek volna.”

Ez az anekdota teljes egészében szerepel *Móra Négy apának egy leánya* című regényében. Csekély az eltérés, pusztán csak annyi, hogy a törökök nem a szanki bárónak, hanem a gyevi bárónak vágják el a nyakát, és nem a szanki csikós, hanem a gyevi csikós adja meg a választ Mária Teréziának.

A harmadik kérdésre adott felelet kiegészül azzal, hogy az öregasszony meg a kutya is bolhás és mindkettő karikába fekszik.

Az anekdota kérdéseit *Móra* felhasználta a *Csőszfogadás* című egyfelvonásos bohózatban is. Ebben a szegedi színészek búcsúestjére írt népszínműnek is nevezhető jelenetben a megüresedett csősz-állást az az ember töltheti be, aki a feltett kérdésekre megfelelő választ ad.

A jelentben *Móra* több talalós kérdéssel gazdagítja a folklórt. A csősz-állásra pályázó Bankó Pistának a vizsgabizottság a következő kérdéseket teszi fel.

„Mi különbség van a barát mög a hurka közt?”

„Az, hogy a barát derekán van megkötve, a hurka meg a végin.”

„Micsoda két luk az, amelyik eccörre szelel?”

„A pipa, mikor fuvik, mert a száj is szelel mög a pipa is.”

A talalós kérdések, amelyek a *Csőszfogadás*ban egymásba kapcsolódnak, külön-külön is előfordulnak a néphagyományban ebben a kisépikai műfajában. Gyakran a lakodalmi fejtő kérdések között szerepelnek.

A nagyon tisztelt és szeretett Mária Teréziáról néhány tiszteletlen anekdota is ismeretes a folklórban. Az általam ismert, ebbe a körbe tartozó történetek mind a néphagyományból, népi elbeszélők szájából valók. Azon a véleményen

– mondhatnánk – hiedelmen alapulnak, hogy Mária Terézia ledér, bővérű, bujálkodni szerető nő volt. A fantázia ehhez alakított történeteket.

Szabó Lajos taktaszadai református lelkész a mondanakötetében a *Bűn és bűnhődés* cím alatt Mária Teréziáról két történetet közöl. Az egyik elbeszélő szerint vannak olyan nők, akik kielégíthetetlenek. (*Taktaszadai mondanak.* Bp., 1975. 333.)

„Ez a Mária Terézia királyné is olyan vót. Kérem, nékem vót bátyám, Balog nevű a nagyapámnak az öccse, az szógált Nagyikikindán a holánus tüzérreknél, ő beszélte, hogyhát olyan telhetetlen vót ez a királynő, hogy amelyik katonát az megszeretett, be kellett neki menni hozzá és kedvit töltötte vele. Jóba kellett lenni. Egy század katonaság se bírta kielégíteni.”

Magyar Zoltán pár évvel ezelőtt jegyezte le a következő történetet Ésik István martonyi mesemondótól:

„Mária Terézia az 1700-as évekbe vót, úgy emlékszek rá vagy úgy gondolom. Hát csak ilyen... Ő vót az uralkodó, ugye a királynő vót ő. Vót is egy vicc róla. Vasárnap délután a lányok kiálltak a korzóra, hajolgattak ott. Megy egy jó baka, vót akkora tenyere, mint a szénlapát. Hogy meg van hajolva, odahajint a farára Mária Teréziának. Fel-igenyessedett. Juj, a katona mikor meglássa, hogy ki az:

– Jaj, felség – azt mondja; akkor ismerte meg –, ha olyan kemény a szíve, mint a fara, én el vagyok veszve – azt mondja.

– Tudja mit, katona: ha olyan kemény a farka, mint a marka, számomra meg van tartva!”

Pár éve jelent meg *Bereznai Zsuzsanna* *Ami igaz is...* című, Népi humor a Duna-Tisza közén alcímű kötete (Kecskemét, 2004), amelyben Mária Teréziáról is olvashatunk. A Doroszlón gyűjtött adoma a következő (144. l.):

„Mária Terézia fejedelemasszony köztudottan szerette a nyalka testőröket.

Egyszer, amikor a szépséges királynő a szemlét tartotta, és mélyen kivágott ruhában sétált végig a díszruhás fiatal katonák előtt, valósággal megvadította őket: valamennyiüknél beállt a merevedés.

Emiatt a szemle végeztével a testőrparancsnok lediszónozta a katonáit és megparancsolta, hogy máskor a szemle idejére kössék bal combjukhoz a mocskos számárindítójukat, mivel a régi regula szerint is:

Kardodat meg a f...odat bal oldalon viseld!

A testőrök be is tartották a parancsot, de amint a fejedelemasszony elhaladt előttük, a bal lábuk sorban megemelkedett...”

Végül saját gyűjtésemből mutatok be egy változatot.

„Mária Terézia királynő nagyon szerette a pitykézést. Egyszer egy jóképű kapitányt választott ki magának. Annak aztán minden éjszaka tenni kellett a dolgot a királynővel. Egy éjjel a kapitány már alig bírta, kiment egy kicsit szellőzködni. Ott látja a kapuban a trombitást.

– Te! Akarsz-e egy jóképű nőt?

– Hogyne akarnék, kapitány úr! – örömködött a trombitás.

– No akkor vetközz le ingre, gatyára! Bemény itt a szobába, ott talárod a nőt az ágyban. Bújj mellé, ne szólj semmit és bátran fogj hozzá!

Amikor a trombitás már javában dolgozott, a bajusza hozzáért a királynőhöz. Erről az észrevette, hogy nem a kapitány. Szól neki:

– Ki vagy, fiam!

– Én a trombitás vagyok!

– Nem baj, fiam! Csak trombitálj tovább!”

Az utóbbi példákban kitűnt, hogy a szimpatikus, szeretett, bölcs uralkodóról vulgáris hagyomány is fennmaradt a folklórban.

Ezzel kapcsolatban egy magyarázat lehetséges. Nemzetközi motívumokról van szó, amelyeket Mária Terézia királynőhöz kapcsolt a folklór.

A bujálkodó, szerelmeskedő nőkről mindig kedveltek voltak a pajzán történetek. Az eseménynek azonban nincsen olyan hatása, csattanója, szinte érdektelen a történet, ha egy cselédlánnyól, egy parasztasszonyról szól.

Ellenben, ha grófnő, nagyságos asszony különösképpen egy királynő a sztori személye, azon harsányan lehet nevetni.

Ebben keresendő a lélektani ok és magyarázat.

(Ujváry Zoltán írása megjelent a folklórkutató professor emeritus *Száz kis írás* című kötetében – Ethnica, Debrecen, 2010, 66–76. –; önállóan *Mária Terézia a folklórban* címmel – Ethnica, Debrecen, 2010. – és magyar–német kétnyelvű kiadásban: Ujváry Zoltán: *A szeretett királynő / Die geliebte Königin*. Didakt, Debrecen, 2011.)

PAPP ANDRÁS

TIZENKILENC ORGONAVIRÁG

*(részlet a drámából)**A Városháza egyik szobájában, 1919 tavaszán*

- JÁNOS *(siralmas, de kissé komolytalan hangon)* Ezek Pesten felszántották az ügetőt!
- LÁSZLÓ *(kétkedve)* Á, azt nem hiszem el!
- JÁNOS Pedig elhíheted. Benne volt a Filmhíradóban is. A lú most nem kocsi húzott, hanem ekét.
- LÁSZLÓ De miért kell egy hippodromot felszántani?
- JÁNOS Azért még nem kellene tönkretenni a versenypályát.
- LÁSZLÓ Tönkretenni mások szerencséjét.
- JÁNOS A szerencse valakinek szerencsétlenség. Forgandó, komám. De ezek a szerencsét most jól elásták.
- LÁSZLÓ Nem vetésforgó az, hanem vak. Egyszer hopp, máskor kopp. Nem is lehet a szerencsét magról nevelni.
- JÁNOS Annyiféle rémhír kering, hogy ez a lovidulás most igazán megdöbbsent. Kinek jut ilyen az eszébe?
- LÁSZLÓ Hát nem egy lónak. Ámbár érthető, április van, mocsorog a föld az új napsütésben, most kell feltörni, amit lehet.
- JÁNOS De lóversenypályát?, könyörgöm!
- LÁSZLÓ Nem azt. A veresek tudják jól, hogy mit.
- JÁNOS Bankot, frontvonalat, néplelket. De a világmegváltók talán így kezdik: először szétszedik, elemeire bontják a totalizátor házát, hogy másra se lessen fogadni. Ők maradjanak az egyetlenek mint befutók.
- LÁSZLÓ Sokan tudnak ilyenkor lelkesedni, ha csak egy favorit marad.
- JÁNOS Azt nem nehéz megjátszani.
- LÁSZLÓ Ha ők maradnak egyedül a pályán, komám, ki marad a pályán kívül?
- JÁNOS Hát mindenki. Vagy fordítva: senki.

- LÁSZLÓ Vagy csak kétharmad. Azok fogják az eke szarvát.
JÁNOS De hát nincs azon a nagy Budapesten elég föld, hogy barázdát
 szántsanak?! Ott van a..., na, a Margitsziget –
- LÁSZLÓ Azt már elfoglalták. A sok pulyát ráeresztették az úri kertekre.
JÁNOS A... Millennium tere –
LÁSZLÓ Egyre jobb –
JÁNOS A Nyugati pályaudvar...
LÁSZLÓ Hát abban sok lenne a vas. Az mégse jó.
JÁNOS Hát nem! Akkor inkább a Parlamentnek menjenek neki.
LÁSZLÓ Az hülyeség! Lúval?
JÁNOS Semmivel sem kisebb hülyeség, mint az ügető! Ha ezt is be-
 hintik sóval, akkor azt is lehet nyugodtan.
- LÁSZLÓ Azt azért már mégse. Az nem a szerencsének, hanem a de-
 mokráciának a templomcsarnoka.
- JÁNOS De van-e demokrácia szerencse nélkül?
LÁSZLÓ A népképviselőt mégse szerencse kérdése.
JÁNOS Jól van. De aki egy ügetőt képes felszántatni, az mindenre
 képes.
- LÁSZLÓ Még most is alig hiszem el. A múltat mégse lehet végképp
 eltörölni.
- JÁNOS Nem. Szerencséje mindig lesz valakinek.
LÁSZLÓ Nem tudom. Most még a lúnak se sok van így a háború vége
 felé, annyi az éhes ember.

TÓTH DÉNES

TEZCATLIPOCA

(szcenárium)

Mottó:

**„Azt mondom, e konkrét, az érzékeknek szánt és a szótól független nyelvnek
először az érzékeket kell kielégítenie; azt mondom, hogy az érzékeknek
éppúgy megvan a maguk költészete, mint a nyelvnek.”**

(Antonin Artaud)

- a néző köralakban elrendezett térre érkezik
(*ez a legtermészetesebb elrendezés*)
- a kör fókuszában tűz lobog, a hasábok kelet-nyugati irányban fekszenek a tűzben
- a teret koncentrikus körök tagolják
- az elsőt (két méterre a tűztől) négy kopjafa határozza meg
(*a négy égtáj*)
- a következőt (ismét kétméternyire) a közreműködők ülnek be
(ennek érintőjén északnyugatra áldozókő, délkeletre vizesdézsa)
- a harmadikat négy fáklya határolja, érintőjén, délnyugaton a muzsikós, északkeleten a pulykasütő hely
- a negyedik kör mentén ülnek a nézők
- az ötödik szelet szabad
(*a nézők mögötti járásoknak*)
- amikor a közönség megérkezik, a tűz már ég, pulyka és kukoricalepény sül
- a papok szivart adnak körbe egymásnak
- az asszonyok az élelem körül tesznek-vesznek
- a férfiak most tűzik ki a kopjafákat
- a zenész meditatív muzsikát játszik

I. TEREMTÉSI SZERTARTÁS

- a főpap elnyomja szivarját, iszik a rituális italból
- föláll, az italba mártja pálcáját
- kiválaszt két emberpárt a tűz körül ülők közül, s háromszor a fejükre üt a pálcájával
- + a megérintett párok a tűzhöz közel állnak, méregetik egymást
- a főpap villámgyorsan kört rajzol pálcájával a porba, a négy égtájat jelképező kopjafákat összekötve
- + a párok egymással szemben leguggolnak, mint négy élettelen gömb
- megitatja a párokat a rituális itallal
- a kör északkeleti ívének határára nyolcas ábrát rajzol
- a főpap a nyolcasba lép, teste megfeszül, szeme kigyúl
- a pálcájával kétszer-háromszor a földre üt
- + a két férfi megrázza a fejét, mindkét tenyerével a földre csap
- + a nőknek megvonaglik a háta
- a főpap levegőt fúj ki zajosan a fogai közt
- + a párokba élet költözik, lassan felegyenesednek
- a főpap jobbal a szívére, majd a lépére üt, ballal a földet csépele
- + a párok hol kétségbeesett igenléssel, hol pedig dühödtt tagadással reagálnak rá
- a főpap két kézre fogja a pálcát, és sebesen kopogtatja a földet
- + a párok ritmikusan közelednek egymáshoz, szétfeszített könyökkel, összezárt tenyérrel
- + közben talpukkal köröket, betűket (s, u, j, v) rajzolnak nyolcasba torkollva
- + először: elmennek egymás mellett (ti. a férfiak és nők)
- + másodszor: mintha köszöntének egymást
- + harmadszor: egyértelmű a köszöntés
- + negyedszer: kézen fogják egymást, körbeforognak
(a férfi talpa a nő lábnyomát tapogatja ki a földön)
- + a négy fázist nyolcszor megismétlik
- + a negyedik ismétléstől élénkség:
az első pár belefeszül a párzás izgalamába
náluk a tánc: a szexuális erőfelesleg átalakítása (*Freud*)
kerülgetik, fenyegetik, lökdösik egymást
a férfi vicsorító hím, csattogtatja a fogait
a nő tengelye körül forogva, pörögve menekül előle
készenlnek egymásnak ütközni, önkívületben egymásba hatolni

- + a második pár tánca: szent részegség (*Nietzsche*)
 az ismétlések során egyre ragyogóbb az arcuk
 táncuk lényege nem a testükben fogalmazódik meg
 táncuk: játék (*Schopenhauer*), tetetlen udvarlótánc
- a nyolc ismétlés után a főpap fenyegető pózt vesz,
 abbahagyja a kopogtatást, eldobja pálcáját
- + a párok felé fordítják a fejüket
- a főpap a késével nyolcast ír a levegőbe, halálosat sikkant
 (mintha meg akarná merevíteni a kés nyomát a levegőben)
- + az első pár egymásba gabalyodik, táncuk átalakul nemi aktussá
- + a második pár bódultan nézi egymást
- a főpap hozzájuk lép, körülöttük táncol
 (testével a levegőben, két lábával a földön ír nyolcast)
- késével hadonászik közöttük, az arcuk előtt, de azok nem reagálnak
- kiesik a kezéből a kés, a férfi villámgyorsan fölkapja
- a főpap hátrahőköl, a tömeg fölmorajlik és megdermed
- + a négy áldozópap fölugrik, de a lány gyorsabb: elveszi a kést a férfitől, kirohan
- + a kés hegyén narancssal tér vissza, átnyújtja a férfinak
 (a narancs a szív szimbóluma, s a nő áldozatát is jelenti, amit a férfiert meg kell hoznia)
- + a férfi átveszi a narancsot, fölmetenzi és beléharap
- + a lány visszaadja a kést
- a főpap a késsel körkörös jelet rajzol a lány és a férfi szívére
- a tömeg hátrahúzódik (az első párral együtt)
- a férfit is hátravezetik az áldozópapok (délnyugatra)
- a lányt négy másik veszi körül

II. KUKORICARÍTUS

- vízzel telt edényhez vezetik, lemossák a testét
- + a lány letérdel
- a főpap hozzá lép, hátára kukoricalevelet tesz
- a levelekkel korbácsolja, egyre hevesebben
- + a férfi föl-fölpattan
- + a lány (térdelésből) egészen összegörnyed
- a négy lány a hátára fordítja
- + megkezdődik a „szülés”

- a lányok körbeveszik, segítenek, a „köldökszinórt” elrágják, a tűz-be dobják
- + megszületett a kukorica
- + a lány lírai és örömteli tánca a kis kukoricacsó-fíúval
- a lányok a csőről leszedik a szemek egy részét és szétszórják
- + ezután felöltöztetik a lányt (kukoricakoszorú, köpeny, arcpirosítás, kezébe egy-egy kukoricacsó)
- + immár ő Chicomecoatl (Hét Kalász, Kukoricaisten)
- közben egy nő megőrli a kukoricát, a pépből figurát készít (a szeme zöld gyöngy, fogai kukoricaszemek)
- most az áldozópapok táncolják körül Hét Kalászt és a tüzet (hangtalanul ugrálnak ciccakkban egy lábón)
- a főpap a hátán fölviszi Kalászt az áldozókőre
- a lányok virággal szórják be
- az áldozópapok pillangókat engednek, illetve égetnek el
- a nő átadja a kukoricabálványt a főpapnak
- ő ráteszi Kalászra, majd levágja a fejét (*ti. a bálványnak*)
- a fejet bekapja, a pép többi részét úrvacsoraként szétosztja

III. NAPÜNNEP

- négy táncos a kopjafákhoz lép, leveszi róluk álarcát
- Quetzalcoatl (Tollaskígyó), Tezcatlipoca (Füstölgő Tükör), Tlaloc (Esőisten), Huitzilopochtli (Déli Kolibri, Hadisten)
- az álarcosok kopjafáikkal, botjaikkal megérintik a férfit
- + az összerándul
- az álarcosok botjaikkal fojtogatva felállítják a férfit
- telepatikus fegyvertánc, úzik, hajtják körbe-körbe
- + a férfi a narancsát szorongatva vergődik köztük (összeesik, görcsökben vonaglik)
- botot adnak az ő kezébe is, párviadal következik
- + a Hadistennel vív, miközben a másik három akadályozza
- a Hadisten természetesen legyőzi (3-4 lépést hátrál, majd ráront, tengelye körül megpördülve teljes erőből kört ír le botjával a levegőbe)
- az álarcosok most táncra kényszerítik a férfit
- + ő a kezével csapkod, lendületes staccatókat ugrik
- + az álarcosok eltávolodnak, egyedül táncol, lassul

- a négy lány körbefogja, bekenik a testét
- felöltöztetik (tollkorona, palást), immár ő Tonatiuh (a Nap)
- erotikus táncot lejtenek vele (macskaszzerű léptek – pulykatánc)
- az áldozópapok négy galambot csapolnak meg
(az álarcosok kis faedénybe fogják föl a vért)
- az Esőisten papja vérrel hinti meg Tonatiuh-t
- a Hadisten papja megitatja (*vére legyen az utolsó tápláléka*)
- a Füstölő Tükör papja tükröt mutat föl neki
- + Tonatiuh a narancsát tétován bedobja a tűzbe
- + átugrik a tűzön (*hogy Nappá váljon*)
- a papok ráfeszítik az áldozókőre, az álarcosok köré teszik az álarcokat
- villan a kés, fölemelkedik a véres koponya (Tollaskigyóé)
- a papok mellükön hónaljig keresztbetett kézzel állnak

IV. PEYOTL-ORGIA

- mindenki a földre borul, hasra keresztként
- csókolják, harapják a földet, fölmarkolják a port
- a főpap ismét kört ír a tűz köré
- + (hatszáz) csengőbe öltözött táncos lép elő
(kap a rituális italból)
- a nők sült pulykát (sötét paprikás mártásban) és galambvérrel hintett kukoricalepényt hoznak (fél-törökülésben, guggolva esznek)
- + a táncos prérifarkas üvöltéssel be- és kilép a körbe, nagyokat szökell, jobbról balra és felülről lefelé forog
- + rikkant, mintha kínpadra feszítenék
- az áldozópapok háromszög alakban táncolnak
(12 ütemet, 12 szakaszban, fojtott énekkel kísérnek), a szakaszok után isznak a rituális italból, előtte törzsdöntéseket csinálnak
- + táncos föl-alá ugrándozik, forgolódik és kiáltozik, epilepsziásan egyensúlyoz
- a többiek is isznak, illatos füveket égetnek, mereven a tűzbe néznek, szivaroznak, virágokat szagolgatnak
- kapcsolódnak a táncoshoz sorban
teret (*a nézők mögött*) átszelő ténfergések
delejes körforgás, extatikus körtánc (ellentétes körökben)
vakargatják testüket, görcsölnek, lábuk görbül,
grimaszok, karjuk bénul, szemük kifordul,

- külön-külön remegnek végtagjaik,
 szárnyként verdes a karjuk, önkívület
 - fáklyákkal rohangálnak, vízzel fröcskölnek, önsebzés
 + az áldozópapok át-átlélik a tüzet, köpködnek
 - mindenki szanaszét görög, iszik, szeretkezik, maszturbál
 + látomás villan föl: a két áldozat, Hét Kalász és Tonatiuh fölül, leve-
 szik díszeket, köpenyüket
 + az áldozatok vizet borítanak a tűzre
 + Hét Kalász nyugatra, Tonatiuh keletre kimegy
 (magához véve a fáklyákat)

Nincs megváltás.

[Az 1974 óta Debrecenben prosperáló, de országosan ismert és elismert Unió Mozgás-
 szín művészeti vezetője tíz esztendő múltán belátta, hogy az együttesnek a harmónia
 keresésében és a nyárspolgáriság tagadásában megfogalmazódó, az irodalmi színpad-
 tól a színjátszó csoporton át a mozgásszínházig vezető, „világmegváltó” szándékú útját
 más irányokban és másoktól vezérelve folytathatja. A látványos és hangos, horizontá-
 lis viszonyokra mutató tartalmak és formák helyett a csendesebb, de elmélyültebb, a
 vertikális közelítésekre építő stílus vezetheti tovább a társulatot.

Ezért orientálódott az együttes először Kelet felé. A csoport vezetőjére leginkább a
 kínai és indiai filozófia (elsősorban *Lao-ce*, illetve *Mahátmá Gandhi*) és a japáni
 művészet (a haiku verselés, a tusrajz és a tradicionális színház, illetve a kortárs próza
 és filmművészet) hatott. A működésének negyedik szakaszát „érzéki” színházként
 deklaráló Unió azonban végül is egyetlen – *Akutagava Cserjésben* című novellája
 nyomán készült – új szellemben fogant vállalkozást valósított meg. A több mint másfél
 éves munka után színre kerülő mozgásdráma csupán hat előadást ért meg, s – szoba-
 színházi produkció lévén – igen kevesen látták.

A mozgásszín története itt voltaképpen véget is ért, az érzéki teátrumé igazából el
 sem kezdődött. A japáni ihletésű darabot – *Antonin Artaud* könyörtelen színházának
 eszményét tanulmányozva – egy, az azték kultúrára épülő rituálé követte volna. A
 három évig érlelődő *Tezcatlipocafent* olvasható szcenáriuma 1985-ben elkészült, a
 próbafolyamatot azonban tizenhét foglalkozás után le kellett állítani – az előadás nem
 jött létre. Több oka volt ennek. Summázva: *bebizonyosodott, hogy „az érzéki színház”
 felé nem vezet út Debrecenből.* Ezt fölismerve („vagy azt teszem, amit megálmodtam,
 vagy semmit”) az Unió Mozgásszín rendező-koreográfusa abbahagyta munkálkodását.
 Mert befejezni nem lehetett.]

VITÉZ FERENC

TORONYNAPLÓ

REMBRANDT ÉS VAN GOGH KÖZELÉBEN
(Amszterdam, 2013. február 23–27.)

Egy véletlen hozta, hogy a repülő Amszterdamba vitt. Persze, a dolog nem volt ilyen egyszerű. Előbb meg kellett venni a repülőjegyet. Kettőt. Az enyém volt a második. Az első a feleségemé, aki egy uniós pályázati workshop résztvevője volt, és nem szerette volna egyedül tölteni a születésnapját. Az ugyanis éppen az amszterdami út idejére esett.

Amszterdam engem soha nem vonzott. A hollandok még annyira sem. A németalföldi festők, Rembrandt (és Vermer vagy Frans Hals még a 17. századból) igen. Van Gogh még inkább. A párizsi Musée d'Orsay-ból őrzöm néhány Van Gogh-kép emlékét. Számos nagy művét viszont csak reprodukción láttam. Rembrandt *Éjjeli őrző*át sem élvezhettem még eredetiben. Amszterdam – végső soron – hozzáadhat valamit az eredeti élményjáratassághoz. Felépítettek egy Van Gogh Múzeumot, ott van Rembrandt háza és a Rijksmuseum. Itt a kiváló alkalom a műélvezetre.

Az első napon kiderült: a Van Gogh Múzeum be van zárva felújítás miatt, a Rijksmuseumot is renoválják. Egy turistairodában ránk sóztak egy-egy jegyet a reprodukciós Van Gogh-kiállításra, de az ugyanilyen Rembrandtot már nem sikerült. Aztán megtudtam: az amszterdami Van Gogh-anyag jelentős (és mindenképp reprezentatív) része ki van állítva az ottani Hermitage-ban, sőt, a Rijksmuseum sincs bezárva, csak részlegesen. A hátsó bejáratnál azt hirdette a tábla, hogy látogatható a 17. századi barokk festményanyag, beleértve Rembrandt, Vermer, Frans Hals képeit is.

A németalföldi Velence Legfőbb idegenforgalmi látványosságaként kínálják a hírhedt piroslámpás negyedet, a coffe shop nevű kábszeres lebukokkal. Mi tagadás, körbejártuk azért félénk tekintetünket a kirakatokon, a marihuánás és egyéb füstölős helyek egyikére pedig csak beszagoltunk. Majdnem olyan bűdös volt, mint a sajtoboltban a virágpiac mellett.

A prostik kirakatbeli maguk kínálatáról egyébként leginkább egy húsbolt jutott az eszembe. Meg az, hogy egyik ismerősöm, ki korábban nem volt híres a

nőkkel szembeni előzékenységéről, miután benn volt a gyereke születésénél, kijelentette: legnagyobb tisztelete a nőket illeti. No, ha eljőnnél ide, biztosan nem ezt gondolnád a nőkről és a tiszteletről!

Én meglehetősen zavarban éreztem magam, s jobb híján az jutott eszembe, hogy Amszterdam vigalmi negyede nem más, mint húsboltok sora. A testüket áruló nőket ily módon élőhúsnak tekintve, erős kényszert éreztem arra, hogy vegetáriánus legyek. Nem lettem. S így, visszatekintve: nem lettem volna szegényebb sem, ha kihagyom ezt a látványfertőt. A vitrinlányok magyar szavairól nem is beszélve. Nem voltam éppen büszke rá, hogy értem, amit mondanak.

De a hollandok azért büszkék a negyedre, ami sajátos turistalátványosság, maffiával. Máskülönből miért kínálnák a „Ticket & Tourist” irodáinak munkatársai, hogy a reprodukált Van Goghok és Rembrandtok mellett nézzük meg az „eredeti” szinkronizált amszterdami kurvákat is?!

Hesse és van Gogh: Klingsor

Nos, maradok inkább Van Goghnál, akinek volt azért némi kötődése a vigalmi területhez: a festőlegendárium szerint egy prostituált miatt vált meg fülcimpájától. Nehéz sors – még ifjú felnőttnek is alig mondhattam magam (de már túl a Musée d’Orsay néhány van Gogh-képének élményén), mikor szinte megkönynyeztem Irving Stone *A napsugár fia* című Van Gogh-életregényét –, önáldozatok sora, nemcsak Vincent, még inkább a testvér, Theo részéről. Van Gogh talán az a festő, aki egyetlen nézőt sem hagyhat érintetlenül. Sorsának minden árnya és fénye, minden hite és lelkesültsége, fájdalma és csalódottsága a mélyen átélt pillanat erejével sugárzik vissza a képen.

Eszembe jut Hermann Hesse elbeszélése – amely második magyar kiadásaként önálló kötetben látott napvilágot, Gunter Böhmer akvarelljeivel –, a *Klingsor utolsó nyara*, amit 1919 nyarán írt Svájcban, egy kis faluban. Ide azért menekült nem sokkal korábban, hogy megpróbálja az újrakezdést, a nekifeszülő válságok közepette, a krízisekkel szemben. Az apja meghalt, felesége a lelkével küszködött, az egyik fia súlyos beteg lett, és még Hesse sem gyógyult ki az első világháborúból, melyben – a Hessét fordító és a könyvet utószóval ellátó Horváth Géza szavaival – „a századforduló, a fin de siècle kultúrpezzimizmusa véres valósággá válik”.

Az ekkor több száz (később mintegy háromezer) akvarellt festő Hessének fölvetették, hogy mi lenne, ha írna egy monográfiát Van Goghról, akinek művészete mellett az író a levelezését is kimeríthetetlen alpanyagnak tartotta. A

fölvételre azt válaszolta Hesse, hogy ha meg is fogadná a tanácsot, valamilyen „naiv” bevezetőt írna inkább az ifjúság számára, mellőzve a technikai vagy esztétikai szempontokat, „pusztán karakterét, szent elragadtatásában a festészet iránt érzett szenvedélyét” vizsgálná.

Ennyi maradt a monográfia ötletéből, illetve majdnem ennyi. Egy elbeszélése ugyanis megszületett, melyben a saját festőélmények is munkáltak. Ennek az elbeszélésnek lett a hőse Klingsor, a festő, afféle szent ember, aki élete főművéként, a nyár derekén, egy önarcképet akar megfesteni. „Ebben a portréban sikerül megragadnia az ellentéteket – a születés és a halál, a férfi és a nő, a gyermek és a felnőtt, a világos és a sötét ellentéteit – átfogó és feloldó Ős-Egység, az örökkévalóság, az örök változás és egyúttal az állandóság mozzanatait egyetlen pillanatban.”

S nemcsak az ellentéteket festette meg, hanem az ellentéteket megszüntető, az idő és tér korlátait szétfeszítő örökkévaló pillanatot is – és mindaddig rettegett és szorongott, amíg csak a sürgetés volt benne a felismert pillanat megfestésére, de amint sikerült elkészíteni a képét, megnyugvás töltötte el. Nyugalma immár nyugodt halál, és törvényszerű, hogy a meghalás nyugalmaiba van kimerítve a megélés csúcsa, az élet beteljesedése is. Hiába volt Klingsornak tíz élete is, nyomasztotta az idő, az egymásutániség, amely kizárja, hogy a létet teljességében, egészében élje meg.

„Semmi sincs a földön, amit ne kellene megfesteni. Nincs asszony a világon, kit ne kellene szeretni. Miért van idő? Miért mindig csak ez az idióta egymásután, s miért nincs pezsgő, laktató egyvidejűség? – sóhajtott fel lefekvés előtt a festő, még a történet elején. – [...] E röpke életen át élvezhet, alkothat az ember, de mindig csak dalt dal után dalol, s az egész, teljes szimfónia sosem csendül fel egyszerre összes hangjával és hangszerével együtt.”

Klingsor nemcsak önnön arcképét festette, hanem számos más arcot is megfestett a képen, belefestette a káoszt és a káosz szélén leselkedő halált is. Egyszerre érzett szent áhítatot, gyönyört s profán gyűlöletet, utálatot képe előtt. Fohászzkodott, majd leköpte a festményt. Megőrült a teremtésben. Hitte mégis, hogy „ebben a portréért megívott küzdelemben nem csupán egyetlen ember sorsa és számadása forog kockán, hanem általános, elkerülhetetlen, alapvető emberi dolgokról van szó. Érezte, ezúttal hatalmas feladat, sors vár rá, s minden korábbi félelme és menekülése, minden mámore és botorkálása ettől a feladattól való félelem és menekülés volt. Megszűnt immár a félelem, a menekülés, nem volt más, csak szaladni előre, hadakozni, győzni és elpusztulni. Klingsor győzedelmeskedett és elpusztult, szenvedett, kacagott, foggal-körömmel küzdve haladt előre, gyilkolt és meghalt, szült és megszületett.”

Van Gogh és a japán élmény

Szenvedett és kacagott, győzedelmeskedett és elpusztult, menekült és kereste a létezés mámorát. Miként Hesse festője, ennek a minden ellentétet magába oldó pillanatnak az örökkévaló egységét, harmóniáját érezhette meg Van Gogh is a japán művészetből, s elsősorban a metszetek alapján.

Amikor 1887-ben Párizsban megismerkedett a japán metszetek világával – nevezetesen Hiroshige munkáival, melyeket le is másolt –, felismerte, hogy az ő egész munkája is valamilyen formában a japán művészetben alapul. „Irigylem a japán művészeket azért a hihetetlenül finom tisztaságért – írta levelében –, amely valamennyi művüket jellemzi. Ez sohasem unalmas, és az embernek soha sincsen olyan érzése, hogy sietve dolgoznának. Olyan egyszerű az egész, mint a lélegzés; néhány biztos vonással megrajzolnak egy alakot, és ezt olyan tévedhetetlen könnyedséggel teszik, mintha éppolyan egyszerű lenne, mint egy mellényt begombolni.”

Arles-ből írja Theónak egy évvel később, 1888. szeptember 23-án (vagy 24-én) kelt levelében, hogy az már majdnem egy igazi vallásnak tekinthető, amit ezek az oly egyszerű japánok tanítanak nekünk, „s akik úgy élnek a természetben, mintha maguk is virágok lennének”. Megállapítja továbbá, hogy a japán művészetet tulajdonképpen nem is lehet a nélkül tanulmányozni, hogy az ember maga is vidámbbá és boldogabbá ne válna.

Ezt a boldogságérzést élte át Arles-ba érkezésekor (ahová kiteljesedni indult, de ahonnan gyógyulni kellett továbbállnia Saint-Rémybe): éppen virágzott a kert, és innen számolt be Theónak arról, hogy rövid időn belül tizenöt képet festett meg a virágzó gyümölcsösről. Virágzó barackfák és mandulaágak, íriszek, olajfák, virágoskert előtt tündöklő nyárfák, s lassan az egész táj, de még az épület is kicsit virággá változott, ahogy Van Gogh szerette volna megfejteni a virágság, a viráglét titkait. „Itt nincs szükségem a japán művészetre – fogalmazott –, mert azt mondom magamnak, hogy Japánban vagyok, s elég kinyitnom a szememet és mindent befogadok, ami élém tárul.”

Az amszterdami Hermitage termeit (ahová 2012. szeptember végétől 2013. április végéig költöztették a képeket a Van Gogh Múzeumból és a csökkentett kapacitással működő Rijksmuseumból) többször is végigjártam, és hosszabb időt töltöttem a *Virágzó mandulafaágtól* a *Búzamező varjakkal* című képig vezető termekben. A nyugalom és az önmagáért való öröm képétől az utolsó festményig.

Jegyzetfüzetem lapjai haikukra vannak méretezve. Percegem a szavakat, variációkat egy témára.

Amszterdami haikuk

(Van Gogh képei előtt)

1.

Van Gogh fehérben
virágzó kertje alatt
sunnyít a halál.

2.

Barackvirágok
májusi lázában ég
Van Gogh ecsetje.

3.

Fehér virágok.
A messzi ég mandula-
ölében ébredsz.

4.

Mandulavirág
nevet. S én elfelejtem,
hogy valami fáj.

5.

Gyöngé virágok
sóhajával tüdőmben
tavaszt kiáltok.

6.

Tegnap még alvó
rügyek mandulareggelt
ragyogtak felém.

7.

A festő virág
szeretett volna lenni:
illat, fény, öröm.

8.

Íriszek szirmán
beleálmodja a fény
magát a mélybe.

9.

Szeder illatú
volt a nyár. Nehéz vágy folyt
a bársony estre.

10.

A boldogságot
kerested a mandula
fehér szirmában.

11.

Van Gogh haldokló
búzamezőjén varjak
sarlózzák a fényt.

Márai és Van Gogh

Márait nem föltétlenül jellemezte, hogy a képzőművészet kínált volna számára témát – talán még a tőle oly idegen labdarúgás vagy az autóversenyzés is erősebb publicisztikai ihletet keltett –, a magammal vitt *Ég és föld* című kötet első lapjain azonban ott áll a Van Goghról szóló jegyzet. Idézem most ennek második felét.

„Az »őrült festő« oly tárgyilagosan látta meg a világot, mint egy távcső. A nagy festőnek látomása van a világról, de ezt a látomást aztán oly hűségesen és tárgyilagosan festi meg, mint egy építésziroda első rajzolója. Ezért különbözik a kontártól, akinek semmiféle látomása nincsen a világról, s mégis víziószerűen mázol fel vonalakat és színeket. A nagy festő az égre néz, s a földet festi, hűségesen. A kontár az eget festi, lázasan, s közben tyúkszemét nézi, aggályosan.”

A látomás tehát nem valami lúdvérces köd, hanem (Németh László szerinti) „jól előkészített varázslat” a jövő horizontján, közelebb az éghez.

Rembrandt – Holló László – Bródy Sándor

A Rembrandt-élményt előbb Holló Lászlóval és Bródy Sándorral éltem meg. Holló a művészi sorsvállalásban, majd az önismeret sürgetésében az önarcképek építkezésében, avagy az identitáskonstrukcióiban látott példát a németalföldi festőelődben. Az 1920-as évek végén megkezdett naplófölgjegyzései közt írja, hogy *„alkotni nagyot csak könnyen lehet, de nem hamar. Az út hosszú, míg elérkezel magadhoz. Rembrandt megöregedett, míg végleg magára talált, s adta a világnak legremekebb, legmagasabb s legmélyebb értelemben vett legjobb dolgait”*.

Rembrandtról Holló csak felsőfokban tudott gondolkodni, s ezt az írásban szintén igyekezett kifejezni: *„Ő is öregségére lett Rembrandttá. Ami a piktúrában nem is lehet másképp, mert ha mint Van Goghnál láttunk is kivételt, hogy ő hamar, néhány év alatt csinálta meg, amit csinált, de ez más, egészen más eset. Ő elégett, felpörköldött munkáiban, s kivetítette magából lelke szenvedélyét maradék nélkül, abszolút művészi értékkel, de korántsem egyúttal 100 százalékos belső tartalommal is és mély, a legtisztább értékekkel. Ehhez rövid is volt szegénynek földi pályafutása. Mert ilyen csak Rembrandt, Greco és Leonardo da Vinci volt és lesz...”*

Rembrandtot is vonzotta a magány, amely erősebb, alattomosabb vonzás a nagyváros könnyű csábításánál. Mégis rá kellett ébrednie, hogy eljön a pillanat, mikor a legmagányosabb ember is megérzi a másokkal való kapcsolat szükség-

szerűségét, hogy megőrizhesse az egyensúlyt gondolatai és érzékenysége közt. Rembrandt példájából Holló leszűrhetné, hogy a magány és elzárkózás egy ideig segíti a szellemi érlelődést, a technika tökéletesítését, egyéni utak felkutatását. Rembrandt konok kitartással dolgozott, hogy minél messzebb jusson a tér és a fény meghódításában, míg képei a belső élet szellemi kifejezését adták. Szükség van magányra a tiszta tökéletességhez, oda azonban nyomorúságon, fájdalomon – s mindenekelőtt alázaton – át juthat el. Aki tökéletes akar lenni az alkotásban, az a fájdalom révén érti meg a sok-álarcos tökéletesség igazi arcát.

Holló a rembrandti azonosulás szintjén is megelőlegezte tulajdonképpen azokat a modern (hermeneutikai) közlésmódokat, melyek „kulturális szövegként” kezelik a példakép nevét – s ebben a közlésmódban a tradíciót megfosztotta az évszázadok során ráakódott közhelyektől. Rembrandt arcára a sajátjával referált, az előképet a saját jelenlét, illetve a saját festészet azonosságának normájaként idézte. (Hogy mennyire újszerű volt ez, arra utal, hogy Rényi András ezt az attitűdöt csak a mai kortárs művészeknél fedezte föl.) A „szükségképpen önsajnáló mozzanat” sem újabb keletű, de a pszichologizáló attitűdtől az egzisztenciális szint felé való emelkedés szintén Hollónál jelent meg először: az (ön)íroniát, valamint a látvány materiális megfoghatatlanságának jeleit egyszerre vezette be a festői közlésbe. Az azonosságban tehát mindig ott van az átírás szándéka, ezzel teremtve meg a saját azonosság képét.

Olvassunk egy rövid részletet Marcel Brion *Rembrandt élete* című könyvéből, *A portré mint a lélek tükre* című fejezet éléről: „Az öregség lehetővé teszi az emberi problémák sokrétű vizsgálatát. Az ember közelről érzi öregkorában a sors tragédiáját. Rembrandt, aki annyi igyekezettel tanulmányozta modelljein és önmagán az ember naponkénti megújulását, öregkorában még áthatóbban és mélyebben tanulmányozza a lelket, mint korábban. Elérkezik az a pillanat, amikor a múlandó test hanyatlását és romlását észlelve, még a legfrivolabb emberek is alapos önismerethez jutnak. Ez az időszak az, amikor a művész nem a forma, hanem a belső lényeg foglalkoztatja. Ez az a kor, amikor az arcvonások vagy a tovatűnő létről árulkodnak, vagy éppen ellenkezőleg, hatalmas átalakulásról tanúskodnak.”

A Rembrandttal való azonosságvállalás jellemezte Bródy Sándor utolsó alkotói éveit is. Bródy a holland mester iránti rajongás betetőzéseként élete utolsó három évében *Rembrandt-kéziratán* (*Rembrandt – egy arckép fényben és árnyban*), személyes hangú elbeszélésfüzéren, filozofikus elemekkel telített, önéletrajzi jellegű novellaciklusán dolgozott. Az *Athenaeum* kiadói végjegyzetében olvassuk, hogy „az öreg és beteg író az előregedett Rembrandt érdekelte, ezt írja meg és a közös, végzetes betegséget” – Bródy ezért szerette ezt a mun-

káját „*egy betegség történetének*” nevezni, mely végül is nem egy, hanem két betegség története: Rembrandt és Bródyé.

Illés Endre szerint Bródy tragédiája az volt, hogy korán elfáradt, „Rembrandt maszkjában, remeklő novellákban, magánya és haldoklása történetét” írta meg. Bródy, abban az állapotában, amikor öngyilkossági kísérletét követően majdnem meghalt – és Kosztolányi már el is temette őt cikkében –, mint egy két lábon járó halott ment el a holland tengerhez, hogy az élettől elbúcsúzzon. Noha már korábban is volt erre alkalma – 1906 nyarán az *Új Idők* című hetilap kiküldetésében vett részt a Rembrandt születésének 300. évfordulójára rendezett amszterdami jubileumon – ekkor találkozott igazán Rembrandt szellemével, művével és példájával, s benne megszerette az élet felnagyított képét. Ahogy írta: „munkáján és személyén keresztül újra belekapaszkodtam a létbe, és az óta vagyok tovább.” Ennyiben visszhangozza a jó másfél évtizeddel korábban született tárca utolsó sorait: „A staffeláj, a köpönyeg, a festékes láda maga marad. És az egészen még sincs mit sírni. Ez az élet nem volt tragikus, még csak szomorú sem. Élet volt...”

(Amszterdamban, a Rembrandt házában tett látogatásomkor szembesültem azzal, amiről korábban csak olvastam, például Marcel Brion könyvéből. A házban nem az eredeti, Rembrandt-hoz tartozó tárgyak, eszközök, berendezések láthatók. Vagyonat ugyanis a rendezetlen adósságok miatt több alkalommal elárverezték, és az árverezési jegyzőkönyvek alapján igyekeztek később az eredetihez hasonló eszközöket és bútortartot beszerezni. Rekonstruálták a festő régészeti és egzotikus, ajándékokból összeálló kollekciónak. Az utolsó három évben – melyet a Bródy-regény is be kíván mutatni – a festőt már nem érdekelték az anyagi dolgok, szemének szomját csillapítandó járt zsvbvasárookra, és összekeresett magának minden limlomot, amit festőinek talált...)

S idézzük föl Bródy Rembrandt-regénye egyik epizódját: „*A kis nő 'Az éjjeli őrségen!' Nagy mulatság, hogy mennyit törték rajta a fejüket az emberek: ki volt, hogy került a képre, tekintélyes bakok közé? Igen kézenfekvő és kínálkozó a gondolat, hogy meg akart alázni más, állásbeli és társadalombeli hölgyeket. A kontrasztot akarta talán kihozni. Fromentin sok magyarázatot fűz ehhez az esethez, de nem hinném, hogy igaza van. A logika garádcján akar eljutni ehhez a titokhoz, de énszerintem ilyen esetben minden logika hamis. Egy fény, vagy színfolt kellett az öregnek – vagy mit is mondok, akkor még fiatal volt, és nem tűrhette, hogy csupa hímnemű legyen az óriási vásznon. Egy kevés női ingredienciát is bele akart vegyíteni. és miért éppen ezt, Miért ilyen? Nem véletlenül-e? Vagy szándékosan? Talán a fő megrendelőnek valami tündéri, de mégis félben maradt gyermeke volt? Bizonyos, hogy az 'Éjjeli őrség' talányos*

nőalakja nagyon közel állott a szívéhez, és különös, hogy a látomásaihoz nem hasonlít egy sugárnyit sem. Valami vad nemiség van a nőalakban, hisz Rembrandt még akkor fiatal volt.”

Rembrandt és a megcsonkított Éjjeli őrjárat

Rembrandt *Izsák és Rebeka (A zsidó menyasszony)* című festménye is ki volt állítva a Rijksmuseumban. Egy nappal korábban láttam a Van Gogh-képeket, s itt olvasom az egyik jegyzetben, hogy amikor a festmény megszületése (1665) után 220 évvel, 1885-ben Van Gogh meglátta ezt a képet, nagy lelkesedéssel beszélt róla egy barátjának. Micsoda bensőséges és végtelenül rokonszenves kép ez, mondta. „Őszintén mondom, hogy tíz évet adnék az életemből, ha még két hetet itt maradhatnék a festmény előtt, s nem volna szükségem más ételre egy száraz kenyérdarabnál!” *A zsidó menyasszony* ott van a legtöbbet reprodukált Rembrandt-képek között, az önarcképekkel, a *Posztóscéh elöljáróival* és az 1642-ben festett *Éjjeli őrjárat*tal együtt.

Ez a nagyméretű festmény (1715 utáni állapotában is 379,5x453,5 cm) az amszterdami polgárórság vezetője, Frans Banninc Cocq megrendelésére készült, és összesen 18 alakot festett meg rajta a művész. Tizenhat fegyveres polgárőr fizetett azért, hogy szerepeljen a képen, egyedül a dobos, illetve a Bródy által is emlegetett, kompozíciós megfontolásokból is szerepeltetett lány nem fizetett a művésznek. Az egyik szereplő szerint az *Éjjeli őrjárat* 1.600 holland forintba került, így átlagosan 10 forintot fizettek személyenként, attól függően többet vagy kevesebbet, hogy ki hol, milyen pozícióban s mennyire láthatón van megfestve. Rembrandtnak ebben az időszakban jól jövedelmezett a festés, és az 1642-es esztendő bevétele még ezen belül is kiemelkedő volt. Csakhogy: éppen ebben az évben halt meg Saskia, a felesége, és fia, Titusz még egyéves sem volt. (Nem sokkal ez után lépett be szolgálatába Hendrickje, aki 1654-ben egy lánygyermeket hozott a világra. Rembrandt adósságai – mivel a megszozott, költséges életmódról, a nagy házvezetés fenntartásáról nem tudott lemondani – időközben halmozódni kezdtek. Ez a folyamat vezetett a hatvanas évek közepén az árverezéshez.)

Az *Éjjeli őrjárat* a németalföldi festészetben is újat hozott nemcsak a fény- és árnyékezeléssel, hanem azzal is, hogy a mű igen összetett csoportportrének tekinthető. (A 18 évvel később készült *A posztóscéh elöljárói* című festményén már koncentrált drámák rajzoldódnak ki a karakterek mögül, de először itt tett kísérletet Rembrandt arra, hogy a csoportléten belül is ki tudja emelni az

egyént, illetve a csoportot ne homogén közegként, hanem eltérő karakterek mozgásaként ábrázolja. A polgárőrök ünnepi viselete mögött kívánta fölfedezni és bemutatni a hétköznapi emberi vonásokat, a közösség hierarchiáját s az azon belül kibontakozó emberi kapcsolatokat is.)

No, de a naplórészlet címében nem is erre akartam utalni, hanem egy olyan tényre, amely elkerülte mindeddig a figyelmemet. Bizonyítandó, hogy noha a művészettörténeti korszakokról és életművekről igen sokat olvashatunk, ez az így szerzett tudásanyag azonban száraz irodalomként marad meg bennünk, ha nem jönnek létre igazi találkozások. A Rijksmuseum *Éjjeli őrvjárat*-termében, a nagy képtől jobbra, az átjáró mellett látható egy kisebb, a festmény redukciós másolata (66,5x85,5 cm), melyet 1655-ben készített Gerrit Lundens, Frans Banning Cock kapitány megbízásából. E kis másolaton látszik, hogy milyen csonkítást hajtottak végre Rembrandt művén 1715-ben, amikor a festményt átszállították az amszterdami városházára, hogy együtt legyenek a legjobb művészek 1638–45 között festett művei. S mivel Rembrandt festménye nem fért volna be a neki szánt mégoly tágas helyére, mind a négy oldalából le kellett vágni, a legtöbbet baloldaltól, ahol a szélső figurák is áldozatául estek ennek a barbár cselekedetnek.

ÉG ÉS FÖLD

(Megjelent a *Reformátusok Lapja* 2013. március 3-i számának Gondolatok rovatában)

Az utazónak vajon miért a repülőn jut inkább az eszébe Isten, mintsem gépkocsiban ülve, vagy az ismeretlen városszélen barangolva az ismerős csillagok alatt? Sokadik repülőutamra készülődve, mégis: már a fölszállás gondolatára is nagyot sóhajtottam. A cinizmus határán túlról kételkedő ismerősöm elmosolyodott az ábrázatomon és kapkodó mozdulataimon. Megjegyezte, hogy ugyan, ne aggódjak, mert jóval kevesebb ember veszíti életét repülőgép szerencsétlenségben, mint autóbalesetben. Majd hozzátette, hogy ott fenn egyébként is sokkal közelebb leszek az Istenhez.

Meg sem kíséreltem elmagyarázni neki, hogy a fent és a lent csupán szimbolikus irányokat jelöl, a magasságot pedig én a mélységben mérem. Miként Erich Fromm utal erre, keresve a birtoklás és a létezés közötti különbséget. Ő azt írja,

hogy „a létezés módjának legfőbb célja a *mélyebb tudás*, a birtoklás egzisztenciális formájának pedig a *több tudás*.” Azt pedig József Attila *Ars poetica* című (a tudásnak panaszt tevő, magát a mindenséggel mérő, az értelemig és tovább tekintő minőségeket szólító) verse világítja meg, hogy a mélyebb tudás nem lefelé irányul, hanem fölfelé, értve alatta az emberfelettit. A mélység tehát magasság: a mélyebb tudás magasabb rendű tudást jelent.

S az én magasabb rendű tudásom egészen egyszerű felismerés: Istennel találkozni nem tízezer méter magasan van nagyobb esélyünk, hanem akkor, ha mélyen magunkba tekintünk. Mert a közelség sem a térbeli távolságok redukálását jelenti, hanem a lelki és szellemi azonosulás lehetőségét.

Mindenesetre a bő másfél óra tiszta repülési idő, ég és föld között, kicsit már az égben, de még mindig a földön, újabb alkalmat teremt arra, hogy amíg a magasból, a felhők fölül látjuk a napfelkeltét, a honnan jöttünk és hová megyünk kérdései között arról is faggassuk magunkat, hogy mik vagyunk. Stílszerűnek gondoltam, hogy az útra az *Újtestamentum és a Zsoltárok könyve* mellett magammal vigyem Márai Sándor *Ég és föld* című kötetét. Míg az ég és föld között emberként létező teremteny valóban képes kibékíteni magában az egymástól oly távol eső minőségeket, mint a bölcsesség és kicsinyesség, vagy az értelem felsőbbrendű erejét teszi próbára az ostoba és butító társaságokkal és fogyasztási cikkekkkel, egészen más megvilágításba kerül a bátorság is.

Márai szerint azok érdemesek a tiszteletre, akik a mindent uraló célszerűség és használatelvűség ellenére is mernek fölöslegesen érezni, illetve: akik elég bátrak arra, hogy fölöslegesen gondolkozzanak. A fogyasztói (avagy önmagát fogyasztó) társadalomban különösen megszívlelendő ez a háromnegyed évszázados fölvetés. Talán a „fölösleges” (mert anakronisztikusnak ítélt) érzelmek és gondolatok döbbsentenek rá a nagy „kaland” mibenlétére.

Kinézek az ablakon és lapozok. „A napsugár szíven dőf, mint az orgyilkos pengéje – olvasom Márait. – Fülelsz, neszelsz. Mi ez a kaland, amely betört az álmos-ölmos létezésbe? Aztán egyszerre megérted és elsápadsz. Megérted, hogy élsz. Ez az egyetlen kaland.” S valóban: ég és föld között, szemünk a szélvájta felhőmezőkön úsztatva, de mélyen magunkba tekintve, megértjük, hogy hangyaként a csillagok alatt is óriási a felelőségünk, épp azért, mert élünk, és felelősek vagyunk azért, hogy érezzünk és gondolkozzunk, akár fölöslegesen is. S rögtön gyanúsak is leszünk, hogy mertünk gondolkodni, és bűnösök leszünk, mert ki mertünk mondani olyan közhelyes érzelmeket, mint a szeretet vagy a hiány.

Vajon mit szólna Márai, ha egy közösségi oldalra tévedne, ahol boldog üzen boldogtalannak és fordítva, miközben ő éppen arról panaszkodik (az *Ég és föld*, majd az *Ars poetica* ciklusokat követő *Só és bors* című sorozatának egyik minia-

tűrjében), hogy pontosan az az ember hiányzik az életéből, akinek levelet szeretne írni? Meg kell tehát szólítani a másikat, itt a földön, de az ég felé tekintve, csukott szemmel.

Mert ezekkel a fölösleges érzelmekkel és gondolatokkal, ég és föld között, olyanok vagyunk, akár az őrszem, aki a jelszót kérdezi, s annak, aki nem tudja, meg fogja tanítani, hogy a Becsület, a Jóság és a Részvét nélkül nem mehet tovább az úton, nem juthat mélyebbre, tehát magasabbra. Hiszen ez a három szó, a fölösleges érzelmek és gondolatok sűrítvényeként foglalja magába az Alázatot. Aki pedig nem képes az alázatra, az nem is magasodhat föl.

Vajon az kell-e az alázathoz, hogy ne a biztos talajt érezzük a talpunk alatt, hanem a biztos eget tudjuk a fejünk fölött?

Ég és föld között ezt éreztem én, igen.

Széljegyzetek Canettihez

A fenti jegyzet üzenetébe nem fért bele (avagy mondhatni: nem volt releváns) az a tény, hogy volt még egy olvasmány a kézi poggyásomban: Elias Canetti *Feljegyzések* című kötete, melyet a kortárs irodalomtörténet az életmű egyik legizgalmasabb területének tart.

A Nobel-díjas Canetti (1905–1994) – akit az olvasók például a *Káprázat*, *A hiúság komédiája*, *A szavak lelkiismerete* vagy a három részes nagy önéletrajzi mű, a *Tömeg és hatalom* (*A megőrzött nyelv*, *A hallás iskolája*, *A szemjáték*) című könyveiről ismerhet – ifjúkora óta vezette magánhasználatra szánt naplóját, de írt személyes jegyzeteket, és följegyezte különféle természetű, egzisztenciálisan aktuális gondolatait. Néha az aforizma műfajába sorolhatók ezek a gondolatok, máskor kommentárnak vagy kisesszének tekinthetjük eszme-futtatásait, gyakran viszont csupán egy ötlet, egy kérdés rögzítéséről van szó.

Az imént említett egzisztenciális jelző azért is fontos, mert Canetti egész gondolatrendjét az határozta meg, hogy miként kell viszonyulni a halálhoz az embernek. Az író válasza erre a fölvetésre meglehetősen kategorikus volt: nem szabad elismerni a halál létjogosultságát. A *Feljegyzéseket* fordító Halasi Zoltán írta a könyv utószavában, hogy noha Canetti szerint minden rossz forrása itt a földön az, hogy az ember behódol a halálnak (miközben elvileg örök életre születik), és bár az író soha nem adta fel a halál, illetve „halállal korrumpálók” elleni harcot, a fantázia síkján elért győzelmeivel szemben a valóságban mindig ő veszített. „Győzelemi örökélet-variációk, vereségei a halottai.”

Úgy Prága fölött járhattunk, amikor elővettem a belső zsebemből a könyvet, és három idézetet jegyeztem ki magamnak belőle. Már a repülőn odaskicceltem az idézetek mellé a haikukat. (Úgy tűnik, hogy tízezer méter magasan most ugyanaz a haikuforma – formát írtam, mert nem biztos, hogy a műfajt is követni tudtam – fegyelmezte, vagy éppen még szabadabbra engedte, az asszociációimat, mint Van Gogh festményei előtt.)

Talán azt gondolta, hogy a második világháború még jobban el fog húzódni, ugyanis az 1943-as év jegyzetei között szerepelt a következő: *„Most, ennek a háborúnak a kellős közepén a rügyek ugyanúgy le tudnak nyűgözni és fel tudnak izgatni, mint az emberek.”*

Ugyanitt, mintha a rügyek szemléléséből tanulná a bölcsességet az embertelen, avagy nagyon is emberi pusztítással szemben, vállalja a gondolatok öncélúságát is. Goethétől tanulta, hogy a mítosz pusztán a mítosz kedvéért is érdekelheti. Goethe elismeri, hogy minden gondolat lehet legitim akkor is, ha nem vezet eredményre, amikor így fogalmaz: *„Tedd, amit tenned kell, akkor is, ha nincs benne semmi tombolás; lélegezz, szemlélődj, gondolkozz.”*

Majd egy vészjósló megjegyzés következett (még szintén a '43-as háborús évből): *„A jövőről adott prófécia valójában a jelenbeli rémségek eltűlése.”*

Haikuk Prága fölött

1.

A rügyek szebbek,
mint az ember. Rózsa nő
ki puskavégből.

2.

Ember embernek...
A vetélkedő szirmok
fénye kihamvad.

3.

Tedd azt, ami szép:
sóhajok között csodálj
hiábavalót.

4.

A célt keresve
a magad örömére
nézz a semmibe.

5.

Belefáradtál
a világmegváltásba.
Most már csak élsz.

6.

Vágyaid nem kell
altatni hajnal hasán.
Hajnal vagy te is.

7.

Mikor megrettensz
a jövő arcától, ha
tükörbe nézel...

(+1)

Angyal sír. Fűszál
sóhajába csüng az ég:
verejtékezik.

A JUBILEUMI NÉZŐ • PONT MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA:

Nemzeti Kulturális Alap
(*miniszteri támogatás*)

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS
KULTURÁLIS ALAPJA

KAPITÁLIS KFT. – Debrecen; KAPUSI JÓZSEF

BLONDEX KFT. – Debrecen; BODÓ ISTVÁN

HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA – Debrecen

SER–MÜLLER KFT. – Debrecen, Hajdúböszörmény

CEZE ÚT- ÉS MÉLYÉPÍTŐ KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT. – Debrecen

TARTALOM

SERFŐZŐ SIMON	
Az égre feljönnek; Térdig tarlóvirágban; Ahogy a Napot (<i>versek</i>)	81
BERTHA ZOLTÁN	
Nemzet a csillagokban (<i>esszé</i>)	85
KÖDÖBÖCZ GÁBOR	
„Kéklő Kükülő, kökényszemű tündér”. Empíria és fantázia Kányádi Sándor Kükülő-kalendárium c. versfüzérében (<i>tanulmány</i>)	90
BÉNYEI JÓZSEF	
Hűség; Hit (<i>versek</i>)	95
SZIGETI JENŐ	
Édes anyaföldem. Szélgjegyzetek Benedek Elek önéletrajzi könyvéhez (<i>esszé</i>)	96
NAGY ÁTILA	
Műveltséget mindenkinek! Megjegyzések a műhelyből (<i>tanulmány</i>)	104
ADY ENDRE	
A hétről (<i>tárca</i>)	112
ARANY LAJOS	
A mindennapok ünnepe. Ady velencei tárcája mint a műfaj reprezentatív példája (<i>tanulmány</i>)	114
KÖVÉR JÓZSEF	
Nem tudtam; Aztán; Vágy; Elmúlt; Árnyak; Lélegzet (<i>versek</i>)	121
CSONTOS JÁNOS	
Könyvország (vers)	125
ERDEI SÁNDOR	
Szerenád; Szökik a magas (<i>versek</i>)	126
PERCZEL PAPP IBOLYA	
Esély ögveleg ideleenn (<i>monológ-részlet</i>)	129
BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR	
Művészetpolitika és szovjetizálás Magyarországon az ötvenes években (<i>tanulmány</i>)	134
CSONTOS JÁNOS	
Rostock, Dédéer (<i>Fejezet a Magyar Dekameron c. készülő könyvből</i>)	140
FEKETE KÁROLY	
„Kell Egy-Ház!”. Tamus István grafikusművész köszöntése	145
BORBÉLY SZILÁRD	
Hit és gondolat. Tamus István linómetszeteiről (<i>esszé</i>)	147
SZIGETI JENŐ	
A fundamentalisták és a fundamentum (<i>meditáció</i>)	149
Posztmodern (<i>vers</i>)	152
BARABÁS ZOLTÁN	
Hajó tér; Isten visszaköltözik (<i>versek</i>)	153
SERFŐZŐ ÁTILA	
Páncélsönd; Föld fölött (<i>versek</i>)	155
FELEDY BALÁZS	
A hagyomány és a modernség jegyében európai és magyar. Litkey György (1907–1975) festőművész életművéről, utolsó budapesti kiállítása kapcsán (<i>kritika</i>)	156

CS. TÓTH JÁNOS	
Egy évtized a pasztell jegyében (<i>recenzió</i>)	161
MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF	
Lírai tájak, torz pillanatok (<i>recenzió</i>)	165
KOMISZÁR JÁNOS	
Keretek a vizuális nyelv tanulásához (<i>recenzió</i>)	168
SERFŐZŐ ATTILA	
Ápdéth (<i>novella</i>)	171
UJVÁRY ZOLTÁN	
Mária Terézia a folklórban (<i>tanulmány</i>)	176
PAPP ANDRÁS	
Tizenkilenc orgonavirág (<i>részlet a drámából</i>)	183
TÓTH DÉNES	
Tezcatlipoca (<i>szcenárium</i>)	185
VITÉZ FERENC	
Toronynapló. Rembrandt és Van Gogh közelében (<i>kommentárok, haikuk</i>)	191

A NÉZŐ • PONT JUBILEUMI KÖTETÉNEK SZERZŐI

ARANY LAJOS (1958) – újságíró, szerkesztő, művészeti író (Debrecen)
 BARABÁS ZOLTÁN (1953) – költő (Nagyvárad)
 BÉNYEI JÓZSEF (1934) – költő, újságíró, irodalomtörténész (Debrecen)
 BERTHA ZOLTÁN (1955) – irodalomtörténész (Debrecen)
 BOLVÁRI–TAKÁCS GÁBOR (1967) – művelődéstörténész (Budapest)
 BORBÉLY SZILÁRD (1963) – költő, drámaíró, irodalomtörténész (Debrecen)
 CSONTOS JÁNOS (1962) – költő, újságíró, szerkesztő (Budapest)
 CS. TÓTH JÁNOS (1951) – művészeti író (Debrecen)
 ERDEI SÁNDOR (1957) – költő, újságíró (Debrecen)
 FEKETE KÁROLY (1960) – gyakorlati teológus (Debrecen)
 FELEDY BALÁZS (1947) – művészettörténész (Budapest)
 KOMISZÁR JÁNOS (1949) – festőművész (Debrecen)
 KÖDÖBÖCZ GÁBOR (1959) – irodalomtörténész (Eger)
 KÖVÉR JÓZSEF (1958) – szobrászművész (Debrecen)
 MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF (1951) – muzeológus, szerkesztő (Siófok)
 NAGY ATTILA (1942) – olvasáskutató (Budapest)
 PAPP ANDRÁS (1966) – író, szerkesztő (Hajdúszoboszló)
 PERCZEL PAPP IBOLYA – író, költő (Szekszárd)
 SERFŐZŐ ATTILA (1960) – író, költő, képzőművész (Debrecen)
 SERFŐZŐ SIMON (1942) – költő, szerkesztő (Miskolc)
 SZIGETI JENŐ (1936) – teológus, vallásantropológus, irodalomtörténész (Budapest)
 TÓTH DÉNES (1950) – újságíró, szerkesztő, mozgásszínházi rendező (Debrecen)
 UJVÁRY ZOLTÁN (1932) – néprajzkutató, folklórtörténész (Debrecen)
 VITÉZ FERENC (1965) – irodalmár, kommunikációkutató, költő (Debrecen)